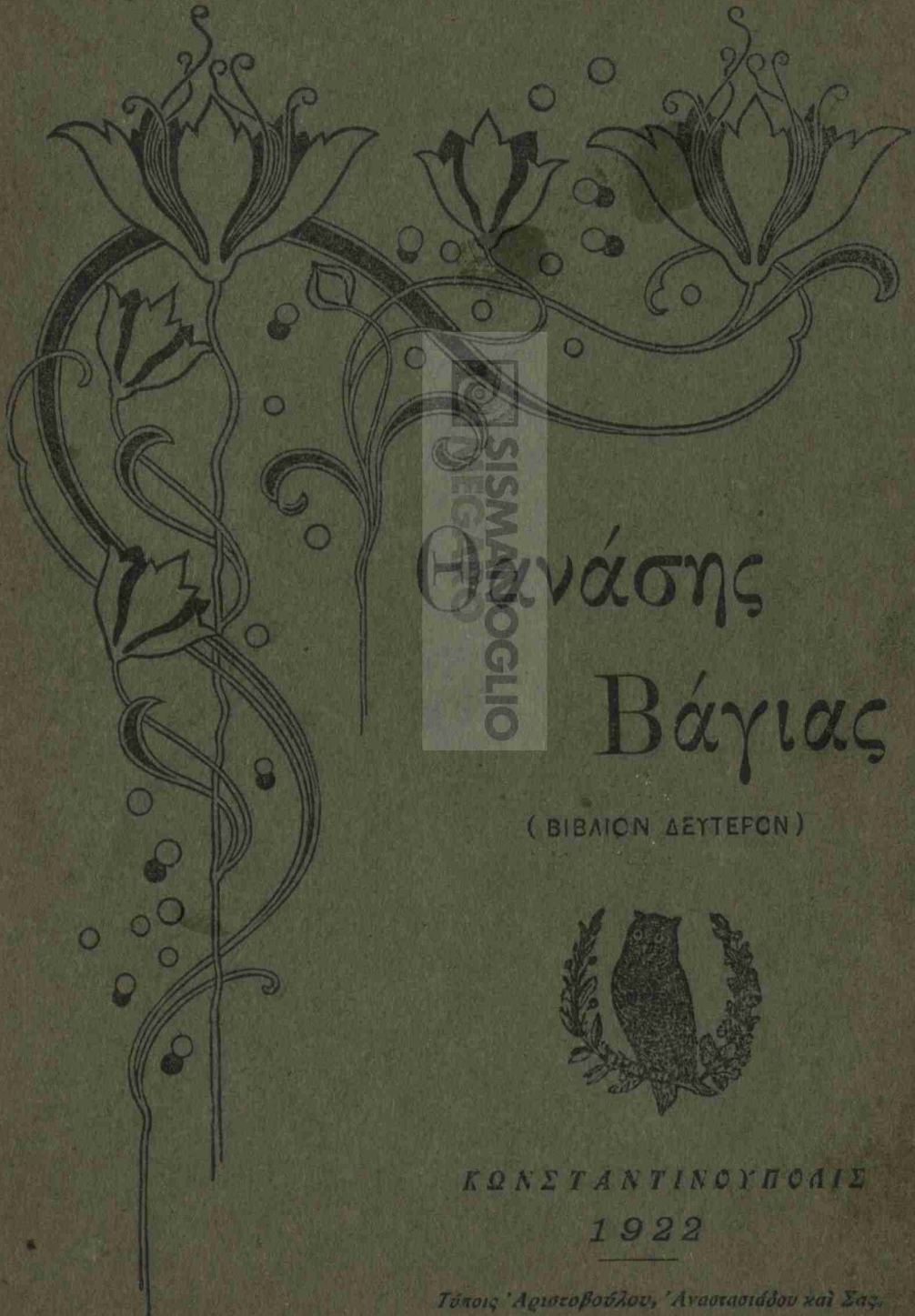

† Μ. ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α΄

4193

Θανάσης

Βάγιας

(ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

1922

Τύποις Ἀριστοβούλου, Ἀναστασιάδου καὶ Σαζ.

4193
† Μ. ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΤΕΥΧΟΣ Α'.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

(ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ)

«Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Αθηναγόρα εἶνε καὶ περισσότερο ἀπὸ καλῶν ἔργων, εἶνε ἀγαθὴ πράξις. Καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐκδίδουσα εἰς τὴν περιστάσιν ταύτην, καὶ συνοπτικῶς ὅπωςδήποτε, καταδικαστικὰς ἀποφάσεις. ὦχι ἄ ἐνώπιον τῆς χριστιανικῆς συμπαθείας, ἡ ὅποια ἐμπέει καὶ γεμίζει καὶ ἀρωματίζει τὰς σελίδας, ὅπου ἡ δίκη αὕτη ἀναθεωρεῖται, ὦχι καὶ βλέπει κλονιζόμενον τὸ κύρος καὶ μειούμενον τὸ μεγαλεῖόν της».

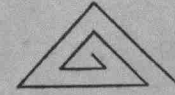
(Κ. Παλαμάς)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

1922

Τύποις Ἀριστοβούλου, Ἀναστασιάδου καὶ Σας.

**ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΛΥΦΙΛΗΤΟΝ ΜΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ**

ΚΥΡΙΟΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝΑ

ΙΕΡΑΡΧΗΝ ΕΚΛΕΚΤΟΝ

ΚΑΙ ΦΙΛΟΝ ΑΝΕΚΤΙΜΗΤΟΝ

..... Ἄνδρὶ τοι χρεῶν
μνήμην προσεῖναι, τερπνὰ εἴτι ποῦ πάθοι.
Χάρις χάριν γάρ ἐστιν ἡ τίχτουσ' αἰεί.
(Σοφοκλῆς)

SISMANOGLIO
MEGARO

ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΟΞΑΣΜΟΝ ΤΟΥ
 ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΑΝΩΝ
 ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΚΑΙ
 ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΕΚΚΛΗΤΩΝ

Χριστός ἐγενήθη ἐκ πατρὸς ἄνευ ἰσότητος
 ἰσότητος ἐγενήθη ἐκ πατρὸς ἄνευ ἰσότητος
 ἰσότητος ἐγενήθη ἐκ πατρὸς ἄνευ ἰσότητος

SISMANOGLIO
 MEGARO

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ Κ. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΒΛΑΧΟΣ

Σεβασμιώτατε,

Ἄν τὸν *Δανάση Βάγια* Σοῦ ἀφιέρωσα ἀπὸ ἀγάπη καὶ ἐκτίμησι, τὰς *Ἡσπειρωτικές μου Ξερίδας* Σοῦ ἀφιερώνω ἀπὸ καθῆκο καὶ εὐγνωμοσύνη.

Ναυαγὸς ἐδῶ στὸ μυρωμένο Νησί, ὅπου, «Τανῦν ἄτιμος πρόκειμαι» (Σοφοκλέους *Αἴας*), κλεισμένος εἰς τὸ ἐρημητήριόν μου, εἶχα τὸν πόνο βαθειὰ μέσ' στὴν καρδιά καὶ ἐκινδύνευα νὰ πέσω θῦμα σὲ μιὰ σκληρὴ ἀπογοήτευσί. Ἄλλ' ἤλθες σὰν ἄγγελος, ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ σταλμένος, νὰ ξεκουράσης τὸ πνεῦμά μου καὶ νὰ τονώσης τὴν ψυχὴν μου. Μὲ πῆρες μαζίη Σου, στὰς χρυσᾶς Ἀθήνας, καὶ μ' ἔφερες στὰ Γιάννινα, τὰ ξακουσμένα Γιάννινα. Ἡ ἀδελφικὴ καὶ μεγάλη καρδιά Σου καὶ ἡ ἱπποτικὴ καὶ ἀγνή ψυχὴ Σου, ἔπεσαν σὲ μιὰ εὐγενικὴ ἄμιλλα, ποιά νὰ μὲ περιποιηθῆ περισσότερον. Δὲν θὰ ξεχάσω ποτὲ ὅ,τι ἔκαμες γιὰ μέ. Τὸ ταξίδι μου στὰς Ἀθήνας καὶ στὰ Γιάννινα θὰ μοῦ εἶνε πάντοτε ἓνα γλυκὺ καὶ ἀλησμόνητο ὄνειρο.

Σεβασμιώτατε! Δυὸ μέραις μεγάλαις καὶ ἐπίση-

μες γνώρισα στη ζωή μου: ή μία είνε ή 30 'Ιανουαρίου 1912 και την όφείλω εις τόν άείμνηστον Μεγάλον Πατριάρχην μας και στοργικόν Πατέρα μου 'Ιωακείμ τόν Γ' — σ' αυτήν έδέχθηκα από τά άγιασμένα χέρια του με την χάριν τής 'Ιερωσύνης και την άξίαν του Μ. Πρωτοσυγκέλλου — και ή άλλη, την ένδυμείσαι, είνε ή 26 'Οκτωβρίου 1921 και αυτήν την όφείλω εις Σέ. Την ήμέραν αυτήν δέν θά την λησμονήσω ποτέ: από μικρό παιδί την ώνειρεύθηκα και την έπόθησα.

Δι' όλα αυτά, μαζί με την άγάπη και την εύγνωμοσύνη μου, Σέ παρακαλώ νά δεχθής και την αφιέρωσι αυτού του μικρού βιβλίου μου.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με όλον τόν ζήλον και τó θάρρος, τó όποιον εμπνέει ή πεποίθησις πρός την άλήθειαν και την δικαιοσύνην, αναλαβών νά έξαγνίσω πρό τής 'Εθνικής συνειδήσεως ένα καθ' ύπερβολήν παραγνωρισθέντα 'Ελληνα και νά αποκαταστήσω «δι' άναμφισβητήτων ιστορικών δεδομένων και ακριβεστάτων ιστορικών άληθειών και λογικωτάτων συλλογισμών» την παραχαραχθείσαν ιστορίαν, με άνεκκάλητον χαράν και ήθικην ικανοποίησιν είδον, ότι τόσαι συμπαθείς φυσιογνωμίαι, έξέχουσαν κατέχουσαι θέσιν εις την χορείαν τών παρ' ήμιν λογίων, ώς ό ύπέροχος έν παντί 'Ιεράρχης Τραπεζούντος κ. Χρύσανθος, ό άθάνατος ποιητής μας κ. Κωστής Παλαμάς, οί διαπρεπείς λόγιοι 'Ηπειρώται Θ. Βελλιανίτης, Δημ. Σάρρος, Π. Βιζουκίδης, Χ. Δάλλας, Δημ. Σίμου Μπαλάνος, Ε. Δούβλης και 'Αθηναγόρας Σπύρου, ό άκάματος έρευνητής τών πατρίων κ Β. Μυστακίδης, ό εύγενής φίλος μου κ Γεώργιος Λ. Ζαρίφης, ή μουσοτραφής δεσποινίς Νοεμῆ Ζωηροῦ πασα, ό λαμπρός διηγηματογράφος - ποιητής κ. Χρ. Χρηστοθασίλης, ό έκλεκτός λογογράφος και φίλτατος ίατρός κ. Ν. Βασιλειάδης, οί άξιότιμοι διευθυνταί και συντάκται τών έφημερίδων «Πατρίδος» και «Χρόνου» (Κωνσταντινουπόλεως), «'Ηπειρου» και «Κήρουκος» ('Ιωαννίνων) και πάντες έν γενει όσοι άνέγνωσαν τó βιβλίον μου «Θανάσης Βάγιας», όμοφώνως άπεδέχθησαν τας σκέψεις

SISMANOGLIO
MEGARO

και τα συμπεράσματά μου. Δια τουτο και τας κρίσεις αυτών θεωρών, δικαίως, ως τόσα τρανά μαρτύρια της άθωότητος του ιστορικώς άδικηθέντος Ήπειρώτου, θα περιλάβω εις τό πρώτον τουτο τεύχος των «Ήπειρωτικων Σελίδων» μου, προς αιώνιον μνημόσυνον και δικαίωσιν αυτοθ.

Μόνος ο γλυκύτατος κ. Νιρβάνας, εξ όσων έγγραψαν περι της μελέτης μου, κατάπληκτος «πρό της τρομεράς αναστηλώσεως του ανθρώπου, τον όποιον ο θρύλος και η ποιήσις μās παρέδωκαν ως φρικαλέον φάντασμα, βουτημένον εις τό αίμα ήρώων και μαρτύρων, και του όποιου μόνον τό όνομα κατήντησε συνώνυμον κάθε φρίκης και προδοσίας», θεωρεί την προσπάθειάν μου «ως άθλον ώρισμένως περισσότερον από τολμηρόν» και φρονεί, ότι «πιθανόν η επέμβασίς μου να έλατιώση τό βάρος των άμαρτιών, που φέρει επί των ώμων του ο στυγερός ήρωας», άλλ' άμφιβάλλει «αν η χριστιανική μου επέμβασις θα κατορθώση να τον αναστηλώση επάνω εις τό βάθρον, τό όποιον του έλάξευσα», διότι, όσον και αν η ιστορία επανορθώνη κάποτε τά λάθη και τας άδικίας της, του ποιητου όμως η κουκουβάγια θα επαναλαμβάνη πάντοτε μέσα εις την άγρίαν νύκτα τον φρικτόν της κρωγμόν : «Θανάση Βάγια ! Θανάση Βάγια !»

Άλλ' ο κ. Νιρβάνας, ως τίμιος άνθρωπος, άνομολογεί την αναρμοδιότητά του, προσθέτων μετά επαινετής ειλικρινείας, ότι οι «ιστορικοί είνε αρμοδιώτεροι αυτοθ να ελέγξουν και να κρίνουν την βαρύτητα και την σημασίαν των επιχειρημάτων του τολμηρου άπολογητου και αναστηλωτου του Θανάση Βάγια».

ΜΕΡΟΣ Α΄.

«Η παράδοσις πηγάζει από την ψυχή του λαου, η όποία δεν άπατάται συνήθως εις τους έρωτάς της και τά μίση της πέραν των έφημέρων».

(Παύλος Νιρβάνας)

Μολονότι ουδεμία άμφιβολία ήδύνατο να έμφυλοχωρήση εις την διάνοιάν μου, αν και ήμην πεπεισμένος καθ' ολοκληρίαν περι της άθωότητος του Βάγια, εν τούτοις και μετά την έκδοσιν της υπέρ αυτοθ άπολογίας μου ήσθανόμην διακαή πόθον να πατήσω τό έδαφος, επί του όποιου και αυτοθ έπάτησε, να ανασηκώσω κάθε πέτρα, που θα με άπεκάλυπτε κάτι απόκρυφον, να αναγνώσω πασαν σημείωσιν σύγχρονον, που διέφυγεν ίσως έως σήμερα την έρευναν των άλλων, και να ακούσω, έστω και αδυνατισμένην, την μακρυνή ήχώ, που και ύστερα από ένα αιώνια αντηχεί έτι από τό ιστορικό Κάστρο του Ήις-Καλέ, από την θρυλική λίμνη και την νήσον των Ήωαννίνων, από της κορυφής του Πίνδου, του Λίτσικα και από αυτά ακόμη τά Άκροκεραύνια, και να ψηλαφήσω, ούτως ειπεΐν, με τας ίδιās χειράς μου την πολυθρύλητον παράδοσιν, την όποιαν πάντοτε μās προβάλλουν, και όπισθεν της όποιας όχυροϋνται οι πολεμοϋντες την μνήμην του Βάγια.

Και ευτυχώς, χάρις εις την ευγενικην πρόσκλησιν του αγαπητου μου φίλου, ο πόθος μου έπραγματοποιήθη και ήξιώθη να πατήσω τά δοξασμένα εκείνα χώματα, τά ποτισμένα από τό αίμα και χορτασμένα από τά αγιασμένα κόκκαλα ήρώων και μαρτύρων, από τά όποια βγαλμένη η λευ-

SISMANOGLIO
MICARDO

τεριὰ ἐπετέλεσε τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀπὸ τόσους αἰῶνας σκλαβωμένου Γένους μας, καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα, καὶ ἔψαυσα, καὶ εὔρον νέας ἀποδείξεις καὶ νέα μαρτύρια τῆς ἀθωότητος καὶ τῆς φιλογενείας τοῦ Βάγια.

Μεθ' ὅλας τὰς ἐμπαθεῖς κατηγορίας τοῦ Γάλλου Rouquerville, μεθ' ὅλην τὴν ἀπηγὴ σταυροφορίαν τῶν λογίων Ἑπειρωτῶν καὶ τῶν ἄλλοδαπῶν καὶ τῶν ἄλλοφύλων, μεθ' ὅλην τὴν αἴγλην καὶ τὸ κῦρος δοξασμένου ποιητοῦ, οἱ ὅποιοι βαρύτερον ἐξαπέλυσαν κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Βάγια ἐπὶ ἓνα αἰῶνα τὸ ἐθνικὸν ἀνάθεμα, ὁ Ἑπειρωτικὸς λαὸς καὶ σήμερον ἔτι διατηρεῖ, ἔστω καὶ ἀμυδρὰν, διατηρεῖ ὅμως, τὴν ἀνάμνησιν τῆς εὐεργετικῆς δράσεως τοῦ ἐμπίστου φίλου τοῦ τρομεροῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Ὅχι δὲν εἶνε ἀληθές, ὅτι οἱ σύγχρονοι τοῦ Βάγια ἔρριψαν κατ' αὐτοῦ μαύρον ψῆφον καὶ κάμμία μαρτυρία, κἀνὲν ἄσμα δὲν μᾶς δίδει τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν νὰ τὸ πιστεύσωμεν· τούναντίον μάλιστα, εὐρίσκομεν ἄσματα, εἰς τὰ ὅποια ἀποκρυσταλλοῦται ζωηρότητα ἢ περὶ τοῦ Βάγια ὑπόληψις τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ. Θὰ ἀναφέρω ἓν καὶ μόνον, καὶ δι' ἐμὲ εἶνε πλέον ἢ ἀρκετόν.

Εἶνε πασίγνωστα τὰ κατὰ τὸν Ἀθανάσιον Διάκον, τὸν μεγαλομάρτυρα τοῦτον ἀθλητὴν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, καθὼς καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀκλόνητος πίστις, ἡ γνησιότης καὶ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀπεριόριστος ἀγάπη του· ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγνὸς αὐτὸς πατριώτης καὶ θεοσεβὴς Χριστιανός, ὁ ἄμωμος τὴν καρδίαν, ὁ ἀκηλίδωτος τὸ μέτωπον καὶ ἄσπιλος κατὰ τὴν ψυχὴν, ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη διετέλεσεν ὑπηρετῶν ἐν Ἰωαννίνοις εἰς τὸν λόχον τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Καὶ δὲν ἦτο ὁ μόνος· ὅ,τι μεγάλο καὶ ἡρωϊκὸ ὄνομα εἶχε νὰ ἐπιδείξη τότε ἡ Ἑπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία, ὅλοι οἱ ἥρωες καὶ ἡμίθεοι, οἱ ὅποιοι μετ' ὀλίγα ἔτη θὰ συνεχλόνηζον ὀλόκληρον τὸ κραταῖον Δοβλέτι καὶ θὰ ἔχον τὸ αἷμά των ὡς ἱερὰν σπονδὴν εἰς τὸν βωμὸν τῆς

πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, οἱ Μπουκουβαλλαῖοι, οἱ Καραῖσκοι, οἱ Στράτοι, ὁ Ἴσκος, τὰ Γριβόπουλα, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῦτσος καὶ τόσοι ἄλλοι, ὅλοι αὐτοὶ ἔζων εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ στυγεροῦ Βεζύρη καὶ ἐπολέμουν δι' αὐτὸν καὶ ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἔχοντες ἀρχηγόν, ποῖον νομίζετε; τὸν **προδότην** Βάγια.

Ἄλλ' ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὑπερήφανοι Σταυραετοὶ ἐπέταξαν ἀκράτητοι εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰ λαγκάδια νὰ ἐκδικήσουν τὸ αἷμα τῶν Πατέρων καὶ νὰ πολεμήσουν ἀγιά τῆς Πατρίδος τὴν ἐλευθερία, γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστι τὴν ἀγία». Τότε καὶ ὁ Διάκος, κάτω στὴν Ἀλαμάνα, μὲ μίαν μόνον δροῦκα πολεμιστῶν, διέπραξεν ἀνδρείας θαύματα· καὶ μετ' ἀληθῆ γιγαντομαχίαν, «ἔμειν' ὁ Διάκος στῆ φωτιά μὲ δεκαοχτὼ λεβέντες, τρεῖς ὥρας ἐπολέμαε μὲ δεκαοχτὼ χιλιάδες· σχίστηκε τὸ ντουφέκι του, κ' ἐγίνηκε κομμάτια· σέρνει καὶ τὸ λαφρὸ σπαθὶ καὶ στῆ φωτιά χουμάει· ἔκοψε Τούρκους ἀπειρους κ' ἑφτὰ μπουλουμπασάδες καὶ τὸ σπαθὶ του ἐσχίστηκε ἀπάνω ἀπὸ τὴ φουχία, καὶ ἔπεσε ὁ Διάκος ζωντανὸς εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὰ χέρια· χίλιοι τὸν παίρνουν ἀπ' ἐμπρός, καὶ δυὸ χιλιάδες πίσω. Καὶ ὁ Ὁμὲρ Βρουώνης μυστικὰ στὸν δρόμο τὸν ἐρώτα: Γίνεσαι Τούρκος, Διάκο μου, τὴν πίστι σου ν' ἀλλάξης; νὰ προσκυνήσης στὸ τζαμί, τὴν Ἐκκλησιὰ ν' ἀφήσης; Κ' ἐκεῖνος τ' ἀποκρίθηκε καὶ μὲ θυμὸ τοῦ λέγει: Πᾶτε, κ' ἐσεῖς, κ' ἡ πίστις σας, μουρτᾶτες, νὰ χαθῆτε· ἐγὼ Γραικὸς γεννήθηκα, Γραικὸς θὰ ν' ἀποθάνω, στὴν Ἐκκλησιὰ μ' ἐμύρωσαν· κ' ἐκεῖ θὰ νὰ μὲ κλάψουν. Ἄν θέλετε χίλια φλωριά καὶ χίλιους μαχμουτιέδες. Μόνον ἑφτὰ μερῶν ζωὴ θέλω νὰ μοῦ χαρίστε, ὅσο νὰ φθάσῃ ὁ»

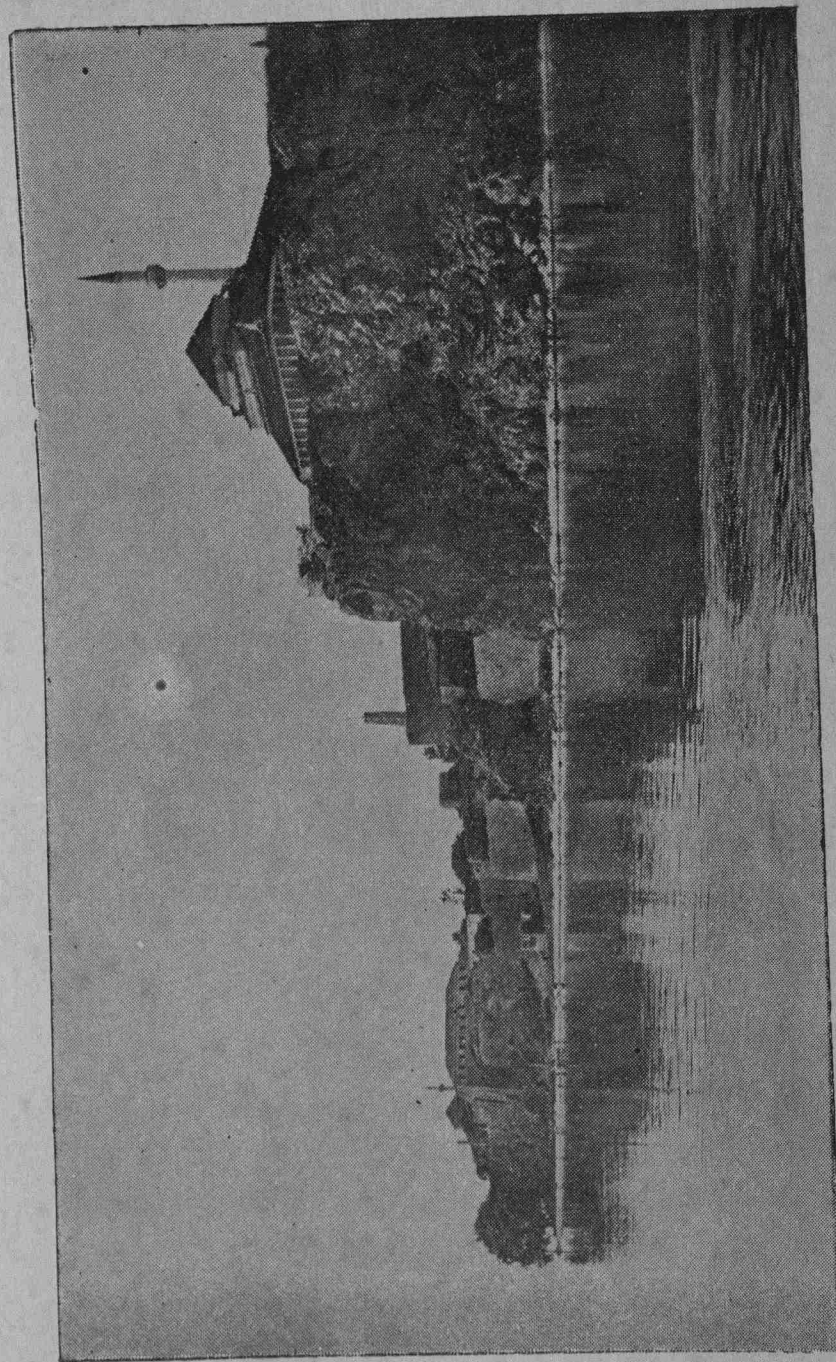
Ἄλλὰ ποῖος νὰ φθάσῃ; ποῖον τὴν θλιβερὰν ἐκείνην στιγμὴν περιμένει ὁ Διάκος; Παράδοξον καὶ ἐκπληκτικόν!
«Ὅσο νὰ φθάσῃ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας!»
Ὅποια βεβήλωσις! Τὸ ὄνομα τοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῦτσου

νά ἀδελφώνεται μετὰ τὸ ὄνομα ἑνὸς προδότου, τοῦ ἀτίμου Βάγια! Ἀκατανόητον! Πῶς ὁ ἄσπιλος, ὁ ἀγνός, ὁ τίμιος Διάκος, κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τῆς ζωῆς του, νὰ περιμένη βοήθειαν, σωτηρίαν, ἀπὸ ἑνα ἐθνικὸν προδότην, ἀπὸ τὸ αἰσχρὸ ὄργανο αἰμοβόρου τυράννου; Νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἀπὸ τὸν Ἀνδρουῦτσον τὸ ἐννοῶ· ἦτο φίλος του, ἦτο πρωτοπαλλήκαρό του, τὸν συνέδεον οἱ αὐτοὶ πόθοι, οἱ αὐτοὶ ὅρκοι κατὰ τῆς ἐξοντώσεως τῶν τυράννων. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Βάγια τί τὸν συνέδεε; Αὐτὸ τὸ ξεύρει κάλλιστα ὁ ποιητὴς τοῦ ἄσματος· καὶ ποιητὴς αὐτοῦ, ποιητὴς ἀνώνυμος καὶ μέγας, τὸ ξεύρομεν πολὺ καλὰ ποῖος εἶνε:

Εἶνε ὁ λαός, ὁ ἔχων βαθεῖαν τὴν διαίσθησιν τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων, εἶνε ὁ Ἑπειρωτικὸς λαός, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπαύριον τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀθανάσιος Διάκος παρέδιδε τὴν ἡρωϊκὴν ψυχὴν του ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας, συνέθεσε καὶ ἔψαλλε τὸ ἀριστούργημα αὐτό (1), μετὰ τὸ ὁποῖον ἀπεθανάτισε τὸν μάρτυρα καὶ ἐδικαίωσε δύο ἄλλα τέκνα τῆς πατρίδος, διότι, ἅς μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι εὐρέθησαν, δυστυχῶς, Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι καὶ τὸν Ὀδυσσεῖα παρέστησαν ὡς προδότην καὶ κατώρθωσαν, Ἕλληνες αὐτοί, νὰ δολοφονήσωσι τὸν ἀτρόμητον ἐκείνον λέοντα (2).

Ναί, ὁ Ἑπειρωτικὸς λαὸς ἐδικαίωσε τὸν Βάγια καὶ εἰς τὴν ἐτυμηγορίαν αὐτοῦ ἅς ἀναζητήσωμεν τὴν γνησίαν παράδοσιν, τὴν ἀκραιφνὴ καὶ ἀκίβδηλον, καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐμπάθειαν ξένου διπλωμάτου ἢ εἰς τὰ ἔργα ἀνθρώπων συγχρόνων ἢ μεταγενεστέρων, τοὺς ὁποίους ἐξώπλισε κατ' αὐτοῦ ὁ φθόνος, τὸ συμφέρον, ἢ προκατάληψις ἢ καὶ ἡ προσβληθεῖσα φιλοτιμία των, ὡς εὐθὺς ἀμέσως θὰ ἴδωμεν.

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟΝ ΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Χαλεπὸν καὶ δυσθῆρατον ἱστορίᾳ τ' ἀληθές».

(Πλούταρχος)

Εἰς τὴν πρώτην μελέτην μας εἶπομεν πῶς, συνοδεύσας ὁ Βάγιας ὡς φιλόστοργος πατήρ τὴν Κυρὰ Βασιλικὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐφιλοξενήθη μετ' αὐτῆς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, πῶς συνώδευσεν αὐτὴν ἐξορισθεῖσαν εἰς Προῦσαν (3) καὶ πῶς, κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1829, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Πατριάρχου ἀπαλλαγείς, ἀνεχώρησε μετὰ τῆς Βασιλικῆς ἐκ Προύσης, ἀλλὰ δὲν εἶπομεν ποῦ μετέβη. Εὐτυχῶς καὶ τοῦτο ἤδη γινώσκομεν, καὶ ἡ νέα αὐτοῦ διαμονὴ μᾶς καθίστα αὐτὸν ἔτι συμπαθέστερον. Ὁ ἔμπιστος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὁ ἐθνικὸς δῆθεν προδότης, κατὰ τὸ ἔτος 1831 διετελεῖ, ποῦ νομίζετε; εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως! καὶ ἦτο προστατευόμενος τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Καποδίστρια!

Ὁμολογούμενως δὲν ἦτο τυχαῖος ἄνθρωπος ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας. Κατακτῆσας τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην του, εἴλκυσε τὴν συμπάθειαν καὶ ἄλλου ἡγεμόνος, τοῦ Μιλὸς Ὁβρενός, φιλοξενηθέντος καὶ τούτου ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, ὥστε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐνὸς τῶν υἱῶν του (4), ἐπὶ πλεονῆδυνήθη νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ μεγαλοφυοῦς Κυβερνήτου, ὅστις, ὄχι μόνον τὸν ἕτερον τῶν υἱῶν του, Ἰωάννην, ἀνέλαβε νὰ ἐκπαιδεύσῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τοῦτον διώρισεν (μετὰ τὴν 10 Μαΐου 1831) ἐπιστάτην τοῦ ἐν Τύρινδι ἀγοκηπίου με μισθὸν 600 γροσίων κατὰ μῆνα, μισθὸν ὑπέρογκον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τὸν ὁποῖον οὐδ' οἱ πρώτης τάξεως ἀγωνισταὶ ἀπελάμβανον. Ἀλλ' ἀτυχῶς καὶ ἡ μισθοδοσία αὕτη ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ πλατύνωσι κατ' αὐτοῦ τὸ στόμα πάντες οἱ κατὰ τοῦ Κυβερνήτου δυσηρεστημένοι καὶ ἠνοιχθησαν τότε παλαιὰ κατάστιχα καὶ ἐνεθυμήθησαν ὅσα πρὸ δέκα ἐτῶν ἔγραψεν ὁ Rouqueville καὶ ἀπέβη πάλιν ὁ

Βάγιας ὁ στόχος τῶν κακογλώσσων. Εἶνε τόσον γελοῖα τὰ ὅσα εἶπον καὶ ἔγραψαν τότε ἡμέτεροι καὶ ξένοι, οἱ μὲν ἐν κρυπτῷ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά των, οἱ δὲ ἐν τῷ φωτὶ διὰ τοῦ τύπου, ὥστε ἔπρεπε νὰ παρέλθῃ ἐν σιγῇ πᾶς σοβαρῶς γράφων καὶ σεβόμενος τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἐκείνου Ἑλληνοῦ καὶ ἀκραιφνοῦς πατριώτου. Ἄλλ' ἀκριβῶς, διὰ νὰ καταδειχθῇ πόσον γελοῖοι καθίστανται ὅσοι μόνον τὴν ἐμπάθειαν καὶ τὸ συμφέρον ἔχουν ὁδηγόν, καὶ πόσον ἀνόητα ἦσαν τὰ κατὰ τοῦ Βάγια λεγόμενα, θὰ περιλάβω εἰς τὴν μελέτην μου ταύτην, καὶ μάλιστα ἐν ἐκτάσει, τὰς κακοφημίας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, τᾶλλα μὲν ἀνδρείων καὶ χρηστῶν καὶ ἐνθέρμων πατριωτῶν, ἀλλ' ἀτυχῶς καὶ ἐμπαθῶν καὶ μεροληπτικῶν.

ΖοϚ

«Ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας δὲν ἦτο κακοῦργος, ἢ δὲ σκληρότης ἐφ' ἣ τὸν μέμφονται, ἦτο μόνον προσποίητος, τείνουσα εἰς τὸ νὰ ἀλοσπασῇ θύματα ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ».

(Ν. Σπηλιάδης)

Δύο κυρίως ἦσαν οἱ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτῶν κακοφημήσαντες τὸν Βάγια, οἱ κατὰ πάντα ὁμόφρονες καὶ συνεργάται, ὁ Βελέντζας καὶ ὁ Μακρυγιάννης. Ἴδου τί γράφει ὁ πρῶτος :

« . . . Ἦλθεν ὁ Καποδίστριας, Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Κάμποσον καιρὸν μᾶς ἐκυβέρνησεν ἀγγελικᾶ, ὕστερα βγήκε ἀπὸ τὸν ὀρθὸν δρόμον καὶ δούλευε ξένον σκοπὸν καὶ ὀλέθριον διὰ τὴν πατρίδα. Ἀρχισαν οἱ Ἕλληνες νὰ τὸν γνωρίζωσι, ρώταε τὰ τζηράκια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν Θανάσην Βάγια, ὅπου ἡ διαγωγή του ἦτο γνωστὴ καὶ αἱ κακαῖς του πράξεις στὴν ἡμέρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τὸν πλέρωνε βαργ(υ)οὺς μιστοὺς νὰ συμβουλευῇ τὸν Κυβερνήτην πῶς διοικοῦσε ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, καθὼς μᾶς καταπάτησε τοὺς νόμους καὶ μᾶς διοικοῦσε μὲ τὸ «ἔτσι θέλω». Τότε διαίρεσε

τὸ ἔθνος . . . Ἀπὸ τὰς καλωσύνες αὐτὰς τοῦ Κυβερνήτου μᾶς ἐχάθη καὶ αὐτός, προκόψαμε κ' ἐμεῖς».

Ἄς ἀκούσωμεν τώρα καὶ τὸν Μακρυγιάννη. Αὐτὸς εἶνε πλέον ἀμείλικτος κατὰ τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Βάγια : (5)

«Ὅταν σκοτώθῃ, λέγει, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, οἱ Τοῦρκοι πῆραν μίαν γυναῖκά του ὅπουχε Ρωμαίαν, τὴν ἔλεγον Κυρὰ Βασιλική, κ' ἓναν ἀγαπημένον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, τὸν ἔλεγον Θανάσην Βάγια καὶ τοὺς πῆγαν εἰς τὴν Κων/πολιν. Αὐτὸν τὸν καλὸν ἄνθρωπον τὸν εἶχε ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὅπουτρωγε τοὺς ἀνθρώπους καλύτερα ἀπὸ ψωμί. Ὅταν ἔφκιανε τὸ κάστρο τῶν Γιαννίνων, ἐπιστατοῦσε αὐτὸς ὁ καλὸς ἄνθρωπος. Πόσους ἀνθρώπους ἔρριξε εἰς τὸν ἀσβέστην καὶ κἀκηκαν καὶ ἄλλους τοὺς τρύπαγε εἰς τ' αὐτιά καὶ τοὺς κάρφωνε ! Αὐτὸς ὁ καλὸς ἄνθρωπος λάδι τὴν τετάρτη καὶ παρασκευὴ δὲν ἔτρωγε, τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ροκάναγε. Ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι καὶ ἦλθε ἐδῶ. Τὸν ἀντάμοσε ὁ Κυβερνήτης μας καὶ τὸν ρώταγε, πῶς ἐκεῖνος ὁ μέγας ὁ ἄντρας, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, διοικοῦσε τοὺς ἀνθρώπους κ' ἔγινε τοιοῦτος ; Τοῦ λέγει ἐκεῖνος, ὅτι αὐτὸς σκότωσε ὅλους τοὺς παλιούς, τὰ ὀτζάκια, κ' ἔφκιασε δικούς του ἀνθρώπους. Τοῦ λέγει : «Νὰ σοῦ δώσω ἀνθρώπους πιστούς, μορεῖς νὰ τὸ κάμης αὐτό ; » «Εἶμαι ἔτοιμος νὰ σὲ δουλέψω». Τὸδωσε ἀνθρώπους, εἶδαμεν ἐμεῖς αὐτό. — Ξέραμεν τὴν διαγωγὴν του — μαθεύτηκε, φοβήθη ὁ Κυβερνήτης μας. Τότε τὸν ἔβαλε εἰς τ' Ἀγροκήπιον ἐπιστάτην καὶ τὸδινε ἑξακόσια γρόσια τὸν μῆνα, ὅπου δὲν παίρνει ἢ πρώτη τάξι τῶν ἀγωνιστῶν αὐτὸν τὸν μιστόν. Τοῦ εἶπε νὰ ἡσυχάσῃ ἐκεῖ κ' ὅταν ἦταν καιρὸς νὰ βάλῃ τὴν ἐνέργειάν του σὲ δρόμον, νὰ κυβερνήσῃ ὅλους τοὺς ἀγωνιστὰς — νὰ τοὺς σκοτώσῃ, καθὼς ἔκαμεν ὁ Κιτάγιας τοὺς Ἀρβανίτας εἰς τὰ Μπιτώλια. Κι' ὅταν πιτύχαινε αὐτὸ ὁ Κυβερνήτης μας καὶ οἱ σύντροφοί του, τότε ὅσα εἶχε ἡ φαντασία του θὰ τᾶκανε εἰς τὴν Ἑλλάδα. — Ἦταν ἓναν καιρὸ ἓνα λιβάδι πολλὰ ἀξιόλογον. Εἶχε πολλὰ

ἀγαθὰ μέσα διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ καλὴ τροφή διὰ τὰ ζῶα. Σὲ αὐτὸ τὸ λιβάδι ἦταν ἓνα θερίον ὁποῦ τὸ ἐξουσίαζε. Οὔτε οἱ ἄνθρωποι μποροῦσαν νὰ λάβουν τ' ἀγαθὰ τους, οὔτε τὰ ζῶα τὴν καλὴ χλόγη. Τότε ἓνας κακὸς ἄνθρωπος ἤρε το καϊμένο τ' ἄλογο καὶ τοῦ λέγει : «Νὰ σκίψης νὰ σὲ καβαλλικέσω ἔσένα κ' ἐγὼ μὲ τ' ἄρματα μου νὰ σκοτώσωμε τὸ θερίον, νὰ γοδέρωμεν αὐτὸν τὸν καλὸν τόπον». Μπιστεύθηκε τὸ καϊμένο τ' ἄλογον διὰ τὴν καλὴν τὴν τροφή κ' ἔκλινε τὸν αὐχένα του. Κι' ὁ κακορροϊζικὸς ἄνθρωπος τῶβαλε τὴ σέλλα, καὶ τὴν ἔσφιξε καλὰ καὶ τὸ χαλινό. Καβαλλίκεψε ὁ ἄνθρωπος ἄρματωμένος, σκότωσαν τὸ θερίον. Τοῦ λέγει τὸ δυστυχημένο τ' ἄλογον : «Τὸ θερίον τὸ ἔσκοτώσαμε, ἐσὺ παίρνεις τ' ἀγαθὰ τοῦ τόπου — βγάλε τὸ χαλινὸ καὶ τὴ σέλλα ὁποῦ μῶβαλες καὶ κατέβα τώρα ἀπὸ πάνω μου νὰ βουνήσω κ' ἐγὼ». «Ὁ χαλινὸς καὶ ἡ σέλλα δὲν βγαίνει ἀπὸ πάνω σου, οὔτε ἐγὼ θὰ κατέβω πλέον». Ἀφοῦ τοῦ βοήθησε τ' ἄλογον καὶ μὲ τὴν δυνάμιν του σκότωσε τὸ θερίον κ' ἔλαβε εἰς τὴν ἐξουσίαν του ἐκεῖνον τὸν λαμπρὸν τόπον καὶ γοδέρει τ' ἀγαθὰ του, τὸ δυστυχημένο τ' ἄλογον ὄχι ποῦ δὲν ὠφελήθη, ἀλλὰ τοῦ μπῆκε κι' ὁ χαλινὸς καὶ ἡ σέλλα — καὶ ὁ διαβολάνθρωπος καβάλλα καὶ τ' ἄφινε νηστικὸ καὶ φορτωμένο.

»Ὁ μῦθος σᾶ νὰ μοιάζῃ μὲ τὴν ἀρετὴ τοῦ Κυβερνήτου μας. Ὅταν τὸ θερίον εἶχε τὴν πατρίδα, θυσιάστηκαν, σκότώθηκαν, ἀφανίστηκαν οἱ Ἕλληνες καὶ τοῦ τὸ κάμαμε χαζῆροι, τὸν φέραμε νὰ μᾶς κυβερνήσῃ, νὰ μᾶς ἀναστήσῃ, νὰ μᾶς βγάλῃ κ' ἐμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ κόσμου καὶ νὰ τὸν λέμε εὐεργέτη μας καὶ σωτῆρά μας — κ' ἐμεῖς νὰ ζήσωμε ὡς ἄνθρωποι κ' αὐτὸς νὰ δοξασθῇ, ὁ Κυβερνήτης μας φέρει ὀπαδοὺς τῶν τυράγνων νὰ τὸν ὀδηγήσουνε πῶς τυραγνοῦνε ἐκεῖνοι οἱ τυράγνοι, νὰ τυραγνήσῃ κι' αὐτὸς. Καὶ ποιοὺς θέλει γὰ βλάβη; Ἐκεῖνους ποῦ ἄκριτως ἀγωνίστηκαν καὶ ὑπάρχει ἡ πατρίδα, ὁποῦ θυσιάσαν κατάστα-

σιν καὶ ζωὴ ! Δὲν στοχάσθης, Κυβερνήτά μας, ὅταν ὁ Ἄλῃ Πασᾶς σκότωνε τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς τοὺς ἔβανε εἰς τὸν τόπον τους, καθὼς σοῦ εἶπε ὁ Βάγιας, αὐτὸς τοὺς κερῖεψε μὲ τὸ σπαθί του, κ' ἔσένα σέφεραν, ὄχι διὰ τζελάτι καὶ τύραγνο, σέφεραν νὰ κυβερνήσῃς ἀνθρώπους ὁποῦ ἀφανίστηκαν διὰ τὴν πατρίδα καὶ νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃς ἔθνος μ' ἀρετὴ» (6).

Σ

«Καὶ ἦτο ἐπιστάτης διὰ τὸ κάστρον ἄνθρωπος ἀφεντικὸς λεγόμενος Θανάσης Βάγιας».

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσω ν' ἀναιρέσω καὶ ἀνασκευάσω τὸ κατὰ τοῦ Κυβερνήτου κατηγορητήριον· εἶνε τόσον σαθρὸν, ὥστε νὰ πίπτῃ ἀφ' ἑαυτοῦ· εἶνε ἄνευ σημασίας, διότι τὸ ὑπηγόρευσε ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ μεροληψία» (7). θὰ ἀναγράψω μόνον μίαν πληροφορίαν, τὴν ὁποίαν ἀπεκόμισα κατὰ τὴν εἰς Ἰωάννινα ἐπίσκεψίν μου καὶ ἔχουσαν σχέσιν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ κατασκευὴν τοῦ φρουρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπιστάτης ἦτο «ὁ καλὸς αὐτὸς ἄνθρωπος, ποῦ ἔρριπτε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν ἀσβέστην καὶ κήκων, καὶ ἄλλους τοὺς τρύπαγε εἰς τ' αὐτιά καὶ τοὺς κάρφωνε».

Ἡμεῖς οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ πείρας γινώσκομεν, ἀλλὰ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ Ἰωαννίνοις δὲν ἀγνοοῦσι τί σημαίνει κατασκευὴ προχωμάτων, ἐν καιρῷ μάλιστα πολέμου, καὶ δὴ ὅταν ὁ κατασκευάζων εἶνε Ἄλῃ Πασᾶς, Ἐμβέρ ἢ ἄλλος τις παρόμοιος. Ἦτο φυσικὸν νὰ ὑποβληθοῦν εἰς κόπους καὶ ταλαιπωρίας καὶ ἀγγαρείας καὶ ἔξοδα, καὶ χωρικοὶ καὶ πολῖται, καὶ οἱ καλόγηροι αὐτοί, διὰ τοῦτο καὶ ἀποδύρονται δι' ὅσα ὑφίστανται. Ἴδου τί ἀναγινώσκω εἰς ἓν λειτουργικὸν βιβλίον τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ἰωαννίνων :

«Ἐτη 1815 μαγίου 10 Ἐπρόσταξε ὁ βεζύρης αληπασπὸς κὲ εὐκνισε τὸ κάστρο γήρω ἀπὸ τὸ παλεόν· καθὼς φαίνεται εὖ εἰς τὴν σήμερον κε εὐκνισε ντάπιες χορταρένιες

ἀπὸ χόμα· γήρο ἢς τῆς μεργίης κε ἓνα τεκὲν κενούργιο ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ μετζήτη καθὼς φενεται ομῶς με το τζηπεανε ἀπὸ κάτω ἢς τὸ μάρμαρο στὸ μετζήτη ὅπου πτον σπύλεον μεγα, κε ετραβησε βάσανα πωλὰ ὁ κόσμος χοργηὰ κε πωάννινα ἀπο ξυλα ὅπου ἐκουβίλαγε κε ἀσδέστη κε λόγγος ἀπο μοναστήρια ομῶς το νησὶ κε ημὶς κ καλογέρη· εκουβαλουσαμεν ληθάρια μὲ τὰ κηκκια μας μινuas 8 κε μας επέρασαν ἀρκετὰ ἐξοδα των μοναστηριῶν καὶ βάσανα ὅπου τῆς διηγῆσθε· κε πτον επιστατης δηὰ τὸ κάστρον ἀνθρωπος αφεντικός λεγόμενος Θανάση βάγιας λεκλήότης· ἐγραψα δηα ενθίμησι εγο ὁ ηγούμενος Ἀνανίας παντελεμονήτης ευχεστε κε μη καταράστε ἀδελφῆ δια τὸν κήριον Ἀμην» (8).

Ἴδου ἀψευδῆς μαρτυρία ἀνθρώπου συγχρόνου, λαβόντος ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ φρουρίου· ναί· ἐκοπίασαν, ἐξοδεύθησαν, ἰπέφερον ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας βάσανα «ὄσα τίς διηγῆσεται», ἀλλ' οὐδὲν πλέον· ἂν πράγματι ὁ καλὸς αὐτὸς ἀνθρωπος ἔρριψεν ἐργάτας εἰς τὸν ἀσβέστην καὶ κᾶηκαν, ἢ τοὺς ἐτρούπαγε τ' αὐτιὰ καὶ τοὺς κάρφωνε, θὰ μᾶς τὸ ἐγραφεν ὁ χρονογράφος καὶ θὰ ἀνεκούφιζε τὴν ὀδύνην του, στιγματίζων τὸν στυγερὸν ἐπιστάτην· τοῦναντίον, ἀναφέρει μόνον, ὅτι ὁ Θανάσης Βάγιας ἦτο **ἀνθρωπος ἀφεντικός**, ἐκτὸς πλέον ἂν ἢ λέξις ἀφεντικός σημαίνει κακοῦργος, τζελάτης, τύραγνος!

ΖεΔ

«Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Βάγιας ἦτο εὐγνώμων, καὶ ἀνθρωπος εὐγνώμων ὀφείλει νὰ εἶνε ἄξιος ἐκτιμήσεως».

(Ν. Σπηλιάδης)

Τώρα ἄς ἐξετάσωμεν τί γράφει κατὰ τοῦ Βάγια καὶ τοῦ Κυβερνήτου ὁ Frédéric Thiersch. Βεβαίως καὶ αὐτὸς ἦτο φιλέλλη, ἀλλ' ἔπαιξε καὶ αὐτὸς τὸ μέρος του εἰς τὸ ἀπαίσιον δράμα, τοῦ ὁποίου ἡ τελευταία προᾶξις ἐσημειώθη μὲ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ πολυκλαύστου Κυβερνήτου Καπο-

δίστρια. Ἴδου τί γράφει ὁ Θεόρσιος εἰς τὸ βιβλίον του «*De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*» (9) :

«Il lui restait encore (τῷ Καποδίστρια δηλαδὴ) à marquer la physionomie d'un tel gouvernement aux yeux de la multitude qui pouvait être trompée par les apparences et aux yeux de l'Europe qui n'avait pas encore cessé de porter à la Grèce cet intérêt qui l'a sauvé de sa perte.

»Pour y arriver on fit publier partout les louanges du maître, par ses adhérents et ses employés. Il était comme convenu entr'eux, de célébrer ses vertus, son dévouement à la patrie, sa sagesse, sa modération, et de venter des délices du bon ordre et de la justice, dont la Grèce commençait à jouir par lui.

»J'ai entendu les plus scélérats des hommes, qu'il avait placés, s'extasier sur ses vertus. Tel fut le **rebutable A. Vaios**, père de Vassiliki, épouse d'Ali Pacha, un des agents les plus sanguinaires et les plus dépravés de sa cour, que j'ai trouvé, placé à la tête de l'administration de la ferme modèle, à laquelle il n'entendit rien, et chargé de surveiller, et de faire élever les jeunes garçons orphelins, qui devaient d'abord y apprendre l'agriculture et puis être employé par le Président.

»Cet homme était d'un aspect sinistre, d'une physionomie jaune, et avait les yeux étincelants du tigre, qu'il n'ouvrit entièrement que, lorsqu'il prit ma canne armée d'une hache en fer et la tournant convulsivement dans sa main, me fit remarquer, qu'elle était bien faite pour fendre le

crâne d'un ennemi. Pendant qu'il se promenait avec moi dans le jardin négligé de l'institut et à travers d'édifices d'économie vides et délabrés, il ne cessa pas de prôner la sagesse administrative de son maître, sa probité et la pureté des ses intentions ; il l'appelait l'homme grand, l'homme saint (ἅγιος ἄνδρας) envoyé par la Providence, pour rendre heureux ce peuple si peu digne d'un chef si éminent et si vertueux.

» Tel était, à peu près, le thème convenu pour tous les employés et chacun le tournait à sa manière pour faire valoir son attachement et son zèle . . . »

ΖοϚ

« Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἐλθῇ, ἐγὼ οὔτε ἀπελπίζομαι, οὔτε, Θεοῦ βοηθοῦντος, οὐδέποτε ἐκτραπήσομαι τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἢν τὸ καθῆκον εἰς ἐμὲ χαράττει· τὰ δὲ λοιπὰ ἡ θεία Πρόνοια τελέσει. »

(Καποδίστριας)

Εἰς τὸν Thiersch ἢ τὸν Θεῖρσιον (ὡς εἶνε γνωστὸς παρ' ἡμῖν) δίδεται ἡ δέουσα ἀπάντησις εἰς ἓν βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον « *Examin critique de l'ouvrage de l'état actuel* » κλπ., καὶ ἐξ αὐτοῦ παραδέτω ὅσα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ θέμα μας :

« Nous sommes fondé à croire que Mr Thiersch qui, pour la première fois, a vu la Grèce et a vécu au milieu des Grecs, ravi par la pureté du ciel de ce pays par les immenses beautés naturelles de son sol, de ses côtes, de ses montagnes, s'est cru dans un autre monde, et les gens qui l'ont entouré, l'un lui baisant la main, l'autre l'appelant papa, l'autre lui disant qu'il était l'ange du Seigneur envoyé au milieu d'eux pour le salut de la Grèce, l'ont échauffé de telle manière qu'il

a prêté foi à tout ce qui chatouillait agréablement son amour-propre ; il a dit, à son tour, ce sont des anges qui ne peuvent jamais mentir, il a ouvert son sac, il a tout mis dedans, et à présent il nous le vide.

» Mais on lui dit : Voyez-vous ce qu'ont fait vos amis de Perachora, d'Hydra, de Syra, les Phanariotes. Ce sont des horreurs. Oui, a-t-il répondu, ce sont vraiment des horreurs, car il ne pouvait pas dire différemment mais pour se garantir, il a ajouté. Mes amis, mes protégés sont de gens sans aveu, ce sont de gens incapables pour l'administration. Leur conduite a été affreuse et criminelle, mais savez-vous pourquoi ? Parce que le Comte Capodistrius a fait de ceux qui étaient des enfants autant de vieillards corrompus. Sa thèse était improuvable, et pour la prouver, il s'est servi d'arguments absurdes fondés sur des faits faux. Nous pensons qu'il ne sera pas hors de propos de relever une anecdote que nous fournit notre auteur.

» Il nous dit qu'en se promenant un jour dans le jardin en ruines de Tirynthe, il a rencontré un homme, qu'à son grand étonnement, il l'a entendu parler favorablement du Comte Capodistrius. Il a pris note de cela et en parlant avec ses amis, il leur dit : Qu'est ce que c'est que cela ? Comment y a t-il encore dans ce pays un homme qui parle favorablement du Comte Capodistrius ? C'est impossible, lui ont répondu ses amis Comment impossible ? Mais je viens de parler avec lui à Tirynthe ? Ah ! Ah ! lui dirent-ils, c'est le beau-père d'Ali Pacha, le père de sa femme Vassiliki. Ina-

SISMANGOLIO
MICARDO

ginez-vous qu'il ne peut aimer que lui qui ressemble à son beau-fils. Alors le sage philosophe s'aperçut que cet homme avait le teint jaune et les yeux étincelants du tigre. C'est bien, leur dit-il, comment l'appellez-vous, je veux en prendre note et faire connaître cette anecdote piquante, que ce ne sont que les parents d'Ali Pacha, qui, en Grèce, parlent favorablement du Comte Capodistrias. On lui a dit: Vajos, et il a écrit Vajos, père de Vassiliki, femme d'Ali Pacha.

» Nous nous faisons un devoir d'éclairer Mr Thiersch, en l'assurant que personne en Grèce n'a connu le père de Vassiliki, femme d'Ali Pacha, parce qu'il n'a jamais été en Grèce, étant mort depuis des années dans son village en Epire. Nous ne pouvons pas joindre ici la preuve écrite de la mort de cet homme, parce que, en Turquie, on n'a pas l'usage de conserver des registres mortuaires. Tout l'ouvrage que nous analysons repose sur des fondements pareils! » (10).

ΣΟ

«Τουλάχιστον ὁ Βάγιας δὲν ἐφόνευσε τὸν τύραννον Ἀλῆ Πασᾶ, διότι ἦτο εὐεργέτης του, ὅπως προδῶση τὴν πατρίδα εἰς ξένους.»

(N. Σπηλιάδης)

Ἐραία ἐπίσης εἶνε καὶ ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὸν Θεῖρσιον ὁ μακαρίτης Ν. Σπηλιάδης, Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας, ἀνὴρ χρηστοήθης καὶ ἔντιμος.

«Ὁ κ. Θεῖρσιος, λέγει, θέλει νὰ μάθῃ, ἂν οἱ ἔπαινοι, δι' ὧν ἐκάλυπτον τὸν Κυβερνήτην, ἦσαν εἰλικρινεῖς· ἂς ἔλθῃ, εἰάν τολμᾷ ἢ δὲν αἰσχύνεται, ἄλλην μίαν φορὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ γνωρίσῃ, ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες φέρουσιν ὑποκάρδιον τὸ πένθος διὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου,

καὶ θὰ τὸ φέρωσιν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη, καὶ φρονοῦσιν, ὅτι οἱ φονεῖς του ἐφόνευσαν τὴν πατρίδα. Ὁ κ. Θεῖρσιος ὀνομάζει κακούργους τοὺς ἀνθρώπους, ὅσους εἶχε διορίσει ὁ Κυβερνήτης, παραβάλλον τούτους μὲ τὸν Α. Βάγιαν. *Ἐὰν ἐξετάσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὁπότε ἦτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, θὰ εὕρῃ, ὅτι δὲν ἦτο κακούργος, ἀλλ' ὅτι ἡ σκληρότης, ἐφ' ἧς τὸν μέμφονται, ἦτο μόνον προσποίησης, τείνουσα εἰς τὸ ν' ἀποσπάσῃ θύματα ἀπὸ τοὺς δυνυχας τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.* Εἶνε γνωστὸν ὅμως, ὅτι δὲν εἶχε θυγατέρα καὶ ὅτι ὁ Θεῖρσιος, ὅστις δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν, μὴ φροντίζων περὶ αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κακούργος; ὁ Βάγιας ἦτο εἰς δυστυχῆς, εἰς ὃν ὁ Κυβερνήτης δι' ὑπέροχους σκοπούς, ἀφορῶντας τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, ἔδωκεν ἄρτιον, ὅπως εἶχε δώσει καὶ εἰς τὸν Ἀλβανὸν Ταφιμποῦζον, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως εὕρῃ ἄσυλον κατὰ τῶν διωγμῶν τοῦ Κιουταχῆ. *Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Βάγιας ἦτο εἰγνώμων, καὶ ἀνθρώπος εἰγνώμων, ὀφείλει νὰ εἶνε ἄξιος ἐκτιμήσεως,* ὅσῳ μᾶλλον προσέφερε τιμὴν εἰς τὴν ἀλήθειαν, λέγων, ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἦτο μέγας ἀνθρώπος.

» Εἶνε ἀληθές προσέτι, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅσους εἶχε διορίσει ὁ Κυβερνήτης, δυστυχῶς, ὑπῆρχον καὶ φαῦλοι καὶ ὀνοματῆ ὁ Ἄντ. καὶ Ι. Ἀμβροσιάδαι, Φώτιος Ἡλιάδης, Καλαμογδάρης, Κωλέττης, Παλαμήδης, Μαγγίνος, ἔνιοι ἀρχιεπίσκοποι, Φαναριῶται καὶ ἄλλοι, οἵτινες, ὄντες εἰς ἔνεργον ὑπηρεσίαν καὶ ὀφείλοντες τὴν ὑπαρξίν των εἰς τὸν Κυβερνήτην, τὸν ἐπρόδωσαν δι' εὐτελεῖ συμφέροντα καὶ μετεχειρίσθησαν τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἐκεῖνος τοὺς εἶχε περιβάλει, ὅπως τὸν δολοφονήσουν. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι εἶνε ὄντως ἐγκληματῆαι, κατὰ τὴν κοινὴν πάντων τῶν ἀνθρώπων ὁμολογίαν. Ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ ἠθικὴ χαρακτηρίζει ὡς ἐγκληματίας· ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἐγκληματίας τοὺς ἀπο-

καλεῖ· ἡ θρησκεία καὶ ἡ τιμὴ ὡς ἐγκληματίας τοὺς : αταδικάζουν, ὁ δὲ Θεῖσιος, ἀντὶ νὰ τοὺς ἀποκαλέσῃ καὶ αὐτοὺς μὲ τὸ ἀληθές των ὄνομα, γίνεται συνήγορός των, ἀποκαλῶν ἐγκληματίας ὅλους τοὺς ἄλλους ἱπαλλήλους ἢ ὅλους τοὺς χρηστούς ἐκείνους ἄνδρας, ὅσοι ἐξετέλεσαν τὰ χρέη των καὶ δὲν ἐφόνευσαν τὸν εὐεργέτην των. Τοῦλάχιστον ὁ Βάγιας δὲν ἐφόνευσε τὸν τύραννον Ἄλῃ Πασᾶν, ὅστις ἦτο εὐεργέτης του, ὅπως προδώσῃ τὴν πατρίδα εἰς ξένους, οἵτινες εἶνε τόσοι μᾶλλον τύραννοι, ὅσον εἶνε οἱ πανουργότεροι μακιαβελισταί· ἀλλ' οἱ συνομῶται ἐκεῖνοι τῆς Ὑδρας, οἵτινες γνωρίζουσιν, ἔτι κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα δὲν ἐπιτρέπεται, εἰμὴ τὴν τυραννίαν νὰ φονεύῃ τις καὶ οἵτινες ἐφόνευσαν τὸν πατέρα τῆς πατρίδος, δὲν εἶνε πράγματι ἐγκληματίαι ;» (11).

Καλλίτερος χαρακτηρισμός, ἀλλὰ καὶ τρανωτέρα ὑπεράσπισις τοῦ περισσῶς κατηγορηθέντος Βάγια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γραφῇ· ὁ μακαρίτης Σηληιάδης, τίμιος καὶ χρηστός Ἕλλην, γνωρίσας κάλλιστα τὸν Βάγιαν, μᾶς ἔδωσε, δι' ὅσων ὑπὲρ αὐτοῦ γράφει, πιστὴν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, πλαισιουμένην διὰ τῶν προτερημάτων ἐκείνων, τὰ ὅποια χαρακτηρίζουν ὑπάλληλον ἐντιμον, εὐγνώμονα ἄνθρωπον καὶ ἐνθερμον πατριώτην, προσποιούμενον μὲν πολλάκις τὸν θηλειῆ καὶ σκληρόν, μόνον καὶ μόνον, ἵνα περισώσῃ τὰ θύματα ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τοῦ αἰμοβόρου κυρίου του, κατὰ βάθος ὅμως πονοῦντα καὶ τὰ πάντα τεχναζόμενον διὰ τὴν ἀνακούφισιν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁμοφύλων καὶ ὁμοθρήσκων του. Καὶ σήμερον ἔτι, ὅπουδήποτε καὶ ἂν μεταβῇ τις εἰς τὴν Ἡπειρον, θὰ ἀκούσῃ καὶ παρὰ λογίων καὶ παρ' ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων πλεῖστα ὅσα ἀνέκδοτα περὶ τοῦ Βάγια, μαρτυροῦντα τὴν εὐφυΐαν του ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰς ὑπερανθρώπους προσπαθείας του νὰ σώσῃ ἐκ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τυραννίας τοῦ Ἄλῃ τοὺς ὁμοεθνεῖς του.

« Ἄνθρω μὲ ἀδάμαστον ἀφοβίαν ὁ Βάγιας, διεκρίθη διὰ διαφόρων στρατιωτικῶν κατορθωμάτων, οὐδέποτε δὲ ἀπέδειξε δειλίαν καὶ φόβον».

(Holland)

Θέλων νὰ χαράξω ὅσον τὸ δυνατόν πιστοτέραν τὴν εἰκόνα τοῦ Βάγια, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἱκανὰς κηλίδας ἐσώρυσαν οἱ ἐχθροὶ του, κατασπιλώσαντες αὐτήν, ἐθεώρησα καθήκόν μου νὰ μελετήσω καὶ ὅσα περὶ αὐτοῦ ἔγραψαν ξένοι περιηγηταί, ὅσοι, τότε, ἐπισκεφθέντες τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἡπειρον ἐν γένει, ἐπὶ πολὺ ἢ ὀλίγον διέμειναν ἐν αὐτῇ. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν, βάσιν ἔχοντες τὰ ἔργα τοῦ Rouquerville ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ καὶ ἀρκοῦνται ἀναδημοσιεύοντες καὶ ἐπαναλαμβάνοντες τὰς ἐκθέσεις καὶ τὰς κρίσεις του, καὶ συνεπᾶς οὐδεμίαν δι' ἡμᾶς ἔχουν σημασίαν· ἀλλ' εὐτυχῶς ὑπάρχουσι καὶ ἕτεροι, μὴ ἐπηρεασθέντες ὑπ' αὐτοῦ, ὡς ὁ Ἄγγλος ἱατρός Enry Holland, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 1812—1813 ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἡπειρον, μετὰ πολλῆς φιλαληθείας καὶ εὐθύτητος ἀμερολήπτως ἐκθέτει τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς κρίσεις του περὶ προσώπων καὶ γεγονότων, καθὼς καὶ περὶ τοῦ Βάγια.

« Ἐκ τῶν ὑπηρετούντων, λέγει, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἄλῃ, μερικοὶ εἶνε Τοῦρκοι· ἄλλας δὲ θέσεις τοῦ Σεραγίου του κατέχουν Ἕλληνες· ἐκεῖνοι ὅμως, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν μεγαλειτέραν ἐμπιστοσύνην ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτόν, εἶνε Ἄλβανοί· πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶνε οἱ γεροντότεροι, παλαιοὶ ὑποστηρικταὶ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τὸ Τεπελένι.

» Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Βεζύρου, εἶνε ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας, μεγαλειτέρος ἀδελφὸς ἑνὸς τῶν ἱατρῶν του· ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς κατάγεται ἐκ Λέκλης, χωρίου πλησίον τοῦ Τεπελενίου· ὁ πατὴρ του ἐφονεύθη καὶ ὁ ἴδιος ἐπληγώθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, τοῦ ὁποίου τὰς τύχας ἠκολούθησεν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας του.

» *Ἀνὴρ μὲ ἀδάμαστον ἀφοβίαν ὁ Ἀθανάσιος, διεκρίθη διὰ διαφόρων στρατιωτικῶν κατορθωμάτων, οὐδέποτε δὲ ἀπέδειξε δειλίαν ἢ φόβον ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν διαταγῶν τοῦ κυρίου του.*

» *Φημίζεται, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πράκτωρ εἰς τὰς πλέον λυπηρὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι ἐσημείωσαν τὴν τελευταίαν περιοδὸν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἀλῆ.*

» *Εἶνε βέβαιον, ὅτι, παρὰ πάντας τοὺς περιστοιχοῦντας τὸν Βεζύρη, ἀπολαύει περισσοτέρας ἐμπιστοσύνης. Τὸ περισσότερον μέρος τῆς ἡμέρας διέρχεται εἰς τὰ διαμερίσματα του καὶ τὴν νύκτα, ἐὰν εἶμαι καλῶς πληροφορημένος, κοιμᾶται πρὸ τῆς θύρας, εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου τοῦ Κυρίου του, μὲ τὰ ὄπλα πάντοτε γεμισμένα καὶ εἰς τὸ πλευρόν του.*

» *Εἰς τὴν συμπεριφορὰν του πρὸς τὸν Βεζύρη συχνάκις παρετήρησα ἐλευθερίαν, καὶ μάλιστα ἀσυνήθη οἰκειότητα, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς αὐτοῦ ἐτόλμα νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Μίαν ἡμέραν, ὅταν ὠμίλουν πρὸς τὸν Ἀλῆν δι' ἰδιαιτέρον ζήτημα, αὐτὸς διέταξεν ὅλους τοὺς ἀκολουθοῦντας του νὰ ἐξέλθουν τῆς αἰθούσης, ἐκτὸς τοῦ Ἀθανασίου, διὰ τὸν ὁποῖον ταυτοχρόνως μᾶς εἶπεν, ὅτι **τὸν θεωρεῖ ἄνθρωπον, εἰς τὸν ὁποῖον δύναται τις νὰ ἐμπιστευθῇ τὰ ὑψίστα συμφέροντά του.***

» *Πῶς ἀπέκτησε τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐπιρροὴν ὁ Ἀθανάσιος, **πιθανῶς ἢ ἱστορία θὰ ἔχῃ πολλὰ τὰ μυστικά νὰ μᾶς εἴπῃ.***

» *Ὁ Ἀθανάσιος δὲν εἶνε ἀκόμη τεσσαράκοντα ἐτῶν, **ἔχει ἀρρενωπὰ καὶ ὄχι δυσάρεστα χαρακτηριστικά.***

» *Ἀπέκτησε πολὺν πλοῦτον καὶ εἶνε μεγάλος κάτοχος οἰκιῶν καὶ γαιῶν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πατρίδος του» (12).*

Καὶ τώρα ἄς κρίνῃ ἕκαστος καὶ ἄς συγκρίνῃ τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ πρὸς τὴν τοῦ Γάλλου διπλωμάτου· οὔτε ἄτιμον τὸν ὀνομάζει, οὔτε δολοφόνον, οὔτε

αἰσχρὸν ὄργανον τοῦ Ἀλῆ καὶ κατάπτυστον μυστικοσύμβουλον, ἐξωθοῦντα αὐτὸν εἰς τὰ ἀπαισιώτερα τῶν ἐγκλημάτων· ἀπλούστατα μόνον ὡς φήμην χαρακτηρίζει τὴν συνεργασίαν τοῦ Βάγια εἰς τὰς τελευταίας λυπηρὰς πράξεις τοῦ Ἀλῆ — καὶ ἴσως ἐννοεῖ τὴν πολυθρύλητον σφαγὴν τῶν Γαρδικιωτῶν, πρὸ ἐνὸς ἔτους λαβοῦσαν χώραν — ἀνομολογεῖ ἔμως τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ οἰκειότητα πρὸς τὸν Βεζύρη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του — ὥστε ἐνοπλος ἀκόμη νὰ φυλάσῃ κατὰ τὰς νύκτας πρὸ τοῦ κοιτῶνος τοῦ κυρίου του—. Ὁ Holland, χωρὶς νὰ ἐκφέρῃ τὴν παραμικρὰν κρίσιν, παραπέμπει μόνον εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν μόνην κατάλληλον νὰ εἴπῃ τὸ μυστικὸν τῆς τοιαύτης ἀφοσιώσεως. Ἀνεπιφυλάκτως ἔμως ἀναγράφει τὴν ἀδάμαστον ἀφοβίαν, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ στρατιωτικὰ κατορθώματα τοῦ Βάγια, καὶ δι' ὀλίγων λέξεων μᾶς ζωγραφεῖ τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν αὐτοῦ ὡς ἀρρενωποῦ καὶ σχεδὸν ὠραίου ἀνδρός, ἀποδεικνύων καὶ ἐν τούτῳ μὴ ἀληθεύοντα τὸν ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν τοῦ Βάγια Rouqueville, ὅστις, τὸνναντίον, παρέστησεν αὐτὸν ὡς «*monstre d'une figure rebutante*»· συνάμα δὲ κολαφίζει καὶ τὸν Βαναρὸν Θείρσιον, θέλοντα καὶ αὐτὸν τὸν ταλαίπωρον Βάγιαν «*d'un aspect sinistre, d'une physionomie jaune avec les yeux éticelants du tigre*».

ΖοϚ

«*Ἡ λαϊκὴ παράδοσις δὲν μετέδωκεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους οὐδὲν στοιχεῖον παριστάνον τὸν Βάγιαν ὡς θεοκατάρατον ἄνθρωπον, τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ διήλθεν ἐν μέσῳ φόβου καὶ καταστροφῆν».*

(Θ. Βελιανίτης)

Ἄλλ' ἵνα ἐπὶ πλέον καταδείξω τὸ ἐμπαθὲς καὶ ἀναξιόπιστον τοῦ Rouqueville, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν δημοσιευθεῖσαν ἤδη (13) περιγραφὴν τῆς καταστροφῆς τῶν Γαρδικιωτῶν, θὰ παραθέσω καὶ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Holland, ἕνα ἔτος ἀκριβῶς ἐλθόντα εἰς Ἡπειρον μετὰ τὴν φρικτὴν ἐκείνην τραγωδίαν.

«Όταν, λέγει, ἔδωσα εἰς τὸν ἀναγνώστην ἕνα σκίτσο τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀνέφερα συντόμως τὸ θλιβερὸν αὐτὸ γεγονός, καθὼς καὶ τὰ αἷτια, τὰ προκαλέσαντα αὐτὸ κατόπιν τόσων ἐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως εἶνε ἀπὸ τὰ τελευταῖα γεγονότα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀλῆ, θὰ τὸ διηγηθῶ ἐν ἐκτάσει, καθὼς τὸ **ἤκουσα ἀπὸ πρόσωπα, τὰ ὅποια ἦσαν ἀντίπαι μάρτυρες εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ γεγονότος . . .**

»Τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ, ἀνερχόμενα, ὡς λέγουσιν, εἰς 15 χιλιάδας ἄνδρας, ὅταν περιεκύκλουν τὸ Γαρδίκι, διετάχθησαν νὰ πυροβολήσουν κατ' αὐτοῦ. Οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, ἢ ἕνεκα τῆς ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως τῶν κατοίκων, ἢ διότι δὲν ἠθέλον νὰ καταλάβουν πόλιν, διὰ τὴν διάσωσιν τῆς ὁποίας ἐνδιεφέρετο ἀπ' εὐθείας ἡ Πύλη, ἢ καὶ διότι οἱ κάτοικοι ἦσαν Μουσουλμάνοι, ἐπεβράδυνον τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ δὲν προώδευον εἰς τὴν πολιορκίαν. Φαίνεται, ὅτι ὁ Βεζύρης εἶχεν ἀρχίσει νὰ δυσανασχετῇ διὰ τὴν ἀργοπορίαν, ὅτε ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας ἦλθε πρὸς αὐτὸν καὶ προέτεινε νὰ καταλάβουν τὴν θέσιν ἐξ ἐφόδου μὲ ὠρισμένον ἀριθμὸν Ἀλβανῶν, ἂν καὶ ἡ θέσις του ἐπὶ κωνικοῦ ὑψώματος καθίστα πολὺ δύσκολον τὴν ἐπιχείρησιν. Ἡ πρότασις ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ νυκτὶ τὸ Γαρδίκι ἐπιπτεν εἰς χεῖρας τοῦ Βεζύρου μετὰ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἔτη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχαίας προσβολῆς (κατὰ τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς τοῦ Ἀλῆ δηλαδή).

»Οἱ κάτοικοι, 5000 ἢ 6000 περίπου, διμοιράσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς διαφόρους γειτονικοὺς τόπους, ἐκτὸς 36 Βέηδων καὶ ἐξεχόντων, οἱ ὅποιοι ἀπεστάλησαν εἰς Ἰωάννινα. Τὴν πρωΐαν τῆς 15 Μαρτίου, **ἀκριβῶς ἐν ἔτος πρὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐπεσκέφθη τὰ ἐρεῖπια τοῦ Γαρδικίου**, ὠδήγησαν περὶ τοὺς 800 Γαρδικιώτας εἰς τὴν αὐλὴν μεγάλου χανίου, ὀλίγα μίλια νοτιοανατολικῶς τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ὁ ἴδιος Βεζύρης ἦλθεν ἐφ' ἀμάξης εἰς τὴν πύλιν τοῦ χανίου, περικυκλωμένου ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του.

»Ἐφωνάθησαν τὰ ὀνόματα ὠρισμένου ἀριθμοῦ Γαρδικιωτῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπετράπη νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς αὐλῆς καὶ τοὺς ὁποίους μετέφερον μετὰ τῶν ἐπιλοίπων πατριωτῶν εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἀλβανίας ὡς δούλους. Ὅσοι ἔμειναν ἐντὸς τοῦ χανίου, λέγεται ὅτι ἦσαν περὶ τοὺς 730, ἐδέθησαν μὲ σχοινία, διὰ νὰ ἐμποδιοσθῶν οὕτως αἱ ἀπελπιστικαὶ τῶν προσπάθειαι. Ἦσαν ὅλοι ἐκλελεγμένοι μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εὗρισκοντο εἰς τὸ Γαρδίκι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς φυλακίσεως τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς τοῦ Ἀλῆ, ἢ κατ' εὐθείαν ἀπόγονοι ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ὕβριν. Ἐδόθησαν δὲ διαταγαὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι περιεκύκλουν αὐτούς, ἰστάμενοι ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τοίχων τοῦ χανίου, ὅταν δοθῇ τὸ σύνθημα διὰ μιᾶς ἐκπυροσοκροτήσεως ἔπλου, νὰ βάλουν πῦρ καὶ νὰ τουφεκίσουν τοὺς φυλακισμένους εἰς τὴν αὐλὴν. **Λέγεται, ὅτι τὸ σύνθημα ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου Βεζύρου, ὅστις ἐξεκένωσε τὸ ὄπλον καθὼς ἐκάθητο, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἀμάξης του.**

»Τὸ ἔργον τῆς σφαγῆς ἤρχισε πάραυτα καὶ ἐξηκολούθησεν ἄνευ διακοπῆς μὲ τουφέκια ἢ σπαθιά, ἕως οὗ οὐδεὶς τῶν Γαρδικιωτῶν ἐπέζησεν. Ἡ τύχη μερικῶν ἐπεβραδύνθη ἐπ' ὀλίγον, διότι οὗτοι ἐζήτησαν κρησφύγετον εἰς τὰ ξύλινα οἰκήματα τῆς αὐλῆς· ὁ Βεζύρης ἐν τούτοις, ὅστις προσωπικῶς παρηκολούθει τὸ ἔργον, χωρὶς νὰ μετακινήθῃ, παρέμεινε ἕως οὗ τὸ πᾶν συντελεσθῇ, διέταξε νὰ πυροβολήσωσιν, ἀναγκάσας τοιοῦτοτρόπως τὰ ἀτυχῆ θύματα νὰ ἐξέλθουν τοῦ ἀσύλου των. Τότε τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των, ἔρριψαν λίθους, πληγώσαντες ἀρκετοὺς στρατιώτας, χρησιμοποιοῦντας διὰ τὴν καταστροφὴν των. Ἐπὶ τέλους, οἱ πάντες ἐστρώθησαν νεκροὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· πᾶσα ἔξοδος τῆς αὐλῆς ἐκλείσθη, τὰ δὲ πτώματα ἀφέθησαν ἄταφα, διὰ νὰ γίνῃ καταφανεστέρα ἢ ἐκδίκησις, ἢ ὠθήσασα τὴν πράξιν ταύτην.

»Τὴν ἰδίαν ἡμέραν οἱ 36 Γαρδικιωταὶ, τοὺς ὁποίους εἶχε

μεταφέρει εις Ἰωάννινα καὶ τοὺς ὁποίους ὁ Ἀλῆς μετεχειρίσθη μὲ ὕπουλον καλωσύνην, μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς λίμνης καὶ εὔρον τὴν αὐτὴν τύχην τῶν ἄλλων πατριωτῶν των· ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἔληξε τὸ ἔργον· ἐπληροφορήθη, ὅτι εἷς ἢ δύο ἐκ τῶν ἐξεχόντων κατοίκων τοῦ Γαρδικίου, ἀπουσιάζοντες κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως, ἀφοῦ παρεπίσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν, ἐσφάγησαν καὶ αὐτοί, τὰ δὲ σώματά των ἐστάλησαν ἐκεῖ, ὅπου εἶχον ἐξολοθρευθῆ καὶ οἱ ἄλλοι.

»Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν μου εἰς Ἰωάννινα ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη, ἐπεσκέφθην τὸ χάνι, ἔπου τὸ μελαγχολικὸν γεγονὸς ἔλαβε χώραν. Εἰς τῶν Ἀλβανῶν ὁδηγῶν μου ἦτο ἐκ τῶν στρατιωτῶν, τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Γαρδικιωτῶν, ὅστις καὶ μοὶ ὠμίλησε διὰ τὸ γεγονὸς μὲ μεγάλην φαινομενικὴν ἀδιαφορίαν. Εὔρον τὴν αὐτὴν περιτριγυρισμένην πανταχόθεν ἀπὸ ὑψηλοῦς τοίχους· πρὸ τῆς κυρίας εἰσόδου ἦτο ἐστημένη λιθίνη πλάξ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνεγράφετο ἑλληνιστὶ (ρωμαίϊκα) τὸ γεγονός.

»Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, τεθεῖσαν ἐντολῇ τοῦ Βεζύρου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσω, διότι ἦτο ὑψηλὰ· μοὺ εἶπον ὅμως, ὅτι ἀναφέρει πολλὰ τῶν συμβάντων καὶ καταλήγει διὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι τοιαύτη θὰ ἦτο ἡ τύχη ὄλων ἐκείνων, ὅσοι προσέβαλον τὴν οἰκογένειαν τοῦ Πασᾶ. Μετὰ τινὰς δυσκολίας ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς, εἶδον παντοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς αὐλῆς πεταγμένα τὰ λείψανα τῶν δυστυχῶν θυμάτων, τὰ ὁποῖα ἐθυσιάσθησαν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα δείγματα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ σφαγὴ ἐπετελέσθη» (14).

Ἐποῖα διαφορὰ μεταξὺ τῆς περιγραφῆς ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ γεγονότος ὑπὸ τοῦ Rouqueville καὶ τοῦ Holland! Ὁ πρῶτος καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα τὴν εὐθύνην ὅλην τοῦ ἀπαισίου δράματος ἐπιρρίψῃ εἰς τὸν μισητὸν αὐτοῦ «ἄτιμον» Βάγιαν· ὁ δεῦτερος δηγεῖται τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν

ἀπλῶς ὡς ἔμαθε παρ' ἀνθρώπων, λαβόντων ἐνεργὸν μέρος, ἀλλ' εἰς πᾶσαν γραμμὴν τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐμφαίνεται ἡ χρηστότης καὶ ἡ ἀμεροληψία αὐτοῦ.

Ὅτι ὁ Rouqueville δὲν ἀληθεύει, θέλων τὸν Βάγιαν ὡς τὸν κυρίως αὐτουργὸν τῆς σφαγῆς τῶν Γαρδικιωτῶν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Holland, ὁ τόσον λεπτομερῶς περιγράψας τὸ δράμα, οὐδὲν ἀνέφερε περὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τῆς Βαλλιερές, καὶ λίαν ὀρθῶς διότι ὁ Βάγιας δὲν ἦτο εἰς Σένδραν τότε, ὅτε ἐλάμβανον χώραν τὰ αἱματηρὰ ταῦτα γεγονότα, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ εἶνε, καὶ ἂν ἐπεθύμει τοῦτο ἀκόμη, διότι κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Γαρδικίου καὶ Ἀργυροκάστρου, πληγωθεὶς καιρίως, ἐτέθη ἐκτὸς μάχης, σωθεὶς τότε ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, ὅστις καὶ ἀπεκόμισεν αὐτὸν ἔξω τοῦ χώρου τῆς μάχης.

Τὴν πληροφορίαν ταύτην ἠγνόουν, ὅτε ἔγραφον τὴν πρώτην μελέτην μου· ἀλλ' ἤδη ἄνευ δισταγμοῦ δύναμαι νὰ διακηρύξω, ὅτι «ὁ Βάγιας δὲν ἔσφαξε τοὺς ἀόπλους Γαρδικιώτας, ἐκτελέσας προσταγὴν κατάπτυστον, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλοι ἠρνοῦντο νὰ ὑπακούσωσιν». Ὁ Βάγιας μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, τῶν τελούντων ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ἐξεπόρθησε μόνον τὰς πόλεις τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ Γαρδικίου, ἀλλ' ὁ Ἀλῆς εἶνε ὁ κυρίως συντελεστὴς τῆς φρικώδους θυσίας, οὐ μόνον ἀόπλων, ἀλλὰ καὶ διὰ σχοινίων δεδεμένων πολεμίων· ὅτι δὲ ὁ Βάγιας ἦτο πληγωμένος, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἰωάννης Φιλήμων, πάντοτε δυνάμενος νὰ ὀμιλῇ μὲ κῦρος καὶ ἀξιοπιστίαν. Οὗτος, γράφων περὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, λέγει καὶ τὰ ἐξῆς ἀξιοσημειώτα :

«Ἐν ἡλικίᾳ ὧν ἐτῶν δεκατριῶν ὁ Ὀδυσσεύς, ἐξητήθη παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, δι' ἣν οὗτος ὄφειλεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀνδρούτσου. Ὅταν ὁ Ἀλῆς ἦτο βέης μικρός, ὁ δὲ Ἀνδρούτσος ὀπλαρχηγὸς ἰσχυρός,

ἀμφότεροι ἐγένοντο κατὰ τὴν τότε συνήθειαν «βλάμηδες» (ἀδελφοποιητοὶ) καὶ πολλάκις ὁ πρῶτος ἔλαβε βοήθειαν σημαντικὰς παρὰ τοῦ δευτέρου. Αὐτῶν ἐνθυμούμενος ὁ Ἄλῃ Πασᾶς τῶν προηγουμένων, εἶχε περὶ πολλοῦ τὸν Ὀδυσσεύα, πάντοτε παραβλέπων τὰς πολλὰς ἀταξίας του, ὡς νέου τοῦ ζωηροτέρου χαρακτήρος. Ἄπαξ δὲ ὀργισθεὶς, ἔρριψεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ τῶν κακούργων μετὰ ἀλύσεως ἀπὸ τοῦ λαίμου, ὡς οὐ μόνον συμπλακέντα ἐν ὄρῳ κραιπάλης μετὰ ἄλλων ἐν τοῖς μεγάροις τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ καὶ ὑπερμέτρως ἀτακτήσαντα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐναντιωθέντα ἐνόπλιως κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιτοφυλακῆς Ταχῆρ Ἀμπάζη. Ἐν τῇ τοιαύτῃ δυστυχεῖ φυλακῇ διετέλεσεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἱκανὸν καιρόν. *Καθ' ἣν δὲ ἔπειτα ἐποχὴν ὁ Ἄλῃ Πασᾶς ἐκλίνει τὴν κατὰ τῶν πόλεων Ἀργυροκάστρου καὶ Γαρδικίου ἐκστρατείαν, ἀποφυλακίσας αὐτόν, ἔθεσεν ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον Βάγιαν, ἐιδύσας δὲ καὶ ὀπλίσας, ἐφιλοτιμήθη* διὰ λόγων, ὧν ἡ ἔννοια ἦτο τοιαύτη: «Περιμένω τώρα ἐκ τῆς διαγωγῆς σου, ἵνα μάθω, ἐὰν καὶ εἰς τὸν πόλεμον εἶσαι ἀνδρεῖος ὡς ὁ πατήρ σου, ἢ μόνον ἱκανός, ἵνα ἀτακτῆς ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις καὶ κατὰ τῶν πολιτοφυλάκων».

»Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς ἐδικαίωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, μεγάλην κατὰ τὰς μάχας ἀποδείξας ἀνδρείαν, καὶ *πληγωμένον τὸν Βάγιαν μετενεγκὼν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἔξω τοῦ τόπου τῆς μάχης, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν Πάτροκλον*» (15).

ΖοϚ

«Ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν Πάτροκλον».

Ὁμολογουμένως ὁ μακαρίτης Φιλήμων ἀπένευμεν εἰς τὸν Βάγιαν τὸν ὀρειότερον τίτλον τιμῆς, παραβάλλων τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀπέναντι τοῦ Ὀδυσσεύος ὡς τὴν τοῦ Ἀχιλλεύος πρὸς τὸν Πάτροκλον. Ἄν δὲ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ Γαρδικίου ἔλαβε μέρος καὶ ὁ

Ἀθανάσιος Διάκος, καὶ αὐτὸς διατελῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βάγια, ἔχομεν μίαν ὀρειάν Τριανδρίαν, ἣτις κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐταπεινώσε περιφανῶς τοὺς ἀγερώχους ἀρχηγούς τῶν Ἀλβανῶν Μουλμάνωνους καὶ ἐξεδίκησεν αἰῶνων ὄλων κακουργήματα, διαπραχθέντα ὑπ' αὐτῶν κατὰ τῆς φυλῆς των.

Ἄλλὰ δὲν ἦσαν μόνον οἱ δύο οὗτοι Ἴηρωες, οἵτινες ἐμορφώθησαν στρατιωτικῶς ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ἀνδρείου Βάγια. Σειρὰ ὅλη ἀγωνιστῶν, ὡς εἶπομεν, ἐν αὐτῇ ἀσκηθεῖσα, ἀνεδείχθη κατὰ τὸ μέγα ἐθνικὸν δράμα πρωταγωνίστρια καὶ ἔθηκεν ἀρραγῆ τὴν κρηπίδα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημιουργίας ἐνδόξου καὶ μεγάλης πατρίδος, ἣτις ἐπέπροτο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν νὰ ἀναδειχθῇ ἐνδοξότερα καὶ μεγαλειότερα διὰ τῆς νέας γενεᾶς τῶν υἱῶν καὶ ἀπογόνων ἐκείνων, *οἵτινες, χθὲς ἔτι, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν δαφνοστεφῆ Στρατηλάτην, στήν Ἐλασσῶνα, σιὰ Σέρβια, σιὰ Κιλίς, σιὰ Σαλονίκην, σιὰ Γιάννινα,* ἀνύψωσαν τὴν κτανόλευκον σημαίαν τῆς μεγάλης πατρίδος, καὶ σήμερον ἔτι νικηφόρον καὶ θριαμβευτικὴν περιάγουσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ Ἑσκή-Σεχῆρ καὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Σαγγαρίου καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τῆς Ἀγκύρας! Ὡ νέα Γενεά, ἀπόγονε Ἡρώων καὶ ἡμιθέων, ἔσο ἱκανοποιημένη *ὄ, τι δήποτε καὶ ἂν συμβῆ!* Σὺ ἐπετέλεσας γιγάντειον ἔργον, αἱ δὲ ἐπερχόμεναι γενεαὶ μετὰ εὐλογιῶν καὶ ἐγκωμίων θὰ ἀνυμνῶσι τὰ ἀθάνατα κλέη καὶ τοὺς ὑπερανθρώπους ἀγῶνάς Σου. Ἀγῶνας μοναδικούς, τοὺς ὁποίους ὁ κόσμος ὅλος θὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ θὰ ἐκτιμήσῃ ἐπαξίως, ὅταν ἀνανήψῃ ἀπὸ τὸν λήθαργον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ φιλαυτία, τὸ συμφέρον, ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ κακῶς ἐννοουμένη φιλοπατρία τὸν κατέρριψαν. Ὡ Γενεά Ἡρώων καὶ μαρτύρων, ἔσο εὐλογημένη!

ΖοϚ

«Ἡ λαϊκὴ ἑλληνικὴ παράδοσις καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ συγγραφεῖς συνηθεῖζουσι νὰ παίρουν τὸν Ἀλῆ μόνον ἀπὸ τῆ μιᾶ του τῆ μεριά: τὴν ἀπάνθρωπη καὶ κτηνώδη . . .»

(Γ. Σκληρός)

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν ἤδη καὶ τὸν λόγον τῆς τόσης οἰκειότητος τοῦ Βάγια πρὸς τὸν Ἀλῆ Πασᾶν· ὁ μακαρίτης Φιλήμων μᾶς δίδει σημεῖά τινα νύξεως, διὰ νὰ εὕρωμεν τὴν αἰτίαν ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς μεγάλης ἐπιεικειᾶς καὶ ἀνεκτικότητος τοῦ Ἀλῆ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρούτσου, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀκατανοήτου ἐλευθερίας καὶ οἰκειότητος τοῦ Βάγια πρὸς τὸν τρομερὸν Βεζύργη, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ καλὸς Holland δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ, παραπέμπων τὴν ἐξακριβώσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ὁ λόγος εἶνε ἀπλούστατος. Ἄς μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ἂν εἶχε πολλὰς καὶ μεγάλας κακίας, εἶχεν ὅμως καὶ τινὰς ἀρετάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυρίως ἐξεῖχεν ἡ εὐγνωμοσύνη. **Ὁ Ἀλῆς ἦτο εὐγνώμων πρὸς τοὺς εὐεργετήσαντας αὐτόν**· πᾶς, ὅστις ἐμελέτησε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, θὰ εἶδε πλεῖστα ὅσα παραδείγματα. Τὰς οἰκογενείας Νούτσου, Βαλτινοῦ καὶ τόσας ἄλλας Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων πάντοτε περιέβαλε δι' ἰδιαίτερας συμπαθείας καὶ προστασίας, καὶ πολλαχῶς εὐηργέτησε, διὰ τὸν λόγον, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιμον ἐποχὴν τοῦ οἴκου του καὶ αὐτοῦ τούτου τῷ ἐφάνησαν εὐεργετικαὶ καὶ ἀφωσιωμένα (16). Αὐτὸ τοῦτο συνέβη διὰ τὸν Ὀδυσσεᾶ καὶ τὸν Βάγια. Τόσον ὁ πατὴρ τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὅσον καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Βάγια, συνεδέοντο πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀλῆ διὰ πατροπαραδότου φιλίας καὶ τῆς συνήθους παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἀδελφοποιήσεως· τόσον ὁ πατὴρ τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὅσον καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Βάγια, καὶ αὐτὸς οὗτος, κατὰ τὴν δυστυχεῖν περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλῆ, ὅτε οὗτος ἑπταετής, ἀπορφανισθεὶς τοῦ πατρός του, εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων καὶ ἠθικῆς ὑποστηρίξεως πρὸς στερέωσιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἀρχῆς του, ἀφειδῶς ἐδαπάνησαν

καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν του· ὁ πατὴρ μάλιστα τοῦ Βάγια καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐθυσίασε, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἀλῆς εὐγνωμονῶν, περιέβαλεν ἀμφοτέρους, καὶ πρὸ πάντων τὸν Βάγια, δι' ἀγάπης πατρικῆς, θεωρῶν αὐτὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις, οὐ μόνον ἀτρόμητον πολεμιστὴν, ἀλλὰ καὶ ἔντιμον ἄνθρωπον, εἰς τὸν ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῆ καὶ αὐτὰ τὰ μεγαλείερά του συμφέροντα.

Ἴσως ὅμως ἤθελε παρατηρήσει τις: Πῶς καὶ διὰ τίνων μέσων ὁ πατὴρ Βάγιας καὶ υἱὸς προσῆλθον ἀρωγοὶ χρηματικῶς πρὸς τὸν Ἀλῆν, ἀφοῦ ἦσαν πτωχοί; Δὲν ἦσαν ποσῶς πτωχοί· τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Holland, ὅτι ὁ Βάγιας εἶχε πολὺν πλοῦτον, οἰκίας καὶ γαίας μεγάλας εἰς τὰ περὶ χωρὰ τῆς πατρίδος, εἶνε ἀληθές, ὡς ἐπίσης ἀληθές εἶνε, ὅτι τὰ πλούτη ταῦτα δὲν ὠφείλοντο τόσον εἰς τὴν γενναϊοδωρίαν τοῦ Βεζύργου, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν προνομιούχον καὶ ἐμπιστευτικὴν παρ' αὐτῷ θέσιν τοῦ Βάγια, ἀλλ' ἦσαν κυρίως ἀτομικά, ἀποκτηθέντα διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἐκείνης ἰδιοφυίας, ἡ ὁποία ἀνέκαθεν χαρακτηρίζει τοὺς Ἑπειρώτας· διότι εἶνε μὲν ἄγνωστον εἰς τοὺς πολλοὺς, ἀλλ' ἀληθές καὶ ἀναντίρρητον, ὅτι ὁ Βάγιας (ἴσως δὲ πρότερον καὶ ὁ πατὴρ του) ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας διέμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐργαζόμενοι μετὰ τοῦ Γέρο-Βίτου, πατὴρ τοῦ ἀειμνήστου μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου Χρηστάκη ἐφέντη Ζωγράφου, πρὸς προμήθειαν κρεάτων εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὰ ἀνάκτορα. Καὶ εἶνε ἐπίσης βέβαιον, ὅτι ὁ Βάγιας, εὐρισκόμενος ἐν τῇ Βασιλευούσῃ, οὐ μόνον χρήματα ἀπέστελλεν εἰς τὸν πτωχὸν καὶ ἄσημον ἔτι Ἀλῆν, ἀλλὰ καὶ μέγਾਲως συνετέλεσε, διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ἄλλα σημαίνοντα πρόσωπα, εἰς τὴν ταχεῖαν προαγωγὴν αὐτοῦ ἀπὸ Βέη εἰς Δερβέναγα καὶ ἔπειτα εἰς Σατραπήν τῶν Ἰωαννίνων.

Πρὸς τιμὴν ἐπίσης τοῦ Βάγια ἀναγράφομεν, ὅτι ὁ ἀειμνήστος Χρηστάκη ἐφέντης Ζωγράφος καὶ ἡ γηραιὰ μήτηρ

του Χαΐδω μεγάλως ἐξετίμων τὸν Βάγιαν καὶ οὐδέποτε συν-
χώρησαν τὸν ποιητὴν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτην, δι' ὅσα
κατὰ τοῦ Βάγια ἔγραφεν ἀνυπόστατα καὶ ἄδικα, τῆς φαν-
τασίας του ἀποκυήματα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἠμαύρωσαν τὴν
ὑπόληψίν του καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομά του ἐπάρατον εἰς
τὰς ἐπερχομένας γενεὰς ὡς ἐθνικοῦ προδότου (17).

Πόσον δίκαιον ἔχει ὁ μέγας ποιητὴς μας Κ. Παλαμᾶς,
λέγων, ὅτι : « Ἡ Μοῦσα, ὁσάκις τὴν ἐμπνέει τὸ μῖσος,
συχρὰ μεταπίπτει εἰς ἀληθῆ Μέγαιραν » !

ΣοΣ

« Χίριτι θεία δὲν μοῦ πέρασε ποτὲ ἀπὸ τὸν νοῦν, ὅτι εἶμαι
ἀλάνθαστος.

(Α. Βαλαωρίτης)

Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, πλέκων τὸ ἐγκώμιον καὶ
ἐξυμνῶν τὰς ἀρετὰς καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Ἀθανασίου
Διάκου, προσθέτει καὶ τὰ ἑξῆς :

« Σύμβολον ἀληθὲς τῆς διανοίας τοῦ Διάκου καὶ μονό-
γραμμα καὶ προφητικὸς γριφος, περικαλύπτων πάσας τὰς
ἀπορρήτους ἐλπίδας, πάσας τοῦ Ἔθνους τὰς πατροπαρα-
δότους εὐχὰς, ἦτο ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ σφραγίς, ἔνθα διέ-
λαμπεν ἐγκεχαραγμένος ἐπὶ κεφαλῆς μὲν ὁ Σταυρός, κάτω-
θεν δὲ ὁ δικέφαλος βυζαντινὸς ἀετός, κεκοσμημένος διὰ τῶν
κεφαλαίων Θ. Ν., τουτέστιν : Ὁ Θεὸς Νικᾷ.

» Τὰ σημεῖα ταῦτα ἔφερον καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν συγχρόνων
ὀπλαρχηγῶν, ὡς ὁ Πανουργιάς. Ἀλλ' ἄξιον θαυμασμοῦ εἶνε,
ὅτι διετηρήθησαν ἀνέκαθεν ἀπαράλλακτα, ἀμεταποίητα,
ἀμετάβλητα εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας τῶν Ἀρματολῶν καθ'
ὄλην τὴν διάρκειαν τοῦ μεσαιωνικοῦ κατακλυσμοῦ. Ἀνα-
τραπέντος τοῦ Θρόνου, ἔδραξεν ὁ Ἑλληνισμὸς τὴν μεγά-
λην τοῦ Αὐτοκράτορος σφραγίδα καὶ μετ' αὐτῆς ἐσώθη ἐπὶ
τῶν χιονοσκεπῶν ὄρεων, ἐφ' ὧν τὸ συμβολικὸν πτηνὸν ἐδύ-
νατο νὰ στήσῃ τὴν φωλεὰν αὐτοῦ καὶ νὰ δορυφορηθῆ ὑπὸ
ζώντων ἀληθῶς ἀετῶν.

» Τοιοῦτοτρόπως τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐζήσεν ἐν μέσῳ τῆς
ἀβύσσου, ἔχον τοῦλάχιστον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐν ὄνει-
ρον, ἐν δόγμα, ἓνα σκοπὸν, θεῖον, εὐγενῆ, μέγαν, καὶ τὸν
ἐπεδίωκεν ἀκαταπαύστως, εἰς οὐδὲν λογιζόμενον, οὔτε φυλα-
κάς, οὔτε μαστιγώσεις, οὔτε ἀπαγχονίσεις. Πεινῶν, διψῶν,
γυμνητεύων, ἐσύρετο ὁ Ἕλλην μαχητὴς ἀπὸ χαράδρας εἰς
κρημνὸν καὶ ἀπὸ κρημνοῦ εἰς ὑπόγεια καὶ ζοφερὰ σπή-
λαια, μετακομίζων ἀεῖποτε τὸν μυστικὸν θησαυρὸν καὶ προσ-
δοκῶν καθ' ἑκάστην ν' ἀκούσῃ ἀντηχοῦν εἰς τὰς ἀκοάς του
τὸ θεελλῶδες πτερύγισμα τοῦ ἀνακτος τῶν ὀρνέων καὶ νὰ
ἴδῃ ἐπανερχομένην τὴν βασιλείαν τοῦ Σταυροῦ του . . .

» Κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος πρὸς πάντας ἐμει-
δία ἢ ἐλπίς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, τῆς πλή-
ρους ἀνακτήσεως τῶν προγονικῶν δικαιωμάτων, καὶ ἐπομέ-
ως ἀνάλογος πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ σκοποῦ ὑπῆρξεν ἡ αὐτα-
πάρνησις, ὁ ἐνθουσιασμός, αἱ θυσίαι, ἡ καρτερία, ἀνάλογα
καὶ τὰ σημεῖα, ἐν οἷς ἡ ἀνεγειρομένη φυλὴ διετύπωνε τὸ
ἐπιζητούμενον γέρας.

» Ὁ Διάκος, εἰς τῶν θερμότερων ἀποστολῶν τοῦ ἐθνικοῦ
τούτου δόγματος, ἀληθῆς ἐνσάρκωσις τοῦ ἀρματολικοῦ
πνεύματος, ἐπόμενον ἦτο, ὅτι ἔπρεπε νὰ φέρῃ ἐπὶ τῆς
σφραγίδος ἀπεικονισμένον τὸ αἶνιγμα, ὅπερ εἶχεν ὁμόσει
ἢ διὰ τῆς σπάθης νὰ λύσῃ ἢ διὰ τοῦ αἵματος νὰ καθα-
γιάσῃ» (18).

Πάντα ταῦτα ἀληθῆ καὶ ὡραῖα, ἐμπρέποντα εἰς τὸν
ἥρωϊκὸν Διάκον καὶ ἀντάξια τοῦ καλάμου τοῦ μεγάλου
ποιητοῦ· ἀλλ' ἂν ὁ ἀείμνηστος, καθ' ἣν ὥραν ἔγραφεν
αὐτά, ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ, ὅτι ὁμοίαν σφραγίδα, φέρου-
σαν τὸν ἀετὸν καὶ τὸν Σταυρὸν, εἶχε καὶ
ὁ τόσον ὑπ' αὐτοῦ παραγνωρισθεὶς Θανά-
σης Βάγιας, ἔχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ χρη-
στός καὶ φιλόπατρις ποιητὴς θὰ ἔκαμνε μίαν
ὡραίαν, ἀλλὰ καὶ δικαίαν πράξιν, ρίπτων εἰς τὸ πῦρ τὸ

τόσον προσφιλές αὐτοῦ ποίημα, δι' ὃ ἔτρεφεν ἰδιαίτεραν συμπάθειαν καὶ εἰς τὸ ὁποῖον πάντοτε ἀπέδωκε τὰ πρωτεῖα.

ΖοΣ

«Σκίρτησε ἀπὸ χαρὰ μέσα σὲ τὸ μνήμά σου, ὦ ἱερά χορεία τῶν μεγάλων Ἑπειρωτῶν πολιτικῶν Μάνθου καὶ Νούτσου, Ἰγνάτιε καὶ Κωλέττη, Θανάση Βάγια καὶ Βασιλική! Ἐλευθερώθηκε ἡ Ἑπειρος!»

(Χρ. Χρηστοδασίλης 1913)

Τὸ εἶπομεν καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι οἱ περιστοιχίζοντες τὸν Ἀλῆ Πασᾶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε ἄγγελοι, ἠδύνατο ὅμως κάλλιστα νὰ ἦναι καλοὶ χριστιανοὶ καὶ καλύτεροὶ πατριῶται. Τότε, ὅτε :

«οἱ καιροὶ ἦσαν κακοί, φαρμακεμένοι χρόνοι», ὅτε :

«συντρίμματα καὶ χαλασμοὶ γαῦρα παντοῦ καὶ λύσσα», ὅτε :

«κάνενα γλυκοχάραγμα νύχτα, σκοτάδι πίσσα», ἦτο εὐτύχημα, ἦτο ἰδιαίτερα εὐνοια τοῦ οὐρανοῦ διὰ τοὺς ἀτυχεῖς Ἑπειρώτας καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, διότι ἔζων εἰς τὴν αὐλήν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ὁ Θανάσης Βάγιας *μέ τὴν ἄλλην ἐκείνην θρυλικὴν καὶ σπανίαν προσωπικότητα, ἡ ὁποία ἔζη εἰς τὸ χαρέμι τοῦ Βεζύρη ὡς λευκὸς κρίνος εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ ἦτο ἡ Κυρὰ Βασιλική, ὁμοῦ εὐπειθῆς δούλη καὶ κυρίαρχος τοῦ φοβεροῦ σατράπου.* Ὁ ἀείμνηστος Βαλαωρίτης ἔγραφέ ποτε εἰς τὸν φίλον του Ροῖδην, ὅτι ἄγρια φυτὰ καὶ θηρία ἀνήμερα, διὰ τῶν θωπειῶν καὶ περιποιήσεων μεταβάλλοντα φύσιν, καθίστανται ὠραιότερα καὶ ὠφέλιμα» (19). Αὐτὸ τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀλῆ Θανάσης Βάγιας καὶ Κυρὰ Βασιλική διὰ τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἐξήσκουν ἐπὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἠδυνήθησαν νὰ τιθασεύσωσι καὶ νὰ δαμάσουν τὸ ἀδάμαστον θηρίον, ὥστε νὰ γλυκάνουν, κατὰ τὸ δυνατόν, τοὺς πόνους τῶν ὁμοφύλων των, νὰ φωτίσωσι τὸ σκότος τῆς φυλακῆς των καί, τὸ μέγιστον, νὰ πείσουν τὸν δύσπιστον καὶ πονηρὸν Βεζύρη, ὅτι μόνον

διὰ τῶν Ἑλλήνων ἠδύνατο νὰ ἀποσείσῃ τὴν Σουλτανικὴν κυριαρχίαν καὶ νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενον τὸ προσφιλές εἰς αὐτὸν ὄνειρον : νὰ ἀποβῆ δηλονότι Ἑγεμῶν μέγας καὶ ἐλεύθερος, ὡς ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Πύρρος.

Καὶ δὲν δύναμαι μὲν νὰ δεχθῶ, ὅτι ὁ Ἀλῆς, τῇ ἐπιμόνῳ προσπαθείᾳ τῆς εὐσεβοῦς Βασιλικῆς, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς του ἠθέλησε νὰ ἀσπασθῆ τὸν Χριστιανισμόν, ὡς φαίνεται μὴ ἀποδεχόμενος καὶ ὁ τοῦτο ἀναφέρων Rouqueville, λέγων : «*Quelques personnes, plus religieuses que clair-voyantes, ajoutaient que le proscrit (ὁ Ἀλῆ Πασᾶς) vaincu par la vérité et déplorant les crimes de sa vie, était secrètement résolu à embrasser le christianisme, sa conversion était l'ouvrage de la pieuse Vassiliki, qui ne le nommait plus, disait-on, dans ses entretiens familial, que son nouvel Iskender ou Alexandre*» (20).

Ἄλλ' εἶνε, πιστεύω, ἀναντίρρητον, ὅτι ἡ μύησις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ ἡ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχία αὐτοῦ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὠφέλησε τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Καὶ ἦτο πλέον ἀργὰ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀλῆ, ὥστε νὰ δυνηθῆ ἡ Τουρκία νὰ πνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἣτις οὐ μόνον εἶχεν ἀποσοῦν ἀσφαλισθῆ, ἀλλ' εἶχε κηρύξει ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν».

Διὰ τοῦτο, τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν, ὀφείλομεν δικαιοσύνην διὰ τὸν Βάγια, διότι, ὡς ὁμολογοῦσιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πραγμάτων, ἱστορικοὶ ἀμερόληπτοι, καὶ «*Αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του Λουκᾶς, μετὰ τῶν ἄλλων γραμματέων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σατράπου τῆς Ἑπείρου συνετέλεσαν εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἐπίρρωσιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν κατοίκων, καὶ κατέλαβον ἀξιοσημεῖωτον θέσιν εἰς τὰ χρονικά τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος*» (21).

ΜΕΡΟΣ Β΄.

«Ανεταράξατε λησμονημένα νερά, και — από τώρα τὸ προμαντεύω — ἡ βαρεία πτώσις τοῦ λίθου σας πολλές θὰ ἀφυπνίση γραφίδας, ὑπὸ τὰς ἀκωκὰς τῶν ὁποίων θὰ ἀνασκαφοῦν, διὰ πρῶτην ταύτην φορὰν, μετὰ βαρὺν και πολυχρόνιον ὕπνον, τὰ ὑπὸ τὴν σωρὸν τοῦ ἐθνικοῦ ἀναθέματος τεθαμμένα ὅστ᾽ αὐτοῦ ἀπαισίου ἀνδρὸς τῆς παραδόσεως, τῆς φαντασίας και τῆς ἱστορίας».

(Γρηγόριος Παπαμιχαήλ)

«Ὁ χρόνος εἶνε ἡ μεγαλειτέρα τροφὸς τῆς ἀληθείας, και ἡ ἀλήθεια ἐρχεται εἰς τὸν κόσμον μετὰ ἑκατονταετηρίδα».

(«Βρετανικὸς Ἀστήρ»)

Ὡς ἤδη ἀνέφερον ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου μου, θεωρῶν τὰς κρίσεις τῶν λογίων Ἑπειρωτῶν και τῶν ἄλλων, ὅσοι αὐθορμήτως ἠγαθύνθησαν νὰ ἀσχοληθῶσι περὶ τοῦ «Θανάση Βάγια» μου, ὡς τόσα τρανὰ μαρτύρια τῆς ἀθωότητος και φιλογενείας αὐτοῦ, ἐνόμισα καθῆκόν μου νὰ ἀναγράψω και ταύτας ἐν τῇ παρουσίᾳ Μελέτη μου εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τοῦ Ἡρωὸς μου. Μετὰ ἰδιαζούσης δὲ ἐγκαυχήσεως εἰς τὰ τόσα ἄλλα ἐκλεκτὰ ὀνόματα, ἀριθμῶ και τὸ τοῦ εὐσεβοῦς κληρικοῦ και ἐπὶ ἐκκλησιαστικῇ μορφώσει διαπρέποντος Μητροπολίτου Κασσανδρείας κ. Εἰρηναίου, τιμήσαντος και τούτου διὰ τῆς ὡραίας κρίσεώς του τὸ ταπεινόν μου ἔργον, τοῦ ἰσαδέλφου φίλου μου Κωνσταντίνου Καλλινίκου, προϊσταμένου Μάντσεστερ, και τοῦ ἀδελφικοῦ φίλου Ἀρχιμανδρίτου κ. Καλλινίκου Διλβέη, προϊσταμένου Μασσαλίας, καθὼς και τοῦ καλοῦ κριτικοῦ φιλόλογου και διδάκτορος τὰ Νομικὰ κ. Ι. Χρ. Τορναρίτου,

ὡς και τῶν διαπρεπῶν καθηγητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ μας Πανεπιστημίου και φιλοπονωτάτων συγγραφέων και καλῶν μου φίλων Ἀρχιμανδρίτου κ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου και κ. Ξενοφῶντος Παπαμιχαήλ. Εἰς πάντας τούτους, τοὺς ὁποίους θεωρῶ πολυτίμους συνεργάτας μου εἰς τὴν ἀπόδοσιν δικαιοσύνης πρὸς ἓνα Ἑλληνα ἀδικηθέντα, ἐκφράζω τὰς ἐγκαρδίους εὐχαριστίας και τὴν εὐγνωμοσύνην μου.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ ΜΑΣ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Α΄.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

«Θανάσης Βάγιας» ἐπιγράφεται ἀρτιφανές βιβλίον, τοῦ ὁποίου συγγραφεὺς εἶνε ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀθηναγόρας. Καὶ μόνον ὁ τίτλος του μὲ τὰ κεφαλαῖα τοῦ ἐξωφύλλου ἐπανέφερεν—ἦ, καλύτερον, ἐξύπνησεν—εἰς τὰ ἐνδόμυχα μου τὴν κοιμισμένην ἀνατριχίλαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου. Τὴν ἀνατριχίλαν αὐτὴν ἐσκόρπιζεν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ὁμωνύμου ποιήματος εἰς τὰ «Μνημόσυνα» τοῦ Βαλαωρίτου. Ὁ Θανάσης Βάγιας εἶνε ὁ ἐμπιστος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὁ θηριώδης ὄπλαρχηγός, ὁ «ἀρχηγὸς τῶν δημίων τοῦ Πασᾶ», ὡς τὸν τιτλοφοροῦν οἱ χρονικογράφοι. Ἡ σφαγὴ τῶν Γαρδικιωτῶν κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1812 ἐχάραξε τὸ ὄνομά του μὲ μαῦρα γράμματα και τὸ παρέδωκεν εἰς τὸ ἐθνικὸν ἀνάθεμα. Οἱ Γαρδικιώται εἶχον ἐξυβρίσει θανασίμως τὴν Χάμκω και τὴν Χαϊνίτσαν, τὴν ἀδελφὴν και τὴν μητέρα τοῦ Ἀλῆ. Μετὰ ἔτη, δυνατὸς ἐκεῖνος τοῦ λοιποῦ και κυρίαρχος, πάντοτ' ἐξωθούμενος ἀπὸ τὴν ἀγρίαν μητέρα του, ἐξεδικήθη τὴν ὕβριν διὰ τρόπον τρομακτικόν. Ἐκλείσεν εἰς μίαν μάνδραν τοὺς Γαρδικιώτας, ἐξακοσίους τὸν ἀριθμόν, ἀόπλους, και εἰς διάστημα μιᾶς ὥρας τοὺς ἐπέρασεν ὄλους ἐν στόματι μαχαίρας.

Οί παρακολουθούντες τὸν Ἄλῃ Πασᾶν δορυφόροι τὸσον εἶχον ἀποτροπιασθῆ τὴν πράξιν, ὥστε ἤρνοῦντο νὰ ὑπακούσουν εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ αὐθέντου των· καὶ ἴσως πρὸ τῆς γενικῆς ἀποδοκιμασίας θὰ ἐδειλία καὶ θὰ ὑπεχώρει ὁ Ἄλῃ Πασᾶς, ἐὰν δὲν παρουσιάζετο ἐκτελεστής τοῦ σατανικῆς ἀπανθρωπίας σχεδίου τοῦ ὁ Θανάσης Βάγιας. Μόνος ὑπήκουσεν, ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς σφαγῆς καὶ ἐπηκολούθησεν ὁ ὄλεθρος. Πρῶτος ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Πουκεβίλλ εἰς τὴν «Ἱστορίαν τοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγεροσύνης» ἀφηγήθη διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων τὸ ἐγκλημα· καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἡπείρου οἱ ἐρευνηταὶ καὶ ὑπομνηματισταὶ χρονογράφοι καὶ ποιηταί, ὁ Λαμπρίδης, ὁ Ἀραβαντινός, ὁ Βαλαωρίτης καὶ ἄλλοι, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ ξένου καὶ ὑπερθεματίζοντες ἕκαστος, ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ρίψουν ἐναντίον τοῦ τρισκαταράτου ἀλιτηρίου τὸν λίθον τοῦ ἀναθήματος. Ὁ ποιητὴς τῶν «Μνημοσύνων» διακρίνεται διὰ τὴν ἀμείλικτον σκληρότητά του. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ λόγου ἐνὸς φίλου του, ὅτε τὸν ἠρώτησε, τί ἀπέγινεν ὁ Βάγιας; «Ἐψόφησε σὰ σκύλος· ἀκόμη τὸν ξερνᾷ τὸ χῶμα. Ἡ γυναίκα του, ξυπόλυτη καὶ γυμνή, ἐπῆρεν ἐπάνω τῆς τὴν κατάρρα του καὶ ἀπὸ θύρα σὲ θύρα ζητοῦσ' ἐλεημοσύνη... Εἶνε δίκαιαι αἱ κρίσεις τοῦ μεγάλου Θεοῦ!» Ὡς κριτῆς καὶ ὁ ποιητῆς, ἀλλ' ἀνεξιλέωτος, παρέστησε τὸν Θανάση Βάγια μὲ τὸν οἶστρον τῆς λαϊκῆς φαντασίας, βρυκόλακα διωκόμενον ἀπὸ τὰ θύματά του κατὰ πόδας, ἀδυνατοῦντα νὰ εὔρη ἀνάπαυσιν εἰς τὸ μνήμα, ἐφιάλτην τῶν νυκτῶν τῆς ἀθλίας πάλαι ποτὲ συντρόφου του. Ὁ φιλελληνικώτατος Ἰταλὸς συγγραφεὺς Τομαζέο, θαυμαστής τοῦ Σολωμοῦ, ἔκρινε τὸν «Θανάση Βάγια» ὡς ἔργον δαντικῆς ὠραιότητος, ἄξιον νὰ παραβληθῆ πρὸς τὸ 31^{ον} ἄσμα τῆς «Κολάσεως», ἐκεῖ, ὅπου, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ζωγραφίζεται ὁ Οὐγολίνος. Νεαρὰ ἐξαδέλφη μου, δσάκισ, παιδίον, συνήθιζα νὰ ἀπαγγέλλω μεγαλοφώνως τοὺς στίχους τοῦ «Θανάση Βάγια».

ἐβούλωνε τ' αὐτιά της, διὰ νὰ μὴ ἀκούσῃ ἢ ἐτρέπετο εἰς φυγὴν, κυριευμένη ἀπὸ φρίκην. Ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀθηναγόρας, θαύμαστής ἀνεπιφύλακτος τοῦ Βαλαωρίτου, ἐν τούτοις δὲν νομίζει, ὅτι πρέπει παθητικῶς νὰ ἀνεχθῆ καὶ νὰ παρασιωπήσῃ ἀδίκημα ἐναντίον τῆς μνήμης ἐνὸς ἀνθρώπου, ὅστις δὲν ἦτο βεβαίως ἅγιος, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε, καθὼς ὄλοι οἱ ἀνδρωθέντες καὶ δράσαντες εἰς τὴν αὐλήν τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, Τζαβελλαῖοι, Ἀνδροῦτσοι, Καραϊσκάκηδες, ἀλλὰ δὲν ἦτο κατάπτυστος, ὡς θέλουν νὰ τὸν παραστήσουν. Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀθηναγόρα εἶνε κατὰ περισσώτερον ἀπὸ καλὸν ἔργον, εἶνε ἀγαθὴ πράξις. Καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐκδίδουσα εἰς τὴν περίστασιν ταύτην καὶ συνοπτικῶς, ὅπωςδῆποτε, καταδικαστικὰς ἀποφάσεις, ὡχρηᾷ ἐνώπιον τῆς χριστιανικῆς συμπαθείας, ἡ ὁποία ἐμπνέει καὶ γεμίζει καὶ ἀρωματίζει τὰς σελίδας, ὅπου ἡ δίκη αὕτη ἀναθεωρεῖται· ὡχρηᾷ καὶ βλέπει κλονιζόμενον τὸ κύρος της καὶ μειούμενον τὸ μεγαλεῖόν της. Ἡ ἀποκατάστασις αὕτη δὲν γίνεται ἀμετροεπῶς καὶ δὲν υπερβαίνει τὰ ὅρια τοῦ σχετικοῦ καὶ τοῦ ἐπιφυλακτικοῦ· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο, μὲ τὴν σεμνότητα καὶ μὲ τὴν σύνεσιν της, βαρύνει ἐπάνω εἰς τὴν πλάστιγγα τοῦ ὀρθοῦ λόγου κάπως περισσώτερον ἀπὸ τοὺς ἐμπτυσμοὺς καὶ ἀπὸ τὰ ἀναθήματα τῶν ἀνεξιλέωτων δικαστῶν του. Ἦδη ὁ δημοτικὸς ποιητῆς Χατζῆ Σεχρέτης, ὁ ραψωδὸς τῆς «Ἀληπασιάδος», μνημείου γυμνοῦ αἰσθητικοῦ κάλλους, ἀλλὰ ἱστορικῆς σημασίας, μνημονεύων τὴν καταστροφὴν τοῦ Γαρδικίου, δὲν ἀναφέρει τίποτε περὶ Θανάση Βάγια.

Ὁ Χριστόφορος Περραιβός, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας, τυπωμένην τῇ 1815 εἰς Βενετίαν, στιγματίζων τὸ ἴδιον τρομερὸν γεγονὸς, κ' ἐκεῖνος λέξιν δὲν σημειώνει διὰ τὸν Βάγια. Ὁ ἐξ Ἡπείρου ἰατρός Χρήστος Δάλλας εἰς τὰς «Ἱστορικὰς Σελίδας» του, κάπως δειλῶς, ἀλλ' εὐσυνειδήτως, ὑποδηλώνει, ὅτι ὁ Βάγιας διέσωζεν

εις τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του καὶ αἰσθήματα ἐνδεικτικά, μήπω σβεσθείσης φιλογενείας καὶ φιλανθρωπίας· ὁ αὐτὸς μετὰ δύο ἔτη θαρραλεώτερον ἀποφαίνεται, ὑπαινιττόμενος προφανῶς δημοσιευθείσας ἐπιστολάς τοῦ Βάγια, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε κακοῦργος τοῦ χειρίστου εἴδους καὶ ποταπός, αὐτὸς ὁ ὀμιλῶν ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ παροτρύνων τοὺς ἄλλους εἰς τὸ καλόν. Ὁ Μπέμπε, ἄλλοτε σύμβουλος τῆς γαλλικῆς πρεσβείας ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς πραγματείαν του πολλῆς ἀξίας περὶ τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ Ναπολέοντος, πρό τινων ἐτῶν, ἀντλῶν ἐξ ἐπισήμων πηγῶν, παραθέτει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Θανάση Βάγια μετὰ τῶν ὀνομάτων ἄλλων γραμματέων τοῦ Ἀλή Πασᾶ καὶ ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς του, ὡς ἀνδρὸς φιλογενούς, συντελέσαντος εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἐπιρροὴν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ὡς ἀνθρώπου καταλαβόντος ἀξιοσημείωτον θέσιν εἰς τὰ χρονικά τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ κ. Ἀθηναγόρας, ἐν τούτοις, εὐτόλμως θέτει καὶ ὄχι ἀδεξιῶς ὑποστηρίζει τὴν γνώμην του. Ὁ κ. Λαμπρίδης, εἰς ἐκ τῶν ἀναθεματιστῶν τοῦ Βάγια, μολαταῦτα δὲν παραλείπει νὰ ἀναφέρῃ, ὅτι διὰ τῶν μεσιτειῶν καὶ τῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Βάγια πλησίον τοῦ Ἀλή ἀπεσοδήθησαν μεγάλα δεινὰ ἀπειλοῦντα τοὺς Χριστιανοὺς καὶ πλείστον ὄσων ἡ ζωὴ, χάρις εἰς ἐκεῖνον, διεσώθη. Μαρτυρεῖ περὶ τούτου καὶ ὁ Πουκεδίλλ. Ὁ Λαμπρίδης ἀναγκάζεται νὰ συμπεράνῃ : Ἐάν ἡ παράδοσις αὐτὴ εἶνε ἀληθής, εἰς τὸν Ἀθανάσιον Βάγιαν ὀφείλονται ἀνδριάντες. Ἀλλὰ δὲν εἶνε μόνον αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Ἀθηναγόρα, ὡς θὰ ἴδωμεν.

W.

(«Ἐμπρός», 6 Νοεμβρίου 1921).

Σημ. τοῦ Σ. — Ἡ πρώτη αὕτη κρίσις τοῦ κ. Παλαμᾶ ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῇ ἐφημερίδι «Χρόνος» τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Β'.

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΔΙΑ ΤΟΝ ΒΑΓΙΑΝ

Ὁ κ. Ἀθηναγόρας γράφει συνετῶς. Δὲν ἠξέυρω, ἂν ὀφείλωνται εἰς τὸν Ἀθανάσιον Βάγιαν ἀνδριάντες. «Ἡ ἱστορία δὲν εἶπε τὸν τελευταῖόν της λόγον δι' αὐτόν, διότι ὁ Βάγιας κατεδικάσθη χωρὶς νὰ δικασθῇ. Τοῦτο μόνον γνωρίζω, ὅτι ὁ Βάγιας δὲν εἶνε τοιοῦτος, ὅποιον θέλουν νὰ μᾶς τὸν παραστήσουν. Ἐάν ὁ Βάγιας εἶχε τὰ ἁμαρτήματά του, καὶ θὰ εἶχε βεβαίως πολλὰ, εἶχεν ὅμως καὶ τὰς ἀρετάς του. Καὶ αὐτὸς συνεισέφερον ἐν λιθάριον εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας». Ἐχομεν ἐξ ἄλλου τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ Χόλλαντ, ὅστις ἀναφέρει τὸν Βάγιαν, ὅχι διὰ νὰ ρίψῃ καὶ αὐτὸς ἐναντίον του τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος, ἀλλὰ μὲ ἀπάθειαν ἱστοριογράφου, συνορεύουσαν πρὸς τὸ σέβας, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀκόμη τὸν θαυμασμόν. «Ὁ Βάγιας, λέγει, προΐστατο τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ τῶν αὐλικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ἀλή Πασᾶ, ἀδελφὸς τοῦ ἱατροῦ του, κοινωνὸς τῆς προτέρας δυστυχίας καὶ τῆς νῦν εὐκλείας τοῦ Βεζύρη, ἀνὴρ ἀπτόητος καὶ τοῦ θανάτου καταφρονητής, κοιμώμενος δὲ ἐνοπλος πρὸ τῆς αἰθούσης τοῦ φίλου του». Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶνε, ὅτι ὁ «ἀρχηγὸς τῶν δημίων» τοῦ Τεπελενλή, δὲν ἐφόφησε σὰ σκύλος, καθὼς θέλει ὁ Βαλαωρίτης.

Μέχρι τοῦ 1828 διήλθε τὰς ἡμέρας του ἐν εὐλαβείᾳ καὶ ἐν γαλήνῃ χριστιανικῇ εἰς τὸ Φανάρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου εἶχε καταφύγει μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πασᾶ μὲ τὴν ἄλλην ἐκεῖνην θρυλικὴν καὶ σπανίαν προσωπικότητα, ἡ ὁποία ἔζη εἰς τὸ χαρέμι τοῦ Βεζύρη ὡς λευκὸς κρίνος εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ ἦτο ἡ Κυρὰ Βασιλική, ὁμοῦ εὐπειθῆς δούλη καὶ κυρίαρχος τοῦ φοβεροῦ σατραπῆ. Ὁ Βάγιας εἶχε μεταφέρει τὴν πίστιν του καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ὡραίας γυναικός.

*Απήλαυε τῆς εὐνοίας καὶ τῆς ἐκτιμῆσεως τοῦ Πατριαρχείου, καὶ πολλάκις μετ' ἐπαίνων ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐγκυκλίους καὶ εἰς τὰ γράμματα τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν ὡς «τιμιώτατος καὶ κατὰ πνεῦμα ἀγαπητὸς» καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός. Αἱ δὲ περιωζόμεναι ἐπιστολαὶ τοῦ Βάγια, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προξενοῦν αἱ ἀπευθυνόμεναι πρὸς τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς προκρίτους Βελεγράδων καὶ πρὸς τοὺς ἀποικίσαντας εἰς τὴν Βεσσαραβίαν Δελδυνακιώτας, τὸν ἐμφανίζουσαν χριστιανικώτατα καὶ φιλογενέστατα μακρόθυμον καὶ πολυέλαιον, ἐμπνεόμενον ἐξ αἰσθημάτων εὐαγγελικῆς ταπεινότητος καὶ προνοητικῆς φιλοπατρίας, φαινομένων δυσκολοσυμβιβάστων πρὸς ὅσα παραδίδουσαν εἰς ἡμᾶς περὶ ἐκείνου ἡμεδαποὶ καὶ ἀλλόφυλοι χρονογράφοι, εὐπειθεῖς εἰς τὸ σύνθημα τοῦ Γάλλου Πουκεβίλλ, φιλέλληνας ἀξιοσπουδάστου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ καθὼς ὁ κ. *Αθηναγόρας καὶ ἄλλοι κρίνουν, εὐφαντάστου καὶ ὄχι πολὺ ἀξιοπίστου. «Καλότυχος, γράφει εἰς μίαν τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ ὁ Βάγιας, καλότυχος ὅποιος κάμνει καλά, ὅτι δοξάζεται ἀπὸ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἀπὸ τὴν κυρίαν Θεοτόκον, καὶ λαμβάνει τιμὴν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί». Γράφει πρὸς τοὺς Δελδυνακιώτας τῆς Βεσσαραβίας : «Καὶ ἂν εἶχατε κἄποια δίκαια παράπονα κατὰ τῆς πατρίδος, μόνον τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ βαστάξῃ ἡ ψυχὴ σας, ἀδέλφια, νὰ τὴν ἀλησμονήσετε καὶ νὰ τὴν ἀρνηθῆτε· πῶς τὸ βαστάξῃ ὁ χαρακτήρ σας, ἀδέλφια, νὰ σκορπίσετε τὰ πλούτη σας εἰς τὴν ξένην ; » «Ἐν ἀπομνημόνευμα τοῦ καιροῦ ἐκείνου, διασωθέν, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τὸν γνωστὸν Βυζαντινοδίφην κ. Μανουὴλ Γεδεών, ἀναφέρει, ὅτι καθ' ὃν καιρὸν ἐφιλοξενεῖτο εἰς τὸ Φανάρι ὁ Θανάσης Βάγιας, «μακραῖς προσευχαῖς καὶ πολλαῖς μετανοαῖς ἐξιλεούτο τὸν Θεὸν καὶ ἰδίᾳ τὴν ἱεράν εἰκόνα τῆς Παμμακαρίστου ἑτίμα, ἣν περιεχύρωσε δαπάνῃ οἰκείᾳ μετὰ τῆς ὥραιας Πύλης». Τὴν πρὸς τοὺς Δελδυνακιώτας ἐπιστολήν του

ἰδίως ὁ κ. *Αθηναγόρας ἀποκαλεῖ «θαυμάσιον ἐκμαγεῖον εὐγενοῦς ψυχῆς, πατριωτισμοῦ καὶ εὐλαβείας». Ταῦτα πάντα ἐξαιρετὰ καὶ δηλωτικὰ πνεύματος ἑταστικοῦ καὶ φιλοδικαίου, ἐκ μέρους τοῦ ἐπιχειρήσαντος τὴν ἀποκατάστασιν ἑνὸς ἀνθρώπου, κρινομένου ὡς ἀποτροπαίου, πρὸ πάντων δὲ δηλωτικὰ ψυχῆς ἀγαθῆς καὶ φιλευσπλάγγου. Βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ Βάγιας διήλθε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου του ὡς εὐκατάστατος σύμβουλος τοῦ Πατριαρχείου, χρυσῶνων τὰς ἀγίας εἰκόνας καὶ ἀπευθύνων παραινεντικὰ πιπτάκια εἰς τὰ φιλόχριστα πληρώματα, καθ' ἃς ἡμέρας οἱ Ἕλληνας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ παλαιοὶ συνοπλιταὶ του, ἔχουν τὸ αἷμά των ἢ ὀπωσδήποτε ἠγωνίζοντο διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους.

*Ἄλλ' ἐν ἐρώτημα προέχει : Ἐσφαξεν ἢ ὄχι ὁ Βάγιας τοὺς ἀόπλους Γαρδικιώτας, ἐκτελέσας προσταγὴν κατὰπτυστον, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλοι ἠρνοῦντο νὰ ὑπακούσουν ; Ὁ κ. *Αθηναγόρας ἀδυνατεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ πρᾶγμα. *Ἀλλὰ καὶ ἂν οὕτω συνέβη, φρονεῖ ἀδιστακτικῶς σχεδόν, ὅτι ὁ Θανάσης Βάγιας ὑπήκουσεν εἰς τὴν ὁρμὴν ἑνὸς ἀγγέλου ἐξολοθρευτοῦ τῶν ἀπαισίων τυράννων καὶ σφαγιαστῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἑνὸς Ἑλλήνος ἐκδικητοῦ, ἀντιπροσωπεύοντος τὴν ἀπὸ τὰ βάσανα ἀποθηριωμένην ἐθνικὴν ψυχὴν, κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην ὥραν. Διότι τὸ Γαρδίκι ἦτο Τουρκοχώρι, ἐστία ἐξωμοστῶν νεοφωτιστῶν, διακρινομένων διὰ τὸν φανατισμὸν των, τὴν ἀγριότητά των καὶ τὸ μῖσος ἐναντίον τῶν ὀρθοδόξων ραγιαδῶν. Τὸ πρόβλημα παραμένει κἄπως ἐκκρεμές, ἀλλ' ἡ μνήμη τοῦ Βάγια, εἶνε ἀληθές, ὅτι ἀποβάλλει μέγα ποσὸν μαυρίλας καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀμαρτωλοῦ πάντοτε, ἀλλ' ὑπερμέτρως διωχθέντος ἀπὸ τὴν Δίκην ἀνθρώπου, θὰ ἠσθάνθη βαθεῖαν ἀνακούφισιν εἰς τὴν ὀδυνηράν του, καθὼς οἱ πνευματισταὶ θὰ πιστεύουν, περιπλάνησιν. Ἐκ φύσεως ρέπων περισσότερον πρὸς τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν συγκατάτασιν, ἀμφίρροπος πρὸ τῆς ιδέας

της Δικαιοσύνης και ξένος πρὸς τὸ μῖσος, εὐαρέστως διεξήλθον τὰς ἐξιλεωτικὰς καὶ καταφυκτικὰς σελίδας τοῦ ἀποκαταστάτου τοῦ Βάγια. Καὶ ἐνθυμήθη τὴν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποῖαν ἐπροξένησεν εἰς τὴν νεαρὰν ἡλικίαν μου ἐν φυλλάδιον ἐνὸς παλαιοῦ λογιῶν ἀγωνιστοῦ, ἐνὸς χρηματίσαντος, νομίζω, ἀξιωματικοῦ καὶ γραμματέως τοῦ Καραϊσκάκη. Εἶνε ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος. Γενναιοφρόνως εἶχεν ἀναλάβει νὰ συνηγρήσῃ ὑπὲρ ἐνὸς ὀπλαρχηγοῦ τῆς Ρούμελης, τοῦ Βαστακιώτου. Εἶνε ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον οἱ ἱστοριογράφοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως ἐστιγματίσαν ὡς προδότην, καὶ εἰς μέγας λυρικός, ὁ Κάλβος, ἀνηλεῶς εἰς τὴν «ἐννάτην ᾠδὴν» τοῦ διὰ στροφῶν πυρίνων παρέδωκεν εἰς τὸ ἀνάθεμα. Ἄλλ' ἢ ἱστορία οὐδέποτε ἐκδίδει τελεσιδίκους ἀποφάσεις· τὰ μέτρα της εἶνε προσωρινὰ καὶ τὰ λάθη της ἀνυπολόγιστα. Καὶ ἡ Μοῦσα, ὅσάκις τὴν ἐμπνέει τὸ μῖσος, μεταβάλλεται συχνὰ εἰς Μέγαιραν.

(«Ἐμπρός», 8 Νοεμβρίου 1921).

W.

Γ'.

ΟΙ ΠΡΟΔΟΤΑΙ

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Θανάση Βάγια, τὸ ὁποῖον ἐπανάφερον εἰς τὴν ἐνημερότητα ἢ εὐγλωττος ἀπολογία τοῦ Πανσο. Πρωτοσυγκέλλου κ. Ἀθηναγόρα, μ' ἔκαμε νὰ ἐνθυμῶ τὴν μεγάλην τοῦ Φαραῶ πληγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐπασχεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἀνάμεσα εἰς τὰ μυρία ἄλλα δεινὰ, τὰ δοκιμάζοντα ἐκείνην. Ἡ πληγὴ ἐκείνη ἦτο ἡ Τουρκολατρεία. Ὅχι ἡ θεωρητικὴ ἐκείνη συμπάθεια τῶν ἀλλοφύλων ὑπὲρ τῆς ὀσμανικῆς φυλῆς ἢ τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ ἐκείνων, τὸ ἐνδεικνυόμενον εἰς τὴν πράξιν, εἴτε ἀπὸ λόγους ἰδιοτελεῖς, εἴτε ἀπὸ ἀνάγκην πολιτικὴν.

Δὲν εἶνε ἐδῶ ὁ λόγος διὰ τοὺς Μέττερνιχ, οὔτε κἀν διὰ τοὺς Φραγκλίνους Μπουγιών, οὔτε διὰ τοὺς παραπλανημέ-

Ἡ ΚΥΡΑ-ΒΑΣΙΛΙΚΗ

(ΕΙΚΩΝ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΔΑΜΙΡΗ)

νους μισέλληνας, οὔτε διὰ τοὺς εὐγενεῖς ἐκτροχιασμένους διανοητικούς τῶν Λαμαρτίνων καὶ τῶν Λοτί.

Τουρκολάτρας ἀπεκάλουν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοὺς Ἕλληνας ὀπλαρχηγούς, οἱ ὅποιοι **ἐπροσκυνούσαν** τοὺς Τούρκους καὶ συνέπραττον μετ' ἐκείνων, εἴτε ἀπὸ συμφέρον, εἴτε ἀπὸ πείσμα, εἴτε ἀπὸ καιροσκοπικὰς σκέψεις, εἴτε καὶ ἀπὸ τὴν ἔμφυτον εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ὀδυσσεῶς δολοπλοκίαν, διὰ νὰ ἀποκοιμίσουν τοὺς Τούρκους πρὸς τὸ καλὸν τοῦ Ἔθνους.

Περὶ τῶν προσκυνημένων αὐτῶν καπεταναίων, τῶν παρακολουθούντων εἰς τὰ ἀνοικτὰ τοὺς Τούρκους ἢ κρύφα συνενουομένων πρὸς αὐτούς, ἐλέγετο, εἰς τὴν συνθηματικὴν γλῶσσαν τοῦ καιροῦ, ὅτι «ἐδαναν καπάκια με τοὺς Τούρκους». Καὶ ἀπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην, ἀδιάφορον ἂν ἀνακαλυπτόμενοι ἢ συκοφαντούμενοι, δὲν ἔλειψαν κατὰ καιροὺς νὰ χρωματισθῶσι ζοφερῶς, πλὴν ἀνθρώπων σχετικῶς ἀσημάντων, τοὺς ὁποίους ἔβαψεν ἢ λήθη, καὶ πρωτοστάται τοῦ ἀγῶνος ἀναδειχθέντες περίδοξοι. Τὸ τραγικώτερον παράδειγμα εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου, ὁ Ὀδυσσεύς.

Εἰς τὰ 1826 δι' ἐκθέσεώς του ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν γενναῖον Κολοκοτρώνην, ὁ ὀπλαρχηγὸς Μπουκοβάλας κατήγγελλεν ἀπεριφράστως ὡς προδότης τοὺς ἀρχηγούς τῶν ἀρμάτων τοῦ Ἀγράφου», οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο Ράγκος καὶ—Ἵψιστοι Θεοὶ—Καραϊσκάκης. «Ἐκαμαν—ἔγραφε διὰ τοὺς δύο αὐτούς—καὶ οἱ δύο τόσες καταχρήσεις εἰς ἐκείνην τὴν πατρίδα, βάνοντας καπάκια με τοὺς Τούρκους, καθὼς εἶνε φανερωμένα». Καὶ ἐκάλει τὴν διοίκησιν νὰ τὸν διορίσῃ ὀπλαρχηγὸν εἰς τὰ Ἀγραφα, τὰ ἄρματα τῆς πατρίδος του, καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν ὅλοι οἱ πατριῶται «διὰ νὰ κτυπήσωμεν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Τουρκολάτρας». Εἶνε περιττὸν νὰ σημειώσω, ὅτι ὁ Καραϊσκάκης, πρὶν τὸν λαμπρύνουν αἱ δάφναι τῆς Ἀράχωβας καὶ τοῦ Διστόμου καὶ ἀνυψωθῆ εἰς περιωπὴν πολεμάρχου ἐκδικητοῦ καὶ

λυτρωτοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος, ἐπέρασαν ἀπὸ στρατοδικεῖον, κατηγορούμενος ἀπλούστατα ὡς προδότης. Ὡς προδότης ἐπλήρωσεν ἐσαεὶ τὸν φόρον του εἰς τὴν δυσφημίαν ὁ Βαρνακιώτης, καὶ ὁ Ἐφιάλτης ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος αὐτοῦ, διότι δὲν συνήντησε κἀνένα ποιητὴν νὰ τὸν ἀναθεματίσῃ τόσον ἀνηλεῶς, καθὼς τὸν νεώτερον ὄπλαρχηγὸν ὁ Κάλβος.

Ἄλλος ὄπλαρχηγός, ὁ Ἄνδρουτσος Σαφφάκας, περὶ τοῦ ὁποίου ὡσαύτως ἐγινώσκειτο, ὅτι εἶχε «καπάκια μὲ τοὺς Τούρκους», ἔγραφε καὶ αὐτὸς εἰς τὰ 1826 πρὸς ἕνα τῶν στραταρχῶν τοῦ Ἁγῶνος ἀπολογούμενος : «Μὴ στοχασθῆς, ἀδελφέ μου, ὅτι ἄλλαξα γνώμην, παρὰ νὰ ἡξυῆρης, ὅτι εἶμαι ἐκεῖνος ὁ πατριώτης, ὅπου μὲ ἐγνώρισες πρὸ καιροῦ».

Καὶ ἐξηκολούθει προσπαθῶν νὰ πείσῃ τὸν ἀποδέκτην του, ὅτι ἡ ἀνάγκη τὸν ἔφερε, διὰ νὰ μὴ χαθοῦν τόσοι Χριστιανοί, νὰ γελάσῃ προσωρινῶς τὸν ἐχθρὸν, καὶ ὅτι τὸν «καιρὸν προσμένει διὰ νὰ ἀκονίσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὴν μάχαιράν του». Ὁ Καραϊσκάκης ἀπὸ τὸ στρατόπεδόν του εἰς τὸ Κερατσίνι κατὰ τὸ 1827, δι' ἡμερησίας διαταγῆς του πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὄπλαρχηγούς, ἐξέφραζε τὴν εὐαρέσκειάν του. Καὶ προσέθετε : «Διὰ δὲ τοὺς Τούρκους καὶ **Τουρκολάτρας** καλὰ ἐκάμετε καὶ τοὺς μετεχειρισθήκατε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς Τουρκολάτρας δὲν θελήσουν νὰ ἀκολουθήσουν μαζύ σας, κάμετε τὸ χρέος σας».

Διότι, καθὼς φαίνεται, εἶχε κηρυχθῆ ἐπισήμως ὁ διωγμὸς ἐναντίον τῶν Τουρκολατρῶν. Ὁ πάντων ἐξ αὐτῶν ἐπισημότερος ὑπῆρξεν ὁ καλούμενος **Νενέκος**. Ὁ Γέρος τοῦ Μωριά, ὁ Μέγας Κολοκοτρώνης, δι' ἐγκυκλίου του πρὸς τοὺς στρατηγούς Πετμεζᾶν, Μελετόπουλον καὶ Χρυσανθακόπουλον τῆ 29 Μαΐου 1827, τὸν ἐπικηρύττει. «Δὲν ἀμφιβάλλω, λέγει, ὅτι θέλει παιδευθοῦν ἀναλόγως τοῦ **στυγεροῦ κινήματός** των ὁ Νενέκος καὶ οἱ λοιποὶ ὁμόφρονές του».

Καὶ καλεῖ τοὺς ἀρχηγούς τῶν ἐλληνικῶν ὄπλων νὰ συνά-

ξουν ὅσους δυνηθοῦν περισσοτέρους στρατιώτας καὶ νὰ συλλάβουν τὸν κατάπτυστον.

Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης φοβερὸς ἀναδεικνύεται εἰς τὸν θυμὸν του κατὰ τῶν ὀλετήρων τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. «Ἄν σὰς ἀντισταθῆ, παραγγέλλει, καὶ ἔχει συντρόφους καὶ τοὺς λοιποὺς κατοίκους τῶν Ἀρβανιτοχωρίων, νὰ τοὺς βάλλετε αὐτὸν καὶ ὄλους εἰς τὸ ντουφέκι, καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκάς των, νὰ λαφυραγωγῆσετε ὅλον τὸ πρᾶγμα των, μ' ἕνα λόγον νὰ φερθῆτε ὡς πρὸς τοὺς Τούρκους». Τὰ ἐγγραφα τοῦ Κολοκοτρώνη, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἑπταετοῦς καταιγίδος, εἶνε μὲ μίαν λέξιν **ἐπικά**. Τὰ διατρέχεις μετὰ ἔτη καὶ αἰσθάνεσαι κᾶτι νὰ εὐρύνεται μέσα σου. Ἄδύνατον, σκέπτομαι, νὰ εἶνε κἀνεις συμφεροντολόγος ἢ μικράνθρωπος ὁ γράφων ἢ ὑπαγορεύων ἢ καὶ ἀπλῶς ἐμπνέων τοιοῦτους λόγους. Μετὰ τινα καιρὸν ὁ Νενέκος ἔδωσε δίκην τῶν ἀνοσιουργημάτων του. Ὁ Σαγιας, ἐκδικούμενος τὸν ἀδελφόν του, τὸν ὁποῖον εἶχε στείλει εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ὁ Νενέκος, ἐκαιροφυλάκτησε καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἐπεισόδιον τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ἱκανὸν νὰ ὑπομνήσῃ μίαν σκηηνὴν ἀπὸ τὸ «Κράτος τοῦ Ζόφου» τοῦ Τολστόη. «Ὁ καπετὰν Σταμά της Μπατιώτης, περιπεσὼν ἀνοήτως εἰς τὸ ὕπερ καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πατρῶν καὶ Βοστίτσας περιέπεσαν ἀνοσιούργημα, τὴν αἰσχρὰν καὶ ἄτιμον πρὸς τὸν Ἱμπραΐμην ὑποταγὴν, τὸ μέγα ἀμάρτημα, ὅπου πρὸς τὸ Γένος ἤμαρτεν, ἐξομολογεῖται σήμερον τὴν ἀμαρτίαν του καὶ διακηρύττει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὸν ἑαυτὸν του ὅλως διόλου ἀπομακρυσμένον τῆς ὁποίας προσέφερε δουλικῆς ὑποταγῆς. . . Ἐξαιτεῖται τὴν συγγνώμην ἀπάντων τῶν ὁμογενῶν. Ἡ μετάνοιά του, οὕσα ἀπὸ συντριβῆς καρδίας, γίνεται σήμερον δεκτὴ δι' ἐμοῦ ἀπὸ τὴν μακροθυμίαν τοῦ Ἐθνους». Καὶ τὸ μακρόθυμον αὐτὸ συγχωροχάρτι ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη.

(Ἐμπρός, 13 Νοεμβρίου 1921).

W.

Σημείωσις τοῦ Σ. — Εἰς τὴν δευτέραν κρίσιν του περὶ τοῦ βιβλίου μου ὁ κ. Παλαμᾶς λέγει : « Ἄλλ' ἐν ἐρώτημα προέχει : Ἐσφαξεν ἢ ὄχι ὁ Βάγιας τοὺς ἀόπλους Γαρδικιώτας, ἐκτελέσας προσταγὴν κατάπτυστον, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλοι ἤρνοῦντο νὰ ὑπακούσουν ; Ὁ κ. Ἀθηναγόρας ἀδυνατεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ πρᾶγμα . . . Τὸ πρόβλημα παραμένει κᾶπως ἐκκρεμές ».

Διαβεβαιῶ τὸν πολυσέβαστόν μου φίλον, ὅτι καὶ σήμερον, μεθ' ὅλας τὰς μελέτας μου, δὲν ἠδυνήθην νὰ πεισθῶ, ὅτι ὁ Βάγιας διέπραξε τὸ κατάπτυστον ἔργον, διὰ τὸ ὅποιον τὸν κατερράπισεν ἀνοικτηρμόνως ὁ Rouqueville καὶ ὁ Βαλαωρίτης.

Ὅτι ὁ Βάγιας ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἄλωσιν καὶ ἐκπόρθησιν τοῦ Γαρδικίου, ἀνδραγαθήσας περιφανῶς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν Ἑλλήνων, πρὸς μεγίστην λύπην τῶν Τούρκων (Ἀλβανῶν) ἀξιωματικῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, εἶνε ἀναντίρρητον. Ἄλλ' εἰς τὸ δρᾶμα τῆς Σένδρας καὶ τὴν φρικώδη σφαγὴν τῶν ἀόπλων θυμάτων τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, εἰς τὸ χάνι τῆς Βαλιερῆ, οὐδόλως φαίνεται πρωταγωνιστήσας (ἢ ἀπλῶς λαβῶν μέρος), ὡς διαστρέφων τὴν ἱστορίαν, ἐμπαθῶς ἀναφέρει ὁ Rouqueville.

Ἐκτὸς τοῦ Περραιβοῦ, Χ' Σεχρέτη, Holland, Leake, Emerson (τούτου ἐν πολλοῖς ἀντιγράφοντος τὸν Rouqueville), ἔχω ὑπ' ὄψιν μου καὶ ἕτερον Ἄγγλον περιηγητὴν, ἐλθόντα καὶ τοῦτον εἰς τὴν Ἠπειρον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρίσαντα τὸν Ἀλῆ Πασᾶν καὶ τὴν αὐλήν του, τὸν ἱερέα καὶ ἀρχαιολόγον Smart Huges, ἀναγράφοντα ἐπίσης λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Γαρδικίου. Ἀλλὰ ὑπὸ τὸν εὐσυνείδητον, ἀπαθῆ, ψύχραιμον καὶ φιλαλήθη κάλαμον αὐτοῦ, ὁ **ἀφωσιωμένος καὶ πισιὸς καὶ συνειὸς Βάγιας**, ὁ ὁρμῶν ξιφῆρης πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ θελήματος τοῦ αὐθέντου του, ἐξέρχεται ἀμελάνωτος ὅλως διόλου. Ἴδου τὸ κείμενόν του :

« Ἐπὶ πολὺν χρόνον αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις διὰ τὴν καθυπόταξιν τοῦ Γαρδικίου ἔβαινον βραδέως, περιοριζόμεναι μόνον εἰς τὴν καθυπόταξιν γειτονικῶν χωρίων καὶ εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν προφυλακῶν. Ἡ ἀργοπορία ὠφείλετο εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς στρατηγούς τοῦ Ἀλῆ, Γιουσούφ Ἀράπην καὶ Ἐμέρ μπέην (Ὁμέρ Βρουώνην), οἵτινες, γινώσκοντες τὰ ἐκδικητικὰ σχέδια τοῦ κυρίου των, ἐπεθύμουν νὰ σώσουν τὸν πληθυσμόν, **ἔχοντα τὴν αὐτὴν με αὐτοὺς θρησκείαν**, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστειλλον τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου ἀπεσταλμένους, παριστῶντες ὡς καθ' ὑπερβολὴν δυσχερῆ τὴν ἄλωσιν τῆς θέσεως καὶ ζητοῦντες τὴν ἄδειαν νὰ προτείνουν εἰς τοὺς Γαρδικιώτας τοὺς αὐτοὺς ὄρους παραδόσεως, οἱ ὅποιοι ἔγιναν δεκτοὶ καὶ εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον.

» Ὁ Ἀλῆς ὅμως, ἐννοήσας τοὺς σκοπούς των, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὰ σχέδιά των καί, προσκαλέσας τὸν Θανάση Βάγιαν, αὐτὸν τὸν στρατιωτικὸν ὑπάλληλόν του, εἰς τὴν πίστιν καὶ μυστικότητά τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην, ἀπέστειλεν εἰς τὸ ἐν Γαρδικίῳ στρατόπεδόν του μετὰ μεγάλου σώματος Ἑλληνικῶν καὶ Ἀλβανικῶν στρατευμάτων, δώσας συνάμα πρὸς αὐτὸν ὁδηγίαν νὰ ἐνεργήσῃ ἀμέσως μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῶν ἐν τῷ στρατῷ.

» Ὁ Θανάσης Βάγιας, ἐλθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον, συνεκάλεσέ τινας τῶν ἀξιωματικῶν, εἰς τοὺς ὁποίους, ἐπιδείξας τὸ **μπουγιουρουλτῆ** τοῦ Βεζύρου, γραμμένον εἰς τὴν πλεον ἔντονον γλῶσσαν, προσέλαβε καὶ αὐτοὺς εἰς τὸ ἴδιόν του στρατεύμα, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς οὐδεμίαν συνεννόησιν πρὸς τοὺς Τούρκους στρατηγούς, μὴ τολμήσαντας νὰ τὸν ἐμποδίσωσι. Τότε ὁ Βάγιας ξιφουλκήσας ὠδήγησε τὰ στρατεύματά του κατὰ τοῦ Γαρδικίου καὶ κατέλαβεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς εὐρύχωρον ἀγροτικὸν οἶκον, κείμενον εἰς τὸ βάθος τοῦ λόφου, τὸν ὁποῖον εἶχον ὀχυρώσει οἱ Γαρδικιώται καὶ μετα-

βάλει εἰς ἰσχυρὸν προπύργιον. Ἐκδιώξας ἐκεῖθεν τοὺς ὑπερασπιστάς του, ἐξηνάγκασε νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν στενὴν καὶ κατηφορικὴν πάροδον, τὴν φέρουσαν πρὸς τὴν πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἱκανοὶ ἔσπευσαν νὰ εἰσέλθωσιν, ἐνῶ ἕτεροι κατέλαβον τὸ μικρὸν φρούριον, τὸ δεσπύζον τῆς πόλεως.

»Οἱ Ἕλληνες, ἐνθουσιασθέντες ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἀρχηγοῦ των, πλήρεις χαρᾶς, διότι ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς εὐκαιρία νὰ ἐξοντώσουν τὴν φυλὴν τοῦ Μωάμεθ, ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς πᾶσαν δυσκολίαν καὶ εἰς πάντα κίνδυνον. Ἐξεβίασαν τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου κατέλαβον τὴν πόλιν, ἣ ὁποία παρεδόθη εἰς ὅλην τὴν φρίκην τῆς ἐκπορθήσεως, *πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Τούρκων στρατιωτῶν*, εὐρισκομένων κάτω τοῦ λόφου» (22).

Δὲν ξέρω ποίαν ἐντύπωσιν θὰ προξενήσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου ἡ ἀπέριττος αὐτὴ ἀφήγησις, ἀλλ' ἐμὲ συγκινεῖ βαθύτατα καὶ ἡ ὅλη περιγραφή, ἰδίως ὅμως τὸ γεγονός, ὅπερ τονίζει καὶ ὁ φιλέλλην Ἄγγλος κληρικός: Ὁ ἐνθουσιασμός δηλονότι καὶ ἡ χαρά, μετὰ τὴν ὁποίαν Ἕλλην Στρατηγός, «ὁ ἄτιμος Βάγιας!», καὶ Ἕλληνες στρατιῶται, «ὁ συρφετὸς τῶν ὑπαλλήλων τοῦ σεραγίου!», κατὰ τὸν φιλαλήθη Rouqueville, δηλαδὴ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, ὁ Διάκος, Καραϊσκάκης, Γρίβας, Ἴσκος, Τσόγκας, Πανουργιάς, Μπακουβαλαῖοι, Σκυλοδημαῖοι, Κοντογιανναῖοι καὶ λοιποὶ (23), πρὸ τῶν ὀμμάτων χιλιάδων Τούρκων, ἐξεδίκησαν περιφανῶς κατὰ τῶν ἀπίστων ἐξολοθρευτῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος των, *πρώτην ἤδη φοράν*, αἰώνων ὄλων δάκρυα, καταστροφάς, ἀτιμώσεις, θανάτους. Καὶ δὲν θὰ ἁμαρτήσω, πιστεύω, μεγαλόκαρδε ποιητᾶ, ἂν διακηρύξω, ὅτι:

Τὸ Γαρδίκι, τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἓνα αἰῶνα ὑπῆρξεν ὁ οἰκτρὸς τάφος τῆς καταδίκης καὶ ἀτιμώσεως ἑνὸς μεγάλου τέκνου τῆς Ἠπείρου, τοῦ ἀτυχοῦς Θανάση Βάγια, αὐτὸ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἱερὰ καὶ τρισαγία Ἐθνικὴ Κολυμβήθρα, εἰς τὴν

ὁποίαν ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιώδους καὶ φιλοπάτριδος μυσταγωγοῦ— τοῦ Θανάση Βάγια —πρῶτοι τὸ 1812 ἐβαπτίσθησαν καὶ ἐχρίσθησαν οἱ ἥρωες καὶ οἱ ἡμίθεοι τῆς φοβερᾶς γιγαντομαχίας τοῦ 1821.

Ἡ δημοτικὴ τῶν ὁμογλώσσων Ἀλβανῶν Μοῦσα εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἐξέχεεν εἰς στίχους πλήρεις ὀδύνης τὴν πικρίαν, τὴν πλημμυρήσασαν τὰς καρδίας ὄλων τῶν Ἀλβανῶν Μουσουλμάνων.

Ἴδου πῶς ἀρχίζει τὸ ἐν λόγῳ ᾄσμα:

Κοῦκοι, νὰ μὴ λαλήσητε, πουλιά, νὰ βουβαθῆτε!
Καὶ σεῖς, καϋμένη Ἀρβανιτιά, πολὺ νὰ πικραθῆτε!
Τὸ Κάστρον ἐπροσκύνησε, κι' αὐτήνη ἡ Χουμελίτζα·
Γαρδίκι δὲν προσκύνησε, δὲ θὲ νὰ προσκυνήσῃ,
μόνε γυρεύει πόλεμο, νὰ πολεμήσῃ θέλει.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, σὰν τ' ἄκουσε, βαρῶα τοῦ κακοφάνει.

Πιάνει καὶ γράφει μιὰ γραφὴ μετὰ τὸ δικό του χέρι:

— «Σ' ἐσέν' Ἰουσοῦφη Κεχαγιᾶ, σ' ἐσέν' Ἰουσοῦφ Ἀράπη!
Καθὼς τὸ ἰδῆς τὸ γράμμα μου καὶ ἰδῆς τὸ μπουϊουρδί μου,
πιάσ' τὸ Δεμίρη ζωντανό, κι' αὐτὸν καὶ τὰ παιδιὰ του,
πιάσ' καὶ τὸν Μουσιαφῆ πασσᾶ μ' ὅλη τὴ γενεά του».
— «Μετὰ χαρᾶς, ἀφέντη μου, κ' ἐγὼ νὰ σοῦ τὸν φέρω! . . .»

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

Λίαν ἐνδιαφέρον εἶνε τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον πονηθὲν καὶ νεωστὶ ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ φιλοπόνου κληρικοῦ κ. Ἀθηναγόρα.

Εἰς τὸν προκατειλημμένον καὶ ὑπνωτισμένον ἐξ ὕψων οἱ ξένοι, καὶ δὴ ὁ Rouqueville, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων ὑπὸ τῶν ξένων ἐμπνεόμενοι εἶπον ἢ ἔγραψαν περὶ Θανάση Βάγια, θὰ φανῆ ἴσως ἡ ἀνωτέρω μελέτη ὡς ρητορικὴ προσπάθεια, δοκιμάζουσα τὸν ἥτις λόγον κρείττω ποιεῖν, καὶ προσπαθοῦσα νὰ λευκάνῃ τὸν Βάγιαν καθ' ὁμοιότητα ἐκείνων, οἱ

ὅποιοι εἰς χρόνους σοφιστικῶς ἐπειρῶντο νὰ συνθέτωσιν ἐγκώμια εἰς τὸν Θερασίτην καὶ νὰ ἀποδεικνύουν τὸν θρασὺν καὶ ἄσχημον Θερασίτην ἐνώτερον τοῦ ἀνδρείου καὶ ὠραίου Ἀχιλλέως· εἰς τὸν ἀπροκατάληπτον ζῆμωσ καὶ ἀπηλλαγμένον πάσης ἀπὸ τῶν ξένων ἐπηρείας καὶ εἰσηγήσεως περὶ Θανάση Βάγια κριτὴν, φαίνεται ἡ ἀνωτέρω μελέτη τοῦ συγγραφέως μία ἀξιέπαινος προσπάθεια νὰ ἀποπλυθῇ ὁ Βάγιας ἀπὸ ὅσα ἀδίκως ἐγράφησαν περὶ αὐτοῦ, καὶ νὰ ἀποκατασταθῇ καὶ οὗτος εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν.

Ὅσα ξένοι καὶ ἡμέτεροι ἔγραψαν περὶ τῆς περιπετειώδους ἐκείνης περιόδου τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας φαίνεται ὁ συγγραφεὺς μελετήσας ἐπιμελῶς καὶ τακτικῶς παρέμπει εἰς τὰς σχετικὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα. Πλὴν τούτων νῦν τὸ πρῶτον φέρει εἰς φῶς ὁ συγγραφεὺς καὶ ὅσα σχετικὰ πρὸς τὸν Βάγια εὗρεν εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς κώδικας πατριαρχικὰ ἔγγραφα καὶ ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ Βάγια, δι' ὧν ἐνισχύεται ἡ ἀντίληψις τοῦ συγγραφέως, ὅτι ὁ Θανάσης Βάγιας δὲν εἶνε ὁ **κατάπινυστος, ὁ κατάρατος, ὁ ἄξιος τοῦ ἐθνικοῦ ἀναθέματος**, ἀλλ' ὅτι εἶνε εἰς τῶν ἐργατῶν τῆς ἰδέας καὶ ἔτι συνεισέφερε καὶ αὐτὸς ἐν λιθάριον εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας.

Τὸ ἔργον ἀφιεροῦ ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Ἰωαννίνων κ. Σπυρίδωνα, ὅστις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐπρωτοστάτησε μετ' ἄλλων ἀγωνιστῶν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἡπείρου καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς πολυπαθοῦς ταύτης χώρας, ὑπὲρ ἧς εἰς χρόνους παλαιότερους ἠγωνίσθη μεθ' ὄλων τῶν ἡρωϊκῶν τέκνων τῆς καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας.

Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ πληθυνθῇ καὶ νὰ συστηματοποιηθῇ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἢ ἀπροκατάληπτος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν ἀντικειμενικὴ μελέτη προσώπων καὶ πραγμάτων τῆς Βυζαντινῆς καὶ τῆς νεωτέρας ἐθνικῆς ἡμῶν

ἱστορίας, τὴν ὁποίαν τοσοῦτον διέστρεψεν ἡ **ἀμάθεια** καὶ ἡ **ἀκαταληψία** τῶν ξένων· τότε ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ κατακαθίση ἢ διαστροφῇ καὶ τὸ ψεῦδος, τὰ ἔποια οἱ καιροὶ καὶ ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ προκατάληψις ἐσώρευσαν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ αἴγλῃ θὰ λάμψη ἡ Ἀλήθεια καὶ θὰ καταφανῇ ὅλη ἡ ἀπαραμίλλου εὐγενείας καὶ ἰδανικότητος ἐργασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑθνους πρὸς ἐξάνθρωπισμὸν τῶν λαῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς.

† Ο ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ

(«Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 23 Ὀκτωβρίου 1921).

Σημειώσεις τοῦ Σ.—Εἰς τὸν σεβαστὸν καὶ πολυφίλητόν μου Ἅγιον Τραπεζοῦντος κ. Χρῦσανθον, πρῶτον αὐτὸν εὐδοκήσαντα νὰ δημοσιεύσῃ διὰ τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας» τὴν ἐμβριθεστάτην κρίσιν του περὶ τοῦ βιβλίου μου, ὁμολογουμένως ὀφείλω μεγάλας χάριτας καὶ αὐτόχρημα εὐγνωμοσύνην, διότι, ἐνῶ ἄλλοι συνάδελφοι καὶ τρανοὶ ὁμόσχημοι μὲ ὄκτειρον διὰ τὴν ἀπασχόλησίν μου εἰς τὰς ἱστορικὰς μελέτας, ὁ εἰς τὰ βάρη τῆς ψυχῆς μου εἰσδύσας ἰσάδελφος φίλος, καὶ πρότερον, ἐνῶ ἔτι διετέλουν ὑπὸ τὸν φόρτον τῶν βαρυτάτων καθηκόντων τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας, ἀλλὰ κυρίως ἔπειτα, μετὰ τὴν πολυθρήνητον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἡμέραν τῆς 28 Ἀπριλίου τοῦ 1921, μὲ ἐνεκαρδίωσε καὶ μὲ προέτρεψεν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ «Βάγια» μου, διὰ τὸν ὅποιον ἀληθῶς, ὕστερον ἀπὸ τὰς κρίσεις τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, εἶμαι πολὺ ἱκανοποιημένος, τολμῶ δ' εἰπεῖν καὶ ὑπερήφανος.

ΜΙΑ ΤΡΟΜΕΡΑ ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΙΣ

Ὁ Πανος. Μ. Πρωτοσύγκελλος τῶν Πατριαρχείων κ. Ἀθηναγόρας ἐπεχείρησε μίαν τολμηρὰν ἀναστύλωσιν. Τὴν ἀναστύλωσιν τοῦ Θανάση Βάγια ! Μὲ μίαν σειρὰν ἱστορικῶν παρατηρήσεων, βασιζομένων καὶ εἰς ἐπίσημα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς τῆς σχετικῆς μονογραφίας ἀνεκάλυψεν εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῶν Πατριαρχείων, προσπαθεῖν ἂποδείξῃ, ὅτι ὁ τρομερὸς αὐτὸς ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ὁ Θρύλος καὶ ἡ Ποίησις μᾶς παρέδωκεν ὡς φρικαλέον φάντασμα, βαπτισμένον εἰς τὸ αἷμα ἡρώων καὶ μαρτύρων, ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποῖου καὶ μόνον τὸ ὄνομα κατήντησε συνώνυμον κάθε φρίκης καὶ προδοσίας, εἶνε, ἀπλούστατα, ἓνας ἐθνικὸς ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν, ἂν ὄχι ἓναν ἀνδριάντα, μίαν εὐλαβῆ τοῦλάχιστον ἀναστύλωσιν τῆς διασυνθήσεως ὑπολήψεώς του. Ὁ ἄθλος, τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ὁ Πανος. Μ. Πρωτοσύγκελλος, εἶνε ὠρισμένως περισσότερον ἀπὸ τολμηρὸς. Τὸ νὰ ἀντιταχθῇ κἀνεὶς, ἐπὶ τέλους, ἐναντίον μιᾶς Παραδόσεως, ποῦ ἔμεινε ριζωμένη εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπὶ ἓναν ὀλόκληρον αἰῶνα, καὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ τὴν ἐκριζώσῃ, δὲν εἶνε πᾶγμα, ποῦ γίνεται ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην.

Ὁ Πανοσιολογιώτατος ἐν τούτοις συγγραφεὺς εὗρηκε τὸ θάρρος, ποῦ τοῦ ἐχρειάζετο διὰ τὸν ἄθλόν του. Καὶ δὲν τὸ ἠντλησε μόνον ἀπὸ τὴν πηγὴν τῆς Χριστιανικῆς συγγνώμης, ποῦ πρέπει νὰ ἀναβλύζῃ ἀπὸ τὰ στήθη ἑνὸς λειτουργοῦ τῆς χάριτος. Ἐπροσπάθησε νὰ τὸ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου. Δὲν εἶνε δυνατόν, βεβαίως, νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν συγγραφεὰ εἰς ὅλην τὴν σειρὰν τῶν ἐπιχειρημάτων του, τῶν δοκουμένων του καὶ τῶν σκέψεών του. Μὲ ὀλίγα λόγια, ἢ τολμηρὰ καὶ ἀνέλπιστος ἀπολογία του στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἐξῆς δεδομένων : Δημιουργὸς τῆς βδελυρᾶς μνήμης τοῦ Θανάση Βάγια εἶνε ὁ γνωστὸς.

ἱστορικὸς καὶ πρόξενος τῆς Γαλλίας παρὰ τῆ Αὐλῆ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ Πουκεβίλ. ἄνθρωπος βλέπων τὰ πράγματα ἀπὸ Φραγκικῆς ἀπόψεως καὶ ἔχων λόγους προσωπικῆς ἔχθρας κατὰ τοῦ ἐμπίστου τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Ἀπ' αὐτὸν ἐνεπεύσθη ὁ Βαλαωρίτης τὸ τρομερὸν του ποίημα, ποῦ ἐδημιούργησεν ἀπὸ τὸν Θανάσην Βάγια ἓνα αἰώνιον αἰμοσταγῆ βρυκόλακα, ἀπ' αὐτὸν ἠντλησαν τὰς πληροφορίας των οἱ κατόπιν γράψαντες περὶ τοῦ Θανάση Βάγια ἱστορικοί. Καὶ ἡ φρικτὴ παράδοσις ἐδημιουργήθη καὶ ἐρριζοβόλησεν εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐπειτα τὸ Γαρδίκι ! Αὐτὸ ὑπῆρξε, κατὰ τὸν συγγραφεὰ, ὁ τάφος τῆς τιμῆς τοῦ Θανάση Βάγια. Αἰωνίως τὸ Γαρδίκι. Τίποτε ἄλλο δὲν ἔχουν ποιηταὶ καὶ ἱστορικοὶ νὰ τοῦ προσάψουν ἀπὸ τὴν τραγωδίαν τοῦ Γαρδικιοῦ. Ἀλλὰ ἡ φήμη, ποῦ θέλει τὸν Βάγια ὡς ἀναλαβόντα τὸ ἔργον τοῦ δημίου κατὰ τῶν γυναικοπαίδων τοῦ τραγικοῦ αὐτοῦ τόπου, κατὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἀλῆς ἐμελέτησε μίαν ἀνοσίαν ἐκδίκησιν διὰ τὴν ὕβριν, ποῦ εἶχαν κάμει οἱ κάτοικοί του πρὸς τὴν μητέρα του — τὴν τρομερὰν Χάμκω — καὶ τὴν ἀδελφὴν του, εἶνε μία φήμη, μὴ ἐπιβεβαιουμένη ἄλλοθεν καὶ δημιουργηθεῖσα καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὸν αἰώνιον Πουκεβίλ.

Ἀλλὰ, καὶ ἂν δεχθῶμεν, παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, τὴν φήμην, τί ἦτον ἐπὶ τέλους αὐτὸ τὸ Γαρδίκι καὶ ποῖοι οἱ Γαρδικιώται ; Ἦσαν, ἀπλούστατα, ἐξωμόται Χριστιανοί, θηριωδέστεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ κατατυραννήσαντες τοὺς ὁμοεθνεῖς των μὲ τὴν λύσσαν τῶν ἐξωμοτῶν. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Θανάσης Βάγιας ἔτρεφε κατ' αὐτῶν, ὡς Ἕλλην καὶ ὡς Χριστιανός, τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔτρεφον κατ' αὐτῶν οἱ Λατῖνοι μισθοφόροι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, τί τὸ ἀντεθνικὸν εἰς τὸ μῖσός του καὶ τὴν ἐκδήλωσίν του ; Καί, ἂν πρέπη νὰ θεωρηθῇ προδότης ὁ Βάγιας, διατί νὰ μὴ θεωρηθοῦν ἐξ ἴσου καὶ οἱ ἄλλοι θητεύσαντες εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Τυράννου τῶν Ἰωαννίνων Ἕλληνες καπετανεῖοι, οἱ δοξάσαντες κατό-

πιν τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας ; Μήπως τὸ μῖσος ἐκείνων κατὰ τοῦ Τούρκου ὑπῆρξεν ἡμερώτερον ἀπὸ τὸ μῖσος τοῦ Βάγια ;

Καὶ ἀκολουθοῦν ἔπειτα τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς ἀνεπί-
στου αὐτῆς ἀπολογίας τοῦ Θανάση Βάγια. Προστασίαι
δηλαδὴ Χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους διέσωζεν ἀπὸ τὴν μῆνιν
τοῦ Τυράννου, ἐνέργειαι τοῦ ὑπὲρ Χριστιανικῶν Μονῶν,
συστατικὰ γράμματα δι' αὐτὸν ἐκ μέρους τῶν Πατριαρ-
χείων, χρησιμοποιοῦντων αὐτὸν εἰς ἐμπιστευτικὰς ἀποστο-
λάς κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου
εἶχεν ἐγκατασταθῆ μετὰ τὴν Βασιλικήν, μετὰ τὴν κατάλυσιν
τοῦ κράτους τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ἐπιστολαὶ τοῦ ἰδίου πρὸς
τοὺς Δελδινακιώτας, χριστιανικώταται καὶ ἐθνικώταται,
καὶ ἐπὶ τέλος ἡ σφραγὶς του, φέρουσα τὸν Σταυρὸν ἐν τῷ
μέσῳ μετὰ τὸν Βυζαντινὸν ἀετὸν, καὶ ἄλλα πολλά, τὰ ὁποῖα
δὲν ἀφίνουν καμμίαν ἀμφιβολίαν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συγγρα-
φῆως περὶ τῆς ποιότητος τοῦ συκοφαντηθέντος ἥρωός του.

Οἱ ἱστορικοί, βεβαίως, εἶνε ἀρμοδιώτεροι νὰ ἐξελέγξουν
καὶ νὰ κρίνουν τὴν βαρύτητα καὶ τὴν σημασίαν τῶν ἐπι-
χειρημάτων τοῦ τολμηροῦ ἀπολογητοῦ καὶ ἀναστρωτοῦ
τοῦ Θανάση Βάγια. Καὶ ἴσως θὰ εἶχαν νὰ παρατηρήσουν,
ὅτι οὔτε ἡ πρὸς τὸν Πουκεβὶλ δυσπιστία φαίνεται ἀρκετὰ
δικαιολογημένη, οὔτε τὰ Πατριαρχικὰ γράμματα, τῶν
ὁποίων ἡ τυπικὴ φρασεολογία, ἡ ἀπονέμουσα καὶ εἰς αἴμο-
διψεῖς Σουλτάνους τοὺς τίτλους τοῦ «πολυχρονεμένου» καὶ
«φιλανθρώπου» καὶ «φιλολάου», ἤμποροῦν ν' ἀποτελοῦν πιστο-
ποιητικὰ ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν καλὴν διαγω-
γὴν τοῦ Θανάση Βάγια, οὔτε ἀσφαλῆ συγχωροχάρτια διὰ
τὸν περικοσμούμενον μετὰ τὰ ἴδια ἐπίθετα ἐμπιστον καὶ παρα-
κοιμώμενον τοῦ Ἡπειρώτου Τυράννου. Ἡ ἀναρμοδιότης
μου θὰ εἶχε μίαν μόνον ἀμφιβολίαν νὰ διατυπώσῃ διὰ τὴν
προσπάθειαν τῆς ἀναστρωσεως αὐτῆς. Ἡ Ποίησις, ἡ
ὁποία, μετὰ τὸν Βαλαωρίτην, ἔκαμε τὸ μεγαλείτερον κακὸν

εἰς τὴν φήμην τοῦ Θανάση Βάγια, ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν
Παράδοσιν. Ἡ Παράδοσις πηγάζει ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ,
ἡ ὁποία δὲν ἀπατάται συνήθως εἰς τοὺς ἔρωτάς της καὶ τὰ
μῖση της πέραν τῶν ἐφημέρων. Καὶ ἡ Παράδοσις, ἡ ὁποία
προηγείται τῆς Ἱστορίας καὶ δὲν ἀγαπᾷ νὰ τὴν συμβου-
λεύεται, ὅταν συνυπάρχουν, παρέδωκε τὸν Θανάσην Βάγιαν
εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὡς σύμβολον φρίκης καὶ βδελυρό-
τητος. Ἡ χριστιανικὴ ἐπέμβασις τοῦ Πανος. Μ. Πρωτοσυγ-
κέλλου πιθανὸν νὰ ἐλαττώσῃ τὸ βάρος τῶν ἀμαρτιῶν, ποῦ
φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων του ὁ στυγερὸς ἦρωας. Ἀμφιβάλλω
ὅμως πολὺ, ἂν θὰ κατορθώσῃ νὰ τὸν ἀναστρωθῆ ἐπάνω εἰς
τὸ βᾶθρον, ποῦ ἐλάξευσε δι' αὐτὸν ὁ ἀπροσδόκητος ἀπολο-
γητῆς του. Ἡ Ἱστορία ἐπανορθώνει κάποτε τὰ λάθη της
καὶ τὰς ἀδικίας της. Τῆς Ποιήσεως ὅμως ἡ Κουκουβάγια
θὰ ἐπαναλαμβάνῃ πάντοτε μέσῳ εἰς τὴν ἀγρίαν νύκτα τὸν
φρικτὸν της κρωγμὸν :

Θανάση Βάγια ! Θανάση Βάγια !

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΦΒΑΝΑΣ

(«Ἐστία», 26 Ὀκτωβρίου 1921).

Σημείωσις τοῦ Σ. — Εἰς τὸν ἀγαπητὸν κ. Νιφβάναν,
ἀφοῦ ἐκφράσω καὶ πάλιν τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὸ ὠραῖον
ἄρθρον του, θὰ τολμήσω νὰ ὑποβάλω παρατηρήσεις τινὰς
ἐπὶ δύο σημείων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκφράζει κάποιον
δισταγμὸν :

Καὶ πρῶτον φρονεῖ, ὅτι «ἴσως οἱ ἱστορικοὶ ἠδύναντο νὰ
παρατηρήσουν, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Rouquerville δυσπιστία μου
δὲν φαίνεται ἀρκετὰ δικαιολογημένη». Δὲν ξεύρω ἂν καὶ
μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ παρόντος βιβλίου μου θὰ με δικαι-
ογήσῃ διὰ τὴν πρὸς τὸν Προξενικὸν Πράκτορα τῆς Γαλλίας
ἐν Ἰωαννίνοις δυσπιστίαν καὶ βαρυθυμίαν μου. Τὸν
βεβαιῶ, ὅτι, πρὶν ἢ δημοσιεύσω τὴν πρώτην μελέτην μου
καὶ προβῶ εἰς τὴν διάψευσιν τοῦ ἀνυπάρκτου ἐγκλήματος,
ἐμελέτησα ἐπὶ πολὺ ὅλας τὰς σχετικὰς πηγὰς καὶ τὰ κεί-

μενα· και τὸ τελικὸν συμπέρασμα μου ἦτο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον και ἐξέθεσα εἰς τὸ βιβλίον μου.

Ἡ τοιαύτη πρὸς τὸν Rouqueville δυσπιστία μου σήμερον, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος, ἀπέβη πλέον πεποίθησις, διότι, ὡς εἶπον ἤδη, ἐξ ὅλων τῶν συγχρόνων αὐτῷ, μόνος αὐτός, παραχαράττων τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν και ἐθελοκακῶν, συγγέει τὰ γεγονότα και, ἀντὶ ν' ἀναδείξη τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἑλληνοσ και χριστιανοῦ στρατηγοῦ κατὰ τὴν περιφανῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλωσιν και ἐκπόρθησιν τοῦ Τουρκοχωρίου τοῦ Γαρδικίου, τοῦναντίον παραδίδει αὐτὸν εἰς τὴν περιφρόνησιν και τὸ γενικὸν ἀνάθεμα, παριστῶν αὐτὸν πρωταγωνιστοῦντα κατὰ τὴν φρικώδη τραγωδίαν τοῦ χανίου τῆς Βαλιερέ. Δὲν θὰ ἐπαναλάβω και πάλιν τὰ ἐλατήρια και τὰς ἀφορμάς, ὑπὸ τῶν ὁποίων κινούμενος ὁ περισπούδαστος φιλέλληνας, ἠδίκησε τόσον σκληρῶς ἓνα Ἑλληνα, διὰ τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Ἡπειρον περιηγηταί, ἀπροσωπολήπτως κρίνοντες, οὐ μόνον δὲν κρίπτουσιν ἐναντίον του τὸν λίθον τῆς κατάρας, ἀλλ' ὁμιλοῦσι μὲ ἀπάθειαν ἱστοριογράφων, συνορεύουσιν πρὸς τὸ σέβας και πρὸς αὐτὸν ἀκόμη τὸν θαυμασμόν· ὥστε ὁ Rouqueville εἶνε ὁ μόνος μάρτυς τῆς ὑπὸ τοῦ Βάγια δῆθεν σφαγῆς τῶν ἀόπλων Γαρδικιωτῶν· δυνάμεθα δὲ ἀνενδοιάστως νὰ εἴπωμεν, ὅτι : «testis unus, testis nullus».

Ἄλλ' ὁ κ. Νιρβάνας φρονεῖ προσέτι, ὅτι «οὔτε τὰ Πατριαρχικά γράμματα, τῶν ὁποίων ἡ τυπικὴ φρασεολογία, ἡ ἀπονεμούσα και εἰς τοὺς αἰμοδιψεῖς Σουλτάνους τοὺς τίτλους τοῦ «πολυχρονομένου» και «φιλανθρώπου» και «φιλόλου», ἤμποροῦν ν' ἀποτελέσουν πιστοποιητικὰ ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν καλὴν διαγωγὴν τοῦ Θανάση Βάγια, οὔτε ἀσφαλῆ συγχωροχάρτια διὰ τὸν περικοσμούμενον μὲ τὰ ἴδια ἐπίθετα ἐμπιστον και παρακοιμώμενον τοῦ Ἡπειρώτου Τυράννου».

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν θὰ συμφωνήσω ποσῶς μὲ τὸν καλὸν μου Νιρβάναν. Τὸ Πατριαρχεῖον ἐστάθη πάντοτε

ὑψηλά. Κύπτων ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἀπηνῶν τυράννων και εὐρισκόμενον εἰς τὴν ἀδήρητον ἀνάγκην νὰ περιποιηται αὐτοὺς και νὰ ἀπονέμη τὰ συμπαθῆ ἐπίθετα τοῦ πολυχρονομένου και φιλανθρώπου και φιλόλου, τὸ ἔπραττε διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἐμπεπιστευμένων εἰς αὐτὸ ἀπείρων χριστιανικῶν ψυχῶν· ἀλλ' ἐγνώριζε και νὰ κρατῆ ὑψηλά τὴν σημαίαν τῆς Ὁρθοδοξίας και τοῦ Ἔθνους, και ὅταν ἔπρεπε νὰ χύνη τὸ ἱερὸν αἷμά του, ὡς και τὸ ἔχυσεν ἀφθόνως ὡς ἐξίλαστήριον σπονδὴν ὑπὲρ τῶν δυναστευομένων χριστιανικῶν λαῶν. Σειρὰ ὅλη ἁγίων Πατριαρχῶν, Ἀρχιερέων και ἱερέων, μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Ε', ἀλλὰ και μετ' αὐτόν, ἔστω ἀψευδῆς μάρτυς τῶν λόγων μου.

Ναί· εἶνε ἀληθές, ὅτι : ἤρκεσαν δύο-τρία ἔτη θείας ὀργῆς, τώρα ἐσχάτως, νὰ μεταβάλῃ τὸ Πατριαρχεῖον εἰς κονίστραν κομματικῆς πάλης. Καὶ ἐνῶ τὸ Ἔθνος σύσσωμον πέριξ αὐτοῦ ἀγωνίζεται τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα, οἱ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις μόνον τὴν ἐγωπάθειάν των σκέπτονται και δολοπλοκοῦν μετὰ τῶν κοσμικῶν . . . ἀλλὰ θὰ παρέλθῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Κυρίου, και τὸ Πατριαρχεῖον, ἐκτροχιασθὲν πρὸς στιγμὴν, θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν δρόμον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ αἰῶνων ἔφερεν αὐτὸ εἰς τὴν δόξαν τῆς Ἐκκλησίας και τὴν σωτηρίαν τοῦ πολυπαθοῦς Γένους.

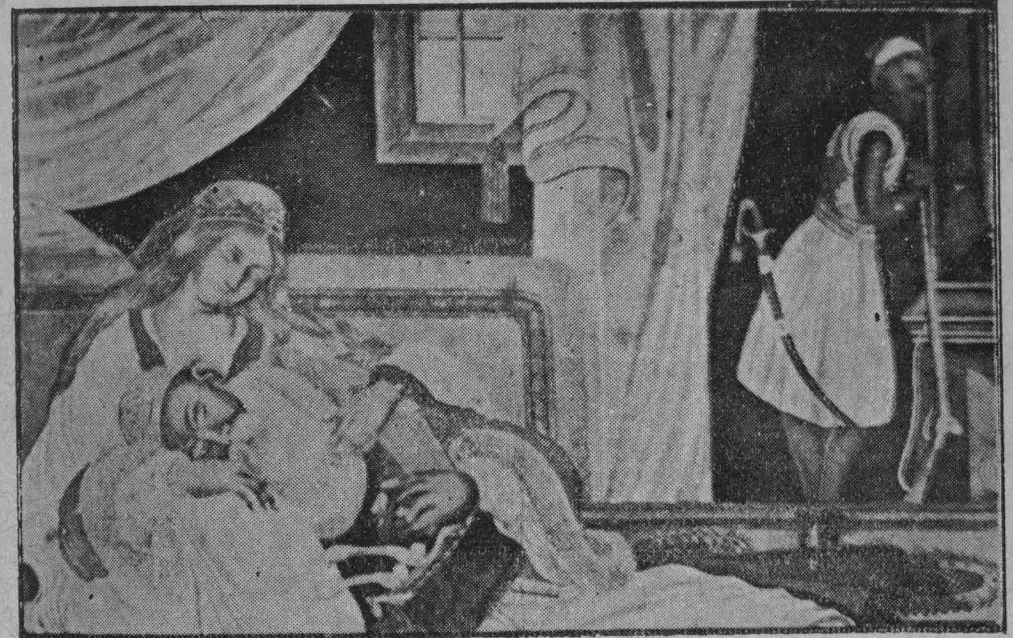
Μελετήσας ἐπὶ πολὺ μὲ πόθον ἱερὸν και συγκεκινημένην καρδίαν τὰ ἀπὸ τῆς ἐλώσεως περισωθέντα ἐκ τῶν πυρκαϊῶν και βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν σεπτὰ γράμματα πανσέπτων Πατριαρχῶν, εἶμαι εἰς θέσιν νὰ διαβεβαιώσω, ὅτι : ὅπως πάντα τὰ Πατριαρχικά γράμματα εἶνε ἀπόρροια ἀγνῆς συνειδήσεως, οὕτω και τὰ ἀφορῶντα τὸν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου φιλοξενούμενον ἐν Φαναρίῳ ἐμπιστον και παρακοιμώμενον τοῦ Ἡπειρώτου τυράννου, ἀποτυποῦσι και μαρτυροῦσι τὴν καλὴν φήμην και χρηστὴν ὑπόληψιν, τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησεν ὁ Βάγιασ κατὰ τὴν πολυχρόνιον ἐν τοῖς Πατριαρχείοις διαμονὴν αὐτοῦ.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

Ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀθηναγόρας ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ἐν Κωνσταντινουπόλει βραχεῖαν μελέτην, δι' ἧς ἐπιδιώκει ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἱστορικὴν ὑπόληψιν τοῦ Θανάση Βάγια, τὴν ὁποίαν κατεσκόλωσεν ἡ λαϊκὴ παράδοσις ἐπὶ ἑκατὸν καὶ πλέον ἔτη. Ἡ προσπάθεια τοῦ κ. Ἀθηναγόρα εἶνε ἐκ τῶν δυσχερεστέρων, καθ' ὅσον ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη τὸ ὄνομα τοῦ Θανάση Βάγια φέρεται ἐν μέσῳ ἡμῶν ὡς ἡ ἐκπροσώπησις τῆς κακουργίας καὶ ὡς τὸ ὄργανον τῶν στυγερῶν πράξεων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Κυρίως εἰπεῖν, ἡ λαϊκὴ παράδοσις οὐδὲν μετέδωκεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους στοιχείον, παριστάνον αὐτὸν ὡς θεοκατάρτον ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ διήλθεν ἐν μέσῳ φόνων καὶ καταστροφῶν. Οὐδὲν δημοτικὸν ἄσμα τῆς Ἠπείρου εἰκονίζει τοιαύτας πράξεις αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ ἡ Ἠπειρος γέμει ἁσμάτων διεκτραγωδούντων καὶ τὰ ἐλάχιστα ἀκόμη γεγονότα τῆς περιόδου τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἀλῆ, οὐδὲν περὶ τοῦ διαπραχθέντος κακουργήματος τοῦ Γαρδικίου ἀναφέρει σχετικὸν πρὸς τὸν Θανάση Βάγια, ὅστις φέρεται ὡς ὁ δῆμιος τῆς σφαγῆς τῶν παραδοθέντων Γαρδικιωτῶν.

Ἡ περὶ τοῦ Βάγια φήμη ἐδημιουργήθη κυρίως ὑπὸ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις γενικοῦ προξένου τῆς Γαλλίας Πουκεβίλ, τοῦ γράψαντος τὴν «Ἱστορίαν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος», ὅστις, ἀναφέρων τὸ ἐπεισόδιον τῆς καταστροφῆς τοῦ Γαρδικίου, τὸν παριστᾷ ὡς τὸν αἰμοδόρον δῆμιον τοῦ Ἀλῆ καὶ δὲν ἀφίνει ἀσβόλην, ἣν δὲν προστρίβει εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ἐμπνεόμενοι καὶ οἱ μετὰ τοῦτον γράψαντες περὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὑπερεθεμάτισαν εἰς κατηγορίας καὶ χλευασμούς. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ὑπὲρ πάντα συνετέλεσε νὰ ἐγκολαφῇ τὸ στίγμα τοῦ θεοκατάρτου εἰς τὴν μνήμην τοῦ Βάγια, εἶνε τὸ περίφημον ποίημα τοῦ Ἀρι-

Ἡ ΚΥΡΑ-ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΙΘΑΣΣΕΥΟΥΣΑ ΤΗΝ ΤΙΓΡΙΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

στοτέλους Βαλαωρίτη «Ὁ Θανάσης Βάγιας», τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει Ἑλλην μὴ ἀναγνώσας. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τρομερότερον τραῦμα κατὰ τῆς μνήμης αὐτοῦ. Τίποτε δὲν προσβάλλει πλειότερον τὴν διάνοιαν τοῦ λαοῦ καὶ τίποτε δὲν παραμένει διαρκέστερον εἰς τὴν μνήμην του ἀπὸ τὴν παῖησιν. Αὐτὴ οὔτε γηράσκει, οὔτε ἀποθνήσκει. Ζῆ ἐν μέσῳ τῶν λαϊκῶν στρωμάτων, καὶ ἐκεῖ, ἔπου νομίζει τις, ἔτι ἐλησμονήθη ἐν ἄσμα ἢ ἐν ποίημα, τὸ ἀκούει αἴφνης φερόμενον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ὡς νὰ ἐξέβλησε πρὸ δλίγων ἡμερῶν.

Τὴν ἀτυχίαν αὐτὴν εἶχεν ὁ Βάγιας. Τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Πουκεδὶλ ἐνέπνευσαν τὸν Βαλαωρίτην νὰ γράψῃ τὸν «Βρυκόλακα» μὲ τόσον πάθος, μὲ τόσην δύναμιν καὶ μὲ τοιαύτην παραστατικότητα, ὥστε κατέπληξε τοὺς Ἑλληνας, οἱ ὅποιοι ἐσχημάτισαν τὴν περὶ τοῦ Βάγια ἱστορικὴν κρίσιν ἀπὸ τὸ ποιητικὸν προῖδν τῆς μούσης τοῦ Λευκαδίου ποιητοῦ. Ἀληθῶς ἡ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ ποιήματος εἶνε καταπληκτικὴ. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Βάγια, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ νεκροὶ ρίπτονται εἰς τὸν τάφον του καὶ τὸν ἀρπάζουν, ὅπως τὸν μεταφέρουν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἅτινα ἐχρησίμευσαν ὡς σκηνὴ τῆς στυγεραῆς τραγωδίας τοῦ ὀλέθρου τῶν Γαρδικιωτῶν, προσβάλλει τὴν λαϊκὴν φαντασίαν καὶ ἀφίνει ἀνεξάληπτον τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐγκλήματος, οὔτινος ἤρωος φέρεται ὁ Θανάσης Βάγιας.

Ἐμπρὸς μᾶς ἔσερνεν ἡ κουκουβάγια,
πάντα φωνάζοντας : — Θανάση Βάγια !
Ἔτσι ἐφθάσαμε σ' ἐκεῖα τὰ μέρη,
ποῦ τόσοις ἔσφαξα μ' αὐτὸ τὸ χέρι.
Ἔ, τί μαρτύρια ! Ἔ, τί τρομάραις !
Πόσαις μοῦ ρίξανε σκληραῖς κατάραις !
Μοῦ δῶκαν κ' ἔπια αἷμα πημένο.
Γιὰ ἰδῆς τὸ στόμα μου τῶχει βαμμένο.

Τὰ τετράστιχα ταῦτα προκαλοῦν ἀνατριχίαισιν. Ἴσως δὲ ὑπὸ τὸν ἡρεμον οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος οὐδέποτε ἐγράφησαν τόσον αἵματηροὶ καὶ ἀδυσώπητοι στίχοι. Ὁ ποιητὴς, νομίζει τις, ὅτι συνέλαβε τὸν Θανάση Βάγια καὶ τὸν ἐκάρφωσεν ἐπὶ τοῦ ἀτιμωτικοῦ πασσάλου κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε οὐδεὶς πλέον νὰ δυνηθῆ νὰ ἀποκαθηλώσῃ αὐτόν.

Ἄλλ' εἶνε δικαία ἱστορικῶς ἢ τοιαύτη ἀτίμωσις καὶ εἶνε ἀληθὲς πρᾶγματι, ὅτι, ἂν μὴ ἀνελάμβανεν ὁ Βάγιας τὴν σφαγὴν τῶν Τουρκαλβανῶν Γαρδικιωτῶν, θὰ διεσώζοντο οὗτοι; Καὶ ποία ἐπὶ τέλος εἶνε ἡ ἱστορικὴ βᾶσις, ὅτι ὁ Βάγιας προσεφέρθη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς δῆμιος τῶν μανδρισθέντων Ἀλβανῶν; Οἱ σύγχρονοι Ἑλληνας ἱστορικοὶ οὐδὲν ἀναγράφουν περὶ τούτου. Ἡ δημοτικὴ ποίησις σιγᾶ, ἢ κατηγορία δὲ ἐβασίσθη μόνον ἐπὶ τῶν γραφέντων ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ. Ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀθηναγόρας, ἀναφέρων τὴν ἐπὶ μακρὸν διαμονὴν του εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, δημοσιεύει ἔγγραφα, δι' ὧν οὔτε τὸ Πατριαρχεῖον, οὔτε οἱ συμπολιταὶ του ἔκρινον αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τοῦναντίον, ὁ Λαμπρίδης ἀναφέρει, ὅτι διὰ τῆς μεσολαβήσεώς του παρὰ τῷ Ἀλῆ ἐσώθησαν πλείστοι Χριστιανοὶ ἐξ ἀφεύκτου καταστροφῆς.

Ἀλλὰ καὶ ὅτι, ἐπιζήσας οὗτος τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ καὶ παραμείνας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Προύσῃ, οὐδεμίαν ὑπέστη καταδίωξιν, ἐνῶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἔγεμε Τουρκαλβανῶν, οἱ ὅποιοι δὲν διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀνεξικακίαν των, οὐδὲ ἐπεδιώχθη κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Γαρδικιωτῶν οὐδεμία ἐκδίκησις, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἠπειρον, ὅλα ταῦτα ἐγείρουν πολλὰς ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ, ἢ ἱστορία τοῦ ὁποίου εἶνε ἡ μόνη πηγὴ τῆς ἐναντίον τοῦ Θανάση Βάγια ἀναπτυχθείσης γενικῆς κατακραυγῆς.

Ὁ κ. Ἀθηναγόρας ζητεῖ μετὰ ἑκατὸν ἔτη νὰ ἀπο-

καταστήσῃ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Μετὰ τῶσων χρόνων δυσφήμησιν, εἶνε δυσχερέστατον τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὁ κ. Ἀθηναγόρας προβαίνει εἰς ἐρεύνας, αἵτινες κλονίζουσι τὴν ἀξιόπιστιαν τοῦ Πουκεβίλ. Καὶ ἡ προεπαναστατικὴ ἐποχὴ, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, δὲν ἔχει φωτισθῆ ἐπαρκῶς διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας. Καὶ εἰς τὴν μὲν καὶ εἰς τὴν δέ, ὑπάρχουν σκιερὰὶ γωνίαι, μὴ ἐρευνηθεῖσαι εἰσέτι. Πλείστων τὸ ἔργον δὲν ἐξετιμῆθη δεόντως, καὶ ὑπάρχουν ἥρωες, οἵτινες οὐδενὸς ὑπολείπονται, οἱ ὅποιοι, εἴτε διότι δὲν ἀφήκαν ἀπογόνους, εἴτε διότι ἦσαν ἀπὸ φύσεως μετριόφρονες, ἀπέμειναν εἰς τὴν σκιάν, ἐνῶ εἰσεπήδησαν εἰς τὴν ἱστορίαν ἄλλοι, τῶν ὁποίων ἢ δρᾶσις γεννᾶ πολλὰς ἀμφιβολίας. Ἡ προεπαναστατικὴ ἱστορία ὁπωσδήποτε δὲν ἐγράφη ἀκόμη. Εἰμπορεῖ νὰ εἴπη τις, ὅτι καὶ ἡ τῆς ἐπαναστάσεως ἀκόμη παρουσιάζει μεροληψίας. Προσωπικαὶ ἀντιπάθειαι ἢ συμπάθειαι κατακλύζουσι τὰς γραφείσας ἱστορίας. Ἴσως καὶ μετὰ πάροδον ἑκατὸν ἐτῶν εἶνε ἐνωρὶς ἀκόμη διὰ νὰ γραφῆ τοιαύτη, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὰ δρᾶσαντα πρόσωπα. Ἐκεῖνος δέ, ὅστις θὰ γράψῃ μίαν ἡμέραν αὐτὴν, θὰ ἀναγκασθῆ νὰ ἐκκαθαρίσῃ ὅλας τὰς ἀμφιβολίας καὶ θὰ διαλύσῃ τὴν ἐπικαθῆσασαν ἀχλύν, ἣτις σκοτίζει τὰ γεγονότα καὶ ἀλλοιώνει τὴν ἱστορικὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὸ παιχθὲν μέγα ἔθνικόν δράμα.

ΘΕΟΔ. ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

(«Ἀθῆναι», 8 Νοεμβρίου 1921).

Σημ. τοῦ Σ. — Ἡ παρούσα κρίσις ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὴν ἑφημερίδα «Πρόμχος» τῆ 12 Νοεμβρίου 1921).

Σημείωσις τοῦ Σ. — Τὸν ἔλλογιμώτατον κ. Θ. Βελλιανίτην, μίαν στιγμὴν μόνον καθ' ὁδὸν συναντήσας κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ὀλιγοήμερον διαμονήν μου, δὲν ἠδυνήθην νὰ εὐχαριστήσω καὶ συγχαρῶ διὰ τὸ μελετημένον ἄρθρον του, ἀπὸ τὸ ὁποῖον φαίνεται βαθὺς γνώστης τῶν Ἠπειρωτικῶν

πραγμάτων. Ἐκ τούτου ἀπατηθεῖς, τὸν ἐνόμισα Ἑπειρώτην καὶ τὸν κατέταξα μεταξὺ ἐκείνων ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου μου, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν πιστεύω **νὰ μοῦ κακιώσῃ** ἢ ἰδιαιτέρα πατρίς του.

Εἰς τὴν ἀξιόλογον ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἕως τώρα νὰ παρουσιάσῃ ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος κ. Ἐπιφάνης, προσέθεσε καὶ νέαν μελέτην: Τὸν «Θανάση Βάγια».

Βαθὺς γνώστης τῆς ἱστορίας καὶ ἀκούραστος μελετητῆς ὁ διακεκριμένος λευῖτης, εἰς τὴν τελευταίαν μελέτην του ἀναιρεῖ τὰς κατὰ τοῦ Βάγια κατηγορίας καὶ κατορθώνει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἔλα τὰ κατ' αὐτοῦ ἐπιχειρήματα στηρίζονται μόνον εἰς μαρτυρίας τοῦ Rouqueville, Γάλλου διπλωμάτου, ἔχοντος πλείστους λόγους νὰ διάκηται ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Βάγια. Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος δι' ἐπιστολῶν καὶ ἄλλων ντοκουμέντων μᾶς πείθει, ὅτι ὁ Θανάσης Βάγιας, ὄχι μόνον δὲν ὑπῆρξε προδότης, ἀλλ' ἀπεναντίας, ὅτι «καὶ αὐτὸς συνεισέφερεν ἐν λιθάριον εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας».

(«Πατρὶς» Κωνσταντινουπόλεως, 7 Ὀκτωβρίου 1921).

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

Μία μονογραφία ἡπειρωτικῆς φύσεως, ἐπὶ τοῦ ἡπειρωτικοῦ θέματος τῆς ἱστορικῆς φυσιογνωμίας τοῦ «Θανάση Βάγια». Συγγραφεὺς τῆς ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος τῶν Πατριαρχείων κ. Ἐπιφάνης, ἓνας ἀληθινὰ ἐρωτευμένος μετὰ τὴν μελέτην τῆς ἡπειρωτικῆς ἱστορίας, ὅστις ἐξέδωκε καὶ τὰς περὶ «Βασιλικῆς» δύο μονογραφίας, καὶ ὅστις εὐρίσκειται ἀκριβῶς, χόριν παρομοίων μελετῶν, εἰς τὴν πόλιν μας πρὸ ἡμερῶν.

Ἡ ἀνά χειρας περὶ «Θανάση Βάγια» μονογραφία του

εἶνε ἓνας μελετημένος ἀπόλογος, μία ἱστορικὴ ἀποκατάστασις, ἀρκετὰ ντοκουμανταρισμένη, τῆς ἀδικημένης μνήμης τοῦ «Θανάση Βάγια». Περὶ τῆς μονογραφίας, καθὼς καὶ περὶ τοῦ θέματος, ὑπερ διαπραγματεύεται ὁ κ. Ἐπιφάνης, θὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ γράψωμεν ἐκτενέστερον προσεχῶς.

(«Ἑπειρος» Ἰωαννίνων, 10 Νοεμβρίου 1921).

Σημείωσις τοῦ Σ. — Ὁ φίλος Διευθυντῆς τῆς «Ἑπειρου» δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσίν του, ὅτι θὰ γράψῃ ἐκτενῶς περὶ τοῦ Θανάση Βάγια. Δὲν θὰ τὸν μαλώσω, γινώσκων τὸ πολυάσχολόν του, ἀλλὰ θὰ ἐκφράσω ἓνα βαθὺ παράπονον δι' ὅλους τοὺς Ἑπειρώτας, τοὺς ὁποίους ἀτυχῶς δὲν βλέπω διόλου νὰ ἐνδιαφέρονται, ἐκτὸς ὀλιγίστων, διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος των. Καὶ ἔχουν τόσα νὰ μελετήσουν! Καὶ εἶνε τόσον ἐνδοξος ἡ ἱστορία των! Ἄ, ὄχι, δὲν τοῖς τὸ συγχωρῶ.

Ὁ διατρίβων ἐνταῦθα Μ. Πρωτοσύγκελλος κ. Ἐπιφάνης εἶνε ἄξιος πολλῶν ἐπαίνων, διότι διὰ τοῦ ἔργου του «Θανάσης Βάγιας», ὅπερ εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μᾶς ἀποστείλῃ, ὀρθοῦται δι' ἀναμφισβητήτων ἱστορικῶν δεδομένων καὶ ἀκριβεστάτων ἱστορικῶν ἀληθειῶν καὶ λογικωτάτων συλλογισμῶν κατὰ τῆς λαϊκῆς προκαταλήψεως περὶ Θανάση Βάγια.

Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου συνιστῶμεν θερμότατα, τοσοῦτον μᾶλλον, καθόσον **διαλύονται πλάναι, δι' ὧν κατωρθώθη νὰ παραχαραχθῇ ἡ ἱστορία καὶ νὰ σπιλωθῇ ἓνας ὀλόκληρος ἀγὼν καὶ μία ἡρωϊκὴ Ἑπειρωτικὴ παράδοσις . . .**

(«Κῆρυξ» Ἰωαννίνων, 12 Νοεμβρίου 1921).

Σημείωσις τοῦ Σ. — Τὸν ἀξιότιμον Διευθυντὴν τοῦ «Κήρυκος» δὲν εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γνωρίσω ἐκ τοῦ

SISMANOGLIO
MEGARO

πλησίον κατὰ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις διαμονήν μου. Δυστυχῶς ἦτο τόσοσ βραχυχρόνιος! Τὸν εὐχαριστῶ πολὺ διὰ τὴν σύντομον, ἀλλὰ τόσοσ περιεκτικὴν κρίσιν του περὶ τοῦ βιβλίου μου· δὲν θὰ τοῦ ἀπαντήσω ὅμως διὰ τὸν ὑπαινιγμὸν του τῆς Α' Νοεμβρίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο διόλου «ὄν διπλαίς», ὅπως λέγουσ οἱ Ἄγγλοι, διότι θὰ τὸν λυπήσω πολὺ, καὶ ἐγὼ ἔχω τὴν ἀρχήν μου νὰ μὴ λυπήσω ἐκουσίως ποτὲ κανένα. Μόνον, ὡς λειτουργὸς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης, τὸν παρακαλῶ ν' ἀποτείνωμεν ὁμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν τὴν ὠραίασ προγονικὴν εὐχήν:

• Δῦσον τὰς μάχας . . .
 παῦσον δ' ἡμῶν τὰς ὑπονοίας
 τὰς περικόμψους,
 αἷς στωμυλλόμεθ' εἰς ἀλλήλους.
 Μίξον δ' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας
 πάλιν ἐξ ἀρχῆς
 φιλίας χυλῶ καὶ ξυγγνώμῃ
 τινὶ προτιέρεσ κέρασον τὸν νοῦν» (24).

Τόσος ὅμως εἰς αὐτόν, ὅσος καὶ εἰς τὸν φίλον Διευθυντὴν τῆς «Ἡπειροῦ», ἔχω μίαν θεριμὴν ἱκεσίασ νὰ κάμω: νὰ μελετήσουν ἐπισταμένως τὸ ἀξιοσπούδαστον ὑπόμνημα τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Ἀλεξάνδρου Φιλαδελφέως (25), ἀντίγραφον τοῦ ὁποῖου εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ δώσῃ ὁ εὐγενέστατος Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Ἡπειροῦ κ. Χαλκοκονδύλης, καὶ νὰ γράψωσι πύρινα ἄρθρα πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίασ, τοὺς πλουσίασ καὶ τοὺς πτωχοὺς ἀκόμη τῶν Ἰωαννίνων, διὰ νὰ περισωθοῦν τὰ ἀνεκτίμητα κειμήλια τῆς θρυλικῆς πόλεως, διότι μικρὸν ἔτι καὶ δὲν θὰ μείνουσ, παρὰ ἐρείπια μόνον.

Ὅτε μετέβην εἰς Ἰωάννινα, ὁ πρῶτος, τὸν ὁποῖον ἐζήτησα νὰ ἴδω, ἦτο ὁ κ. Χρηστος Χρηστοβασίλης· γνωρίζων, ὅτι ὁ λόγιος οὗτος Ἡπειρώτης εἶνε τὸ Ταμεῖον τῶν Ἡπειρωτικῶν παραδόσεων, καὶ τοῦτ' αὐτὸ Ἡπειρωτικὴ

αὐθεντία, ἐφανταζόμεν, ὅτι θὰ ἔχω αὐτὸν αὐστηρὸν ἐπικριτὴν μου, τώρα πρῶτην φορὰν ἀσχοληθέντος εἰς τὴν ἱστορίασ τοῦ δοξασμένου καὶ πολυθρυλήτου τούτου τόπου, καὶ τὸ ὁμολογῶ: ὅταν τὸν συνήνητησα, μετὰ τινος δέους ἐξέθηκα εἰς αὐτὸν τὰς περὶ τοῦ Βάγια σκέψεις καὶ κρίσεις μου. Ἄλλ' ὁποία ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ μου, ὅταν ἔμαθα, ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐξ ὅλων τῶν Ἡπειρωτῶν, ὑπὲρ πάντα ἄλλον κάλλιστα γινώσκων τὴν ἱστορίασ καὶ τὰς παραδόσεις τῆς Ἡπειροῦ, ἤγειρε φωνὴν διαμαρτυρίασ κατὰ τοῦ ἀδίκως κριθέντος καὶ καταδικασθέντος πατριώτου του! Ἡ χαρὰ δὲ καὶ ἡ εὐχαρίστησίς μου ἀπέβη μεγαλειτέρα, ὅταν οὗτος, ἀναγνώσας τὸ βιβλίον μου, μετὰ πολλῆς χάριτος μοῦ εἶπεν, ὅτι οὐδὲν εὔρεν ἐν αὐτῷ μὴ συμφωνοῦν πρὸς τὴν παράδοσιν, τὴν ἱστορίασ, τὰ δημοτικὰ ἄσματα, πρὸς αὐτήν, τέλος, τὴν ἀλήθειασ.

Εἰς ἐν μόνον προᾶγμα ὁ φιλόπατρις ποιητὴς καὶ διηγηματογράφος δὲν συνεφώνησε μετ' ἐμοῦ: εἰς τὴν ἐπιφυλακτικότητασ, μεθ' ἧς προβαίνω εἰς τὴν ἀθάωσιν τοῦ Βάγια, μὴ θέτων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸν φωτοστέφανον τοῦ ἁγίου. Αὐτό, βεβαίως, δὲν θὰ τὸ πράξω ποτέ, ὅπως ποτὲ δὲν θὰ συγχωρήσω εἰς τὸν φίλον μου κ. Δάλλαν νὰ θεωρῆ, καὶ τώρα ἀκόμη, τὸν φιλογενῆ Ἡπειρώτην καὶ εὐλαβῆ Χριστιανὸν ὡς τὸν ἀρχηγὸν τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ! Ὅχι, ὁ Θανάσης Βάγιασ δὲν ἦτο οὔτε ὄσιος, οὔτε ἅγιος· ἡ διαμονὴ του ἐν τῇ αὐλῇ Ἀλῆ τοῦ Τεπελενλῆ, οἱ ὄροι καὶ αἱ συνθήκαι, ὑφ' ἃς συνεδέθη μετ' αὐτοῦ, οἱ χρόνοι καὶ αἱ περιστάσεις, καθ' ἃς ἔζησε καὶ ἔδρασεν, ἤκιστα δύνανται νὰ τῷ προσπορίσωσι τὴν χάριν τῆς ἁγιότητος καὶ ὁσιότητος, διότι, κατὰ τὸν ποιητὴν:

«Ἡμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
 ἀνέρος, εὔτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἤμαρ ἔλῃσιν» (26).

Ἄλλ' εἰς τὸν κ. Χρηστοβασίλην ὀφείλω χάριτας καὶ διότι εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ παραχωρήσῃ διὰ τὰς Ἡπειρωτικὰς

μου Σελίδας ανέκδοτον διήγημα αὐτοῦ, σχετικὸν πρὸς τὴν εὐεργετικὴν δρασίην τοῦ Θανάση Βάγια, ὅπερ καὶ δημοσιεύεται ἐν τῷ παρόντι τεύχει, καὶ διὰ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν του, διὰ τῆς ὁποίας διευκρινίζεται ἓνα ἀκόμη σκοτεινὸν σημεῖον :

ΕΚ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΠΑΘΟΥΣ ΗΠΕΙΡΩΤΟΥ

Ἀθήνα, 12 Ἰανουαρίου 1922.

Πανοσιολογιώτατε φίλε,

Σᾶς ἀγγέλλω μεγάλην εἶδησιν γιὰ τὸν ἱστορικὸν ἀγῶνα, ποῦ ἀνελάβατε. Ἐνας Δεκλιώτης, γαμπρὸς ἀπὸ ἐγγονὴν τοῦ Ἀθαν. Βάγια, μὲ ἐπληροφόρησεν, ὅτι στὸ Λέκλι δείχνουν ὡς τὰ σήμερα τὸν τάφον του ! Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ μαρτυρικὸς μετὰ θάνατον Ἀθαν. Βάγιας ἀπέθανε στὸ Λέκλι !

Με πολλὴν ἀγάπην

Χ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ

Πέραν, 16 Ἰανουαρίου 1922.

Πανοσιολογιώτατε,

Σᾶς εὐχαριστῶ θερμῶς διότι εὐηρεστήθητε νὰ μοι ἀποστείλητε τὸν «Θανάση Βάγια» Σας. Ἀνέγνωσα τὸ ἀξιολογώτατον ἔργον Σας, καὶ περιέμενον νὰ Σᾶς ἴδω ἐπανερχόμενον ἐκ τοῦ ταξιδίου Σας καὶ νὰ Σᾶς συγχαρῶ καὶ εὐχαριστήσω καὶ προσωπικῶς.

Εἴσθε ἀληθῶς ἄξιος καὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς εὐγνωμοσύνης, διότι *Σεῖς κυρίως διὰ τῆς σπουδαίας καὶ καλλιεποῦς μελέτης Σας καὶ τῶν σθεναρῶν ἀποδείξεών Σας ἀπηλλάξατε τῆς Ἐθνικῆς ἀρᾶς τὸν δύσμοιρον Βάγια.*

Ὡς Ἡπειρώτης Σᾶς εὐγνωμονῶ, διότι τόσοσιν εὐδοκίμως καταγίνεσθε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου.

Εἶχα ἀναγνώσει καὶ τὴν ὡραίαν κρίσιν τοῦ μεγάλου μας ποιητοῦ Κ. Παλαμά εἰς τὸ «Ἐμπρὸς» τῶν Ἀθηνῶν περὶ τοῦ ἔργου Σας, ἀναδημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν «Χρόνον» τῆς

Πόλεως. Ἐχάρην πολὺ, διότι τὸ σπουδαῖον βιβλίον Σας ἐξετιμήθη ὅπως ἔπρεπε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας . . .

Προθυμότατος θεράπων καὶ φίλος

Δ. Μ. ΣΑΡΡΟΣ

Σημείωσις τοῦ Σ. — Ὁ φίλος μου κ. Σάρρος ἐξαιρεῖται τοῦ παραπόνου, τὸ ὁποῖον διετύπωσα διὰ τοὺς λογίους Ἡπειρώτας. Ὁ φιλόπονος καὶ διακεκριμένος καθηγητὴς καὶ ἔγραψε καὶ γράφει περὶ τῆς πατρίδος του, θὰ ἦτο δὲ εὐτύχημα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐνδόξου αὐτῆς χώρας, ἂν καὶ ἄλλοι ἐμμοῦντο αὐτόν.

Ἀθήναι, 15 Φεβρουαρίου 1922.

Ἀγαπητέ μοι Γέροντα,

Δὲν ξεύρω πῶς νὰ Σᾶς εὐχαριστήσω . . . Ἡ Ἡπειρος εἶνε εὐτυχής, διότι ἡ νεωτέρα τῆς Ἱστορίας — ἡ τραγικωτέρα ἴσως—εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἀναδίφησιν τῆς δυνατῆς Σας κριτικῆς καὶ τὸν χρωστήρα τῆς ὁμορφῆς Σας πέννας. Ἦταν τόσοσιν ἐγκαταλελειμμένη αὐτὰ τὰ χρόνια καὶ ἔζη εἰς τόσῃν ἀφάνειαν, ὥστε θὰ Σᾶς χρεωστῆ μεγίστην εὐγνωμοσύνην δι' ὅσα ἀφιερώνετε εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς σκέψεως καὶ τῆς καρδίας Σας . . . Ἀσπαζόμενος τὴν δεξιάν Σας, διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ πολλοῦ καὶ ἀγάπης

Ἵμέτερος

ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ ΣΠΥΡΟΥ

Σημείωσις τοῦ Σ. — Εἰς τὸν ἀγαπητόν μου Ἀθηναγόραν, μετὰ τὰς εὐχαριστίας μου, μίαν πατρικὴν σύστασιν ἔχω ν' ἀπευθύνω : ν' ἀσχοληθῆ καὶ αὐτός, κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του. Νὰ γράψῃ καὶ δὲν θὰ μετανοήσῃ. Εἶνε τόσοσιν γλυκὺ ν' ἀσχολῆται τις περὶ τῶν φιλτάτων του !

Πέραν, τῆ 17 Φεβρουαρίου 1922.

Ἀγαπητέ μου φίλε,

Σὰς εὐχαριστῶ διὰ τὸ γράμμα Σας καὶ τὸ βιβλίον, τὸ ὅποιον ἔλαβον ἐν καιρῷ . . .

Τὸ ἔργον Σας τὸ ἐχαρακτήρισεν ὁ Ἅγιος Τραπεζοῦντος τόσον καλὰ, ποῦ δὲν ἔχω τι νὰ προσθέσω. Τὸ μόνον, ποῦ μὲ μένει, εἶνε τὸ νὰ ἐκφράσω καὶ ἐγὼ ἀπαξ ἔτι τὴν σκέψιν, τόσον συχνὰ ἤδη λεχθεῖσαν : ὅτι τὰ δεινὰ γίνονται πρόξενα καλῶν. Ἐπειδὴ, βεβαίως, ἐὰν εἴσθε σήμερον Συνοδικὸς ἢ Πατριάρχης, δὲν θὰ Σὰς ἐπερίσσευε καιρὸς διὰ νὰ τὸν δαπανᾶτε εἰς μελέτας καὶ συγγράμματα. Εἶνε δὲ εὐτύχημα, ὅτι ὁ νοῦς Σας ἐστράφη ἀμίσως ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν σχεδὸν σύγχρονον, ἀλλ' ἤδη λησμονηθεῖσαν ἱστορίαν μας, ἢ ὁποία, ἂν καὶ παρωχημένη, μένει ζωντανή καὶ d'actualité. Καθότι τὰ ἴδια λάθη, πάθη καὶ περιστάσεις ἐπαναλαμβάνονται, καὶ ποτὲ συχνότερον ἀφ' ὅ,τι νομίζει τις.

Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι τὰ νέα Σας πονήματα θὰ μᾶς ἀνοίξουν νέους ὀρίζοντας· θὰ μᾶς δώσουν δὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ εὐρύνωμεν τὰς γνώσεις μας πρὸς νέας ἐθνικὰς ὑποθέσεις.

Σὰς εὐχαριστῶ ποῦ μὲ ἐνθυμείσθε . . .

Σὰς ἀσπάζομαι ἀπὸ καρδίας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ

Σημείωσις τοῦ Σ. — Ὅσακις ἀναγινώσκω τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Γ. Ζαρίφη, τὴν ἀποπνέουσαν γλυκὺν ἄρωμα εὐγενείας, ἐνθυμοῦμαι τοὺς στίχους τοῦ Εὐριπίδου :

« Δεινὸς χαρακτήρ, κάπισσημος ἐν βροτοῖς,
ἔσθλων γενέσθαι, κάπι μεῖζον ἔρχεται
τῆς εὐγενείας ὄνομα τοῖσιν ἀξίοις ».

Καὶ πάλιν :

« Ὁ δ' ἐσθλός, ἐσθλός, οὐδὲ συμφορᾶς ὑποφύσιν διέφθειρ', ἀλλὰ χρηστὸς ἔστ' ἀεί » (27).

Τοὺς πρώτους τρεῖς στίχους τοὺς ἀφιερῶ εἰς τὸν εὐγενῆ μου φίλον· τοὺς δύο ἄλλους τοὺς κρατῶ διὰ τὸν ἑαυτὸν μου, διὰ νὰ δύναμαι, ἐν μέσῳ τῶν συμφορῶν μου, ν' ἀντλῶ θάρρος καὶ ἀνακούφισιν, διότι, κατὰ τὸν αὐτὸν ποιητὴν :

« Οὔτε ἐλπίδος οὔτε του δόξης ὄρῳ
θάρσος παρ' ἡμῖν, ὡς ποτ' εὐ προᾶξαι με χρή » (28).

Σμύρνη, τῆ 1 Μαρτίου 1922.

Πανοσιολογιώτατε κ. Ἀθηναγόρα,

. . . Ἀνέγνωσα τὸν « Βάγιαν », καὶ ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σὰς συγχαρῶ ἀπὸ καρδίας, διότι πραγματεύεσθε λίαν ἐπιτυχῶς τὸ θέμα· διελευκάνατε πολλὰ σκοτεινὰ μέχρι τοῦδε σημεῖα, ἄγνωστα ἐντελῶς, καὶ διὰ τῆς μονογραφίας ταύτης παρέχετε σπουδαίαν ὄντως συμβολὴν εἰς τὴν Ἑθνικὴν ἱστορίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Αἱ σημειώσεις καὶ παραπομπαὶ φανερόνουν, ὅτι εἰργάσθητε ἐπιμελῶς, ὅπως ἀνασκευάσητε τὴν περὶ Θανάση Βάγια κρατούσαν μέχρι τοῦδε σφαλερὰν ἀντίληψιν.

Καὶ πάλιν σὰς συγχαίρω διὰ τὰς ὠραίας μελέτας καὶ εὐχομαι ὀλοφύχως, ὅπως λίαν ταχέως καθέξητε τὴν ἐμπρῆπουσαν ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ θέσιν, ὅπως ὁ πνευματικὸς λύχνος τεθῆ ἔπι τὸν μόδιον, ἵνα ὑψηλότερον φέγγῃ καὶ καταυγάζῃ· εἶθε ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀκούσω, ὅτι ἀνεκλήθητε εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, εἶθε ! . . .

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετὰ πολλῆς τιμῆς καὶ ἰδιαιτέρου σεβασμοῦ.

Ὁλοπρόθυμος

Ε. ΔΟΥΒΛΗΣ

Σημείωσις Σ. — Εἰς τὸν συμπαθεῖ φίλον μου κ. Δούβλην ἐκφράζω πολλὰς εὐχαριστίας διὰ τὰς εὐχὰς του καὶ τὸν παραπέμπω εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ εὐγενεστάτου κ. Γ. Ζαρίφη, τὴν τόσῳ παρήγορον δι' ἐμέ· ὁ κ. Δούβλης δὲν

πιστεύω νὰ μὲ κακίση, διότι ἐνίστε παραπονοῦμαι διὰ τοὺς Ἑπειρώτας· ἴσως εἶμαι πολὺ ἀπαιτητικός, ἀλλ' ἀγαπῶ τόσο τὴν πατρίδα των ! . . .

Εἰς τὸν Πρόεδρον τοῦ ἐν Σμύρῃ ἀρτισυστάτου «Συλλόγου τῶν Ἑπειρωτῶν» ἔγραψα, ἀποστέλλων καὶ δύο ἀντίτυπα τῆς Μελέτης μου, ζητῶν ἀπλῶς παρὰ τῶν μελῶν αὐτοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῦ κρίσιν των. Θὰ παραξενευθῆς ἴσως, μανθάνων, ὅτι οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην σημείωσιν, δηλωτικὴν τῆς παραλαβῆς αὐτῶν, ἔλαβον· ἀλλ' ἐγὼ δὲν παραξενεύομαι· δὲν βλέπω τὸν λόγον νὰ ἐνδιαφέρονται «δι' ἓνα Προδότην τῆς πατρίδος των» ! Μήπως οἱ ἐν Κων/πόλει ἔδειξαν περισσότερον ἐνδιαφέρον ;

Ἐν Φαναρίῳ, τῆ 5 Μαρτίου 1922

Πανοσιολογιώτατέ μοι φίλε,

Ἀπὸ ψυχῆς εὐχαριστῶ ἐπὶ τοῖς καλοκαγάθως σταλεῖσί μοι κομποῖς διὰ τὸ περιεχόμενον φυλλαδίοις. Ἐπιτροχάδην σήμερον, οἰκουρῶν, διεξῆλθον ταῦτα. Τῆς ἐποχῆς, περὶ ἧς τόσο σοφῶς, ἤτοι σφῶς, πραγμκτεύεσαι, δυστυχῶς ὁμολογῶ, ὅτι δὲν εἶμαι καλὸς καὶ βχθὺς μελετητῆς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶμαι σοὶ ἀληθῶς εὐγνώμων, διότι ἀπέσπασας ἀπ' ἐμοῦ ἄγνοιαν ἐθνικῶν καὶ πατριαρχικῶν γεγονότων καὶ ἱστοριῶν, ὧν σὺ ἀνέλαβες τὸ σωτήριο καὶ ἐθνωφελές βάπτισμα. **Ὁρθῶς, ὀρθῶς ἀναγράφεις τὴν ἐν σ. 19 περὶ Rouqueville κρίσιν, δικαίως λέγεις, ὅτι ὑπολανθάνει πάντιοι παρ' αὐτοῖς καὶ Φιλέλλησι πρόληψις δι' ἡμᾶς τοὺς σχισματικοὺς Γραικοὺς . . ., ἀλλ' ἄλλις.**

Χαίρων, ὅτι ἔσωσας τὴν μνήμην τοῦ Βάγια, οὐ ἐλάχιστον ἐγνώριζα — δὲν ἐντρέπομαι νὰ ἐξομολογηθῶ τοῦτο — σπεύδω ἔν' ἀσπασθῶ πανοικοὶ τὴν δεξιάν σας.

Προθυμότατος καὶ εὐπειθέστατος
θεράπων καὶ φίλος

B. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ

Σημείωσις τοῦ Σ. — Εἰς τὸν διαπρεπῆ καθηγητὴν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς καὶ καλόν μου φίλον κ. Μυστακίδην, γράφοντα μετὰ τόσης μετριοφροσύνης περὶ τῆς δῆθεν ἀγνοίας του περὶ τῆς ἐποχῆς, περὶ ἧς πραγματεύομαι, ἀλλὰ φιλοπόνως καὶ ἐμβριθῶς ἀνερευνῶντα ἀνεξερεύνητα ἐδάφη τῆς Βυζαντινῆς καὶ νεωτέρας ἡμῶν ἱστορίας, ὀφείλω εὐχαριστίας πολλὰς, διότι εὐμενῶς κρίνει τὸ ἔργον μου καὶ πληρέστατα ἐπιδοκιμάζει τὰς περὶ τοῦ Rouqueville καὶ τῶν φιλελλήνων κρίσεις μου.

Πιστὸς λάτρης τῶν πατρῶων θεῶν, δὲν θὰ κάμψω τὸ γόνυ πρὸ τῶν ξένων εἰδώλων, ἀμφιβόλου προελεύσεως.

Ἐχων ἀκράδαντον πεποιθήσιν εἰς τὴν ζωτικὴν δύναμιν τῆς **Φυλῆς μου** καὶ τὰς μεγάλας ἀρετὰς αὐτῆς, χωρὶς νὰ ἐθελουφλῶ πρὸς τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς ἀδυναμίας της, αὐτὴν τιμῶ καὶ προσκυνῶ, καὶ ἀπ' αὐτῆς μόνης προσδοκῶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων καὶ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀπαράγραπτων δικαιωμάτων της.

Πρέπει νὰ ἦναι τις πολὺ ἀνιστόρητος, διὰ νὰ μὴ γνωρίζῃ, ὅτι οἱ ξένοι, «ὄσον καὶ ἂν ἦναι φιλέλληνες, ποτὲ δὲν λησμονοῦν, ὅτι εἶνε καὶ ἀπόγονοι τῶν Σταυροφόρων».

Ὁ μέγας μεσαιωνοδίφης ἀείμνηστος Κ. Σάθας λέγει πού εἰς μίαν διατριβὴν του, ὅτι, «ὅταν συνταχθῆ τὸ μαρτυρολόγιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θέλει ἀποδειχθῆ ἐναργέστατα, ὅτι οἱ ἐπὶ βαρβαρισμῶ κατηγορούμενοι Τοῦρκοι ὑπῆρξαν φιλοφρονότεροι τῶν πεπολιτισμένων Εὐρωπαίων, ἐκ τῆς κακουργεῖας τῶν ὁποίων ἢ Ἑλλὰς τόσα ὑπέστη μαρτύρια. Ποσάκις οἱ φιλέλληνες Φράγγοι, ἐκμεταλλεζόμενοι τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματα τοῦ πολυτλήμονος Ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν τὸν διήγειρον κατὰ τῶν δεσποτῶν τού καὶ αἰσχροῦς ἐγκατέλιπον αὐτὸν εἰς τὴν ἀγρίαν μάχαιραν τοῦ ἐξαγριωθέντος Μουσουλμάνου ! »

Πόσον ἀληθῆ εἶνε τὰ ἀνωτέρω ! . . . Ἄλλ' ἄς ἀφήσω νὰ ὀμιλήσῃ εἷς φιλέλλην :

«Ἡμεῖς οἱ φιλέλληνες, γράφει ὁ Π. Δερούλέδ, λέγοντες Ἑλλάδα, ἐννοοῦμεν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ ἂν ἀγαπῶμεν αὐτήν, τὴν ἀγαπῶμεν διὰ τὸ παρελθόν της, ὄχι διὰ τὸ παρόν της, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον διὰ τὸ μέλλον τῆς μεγάλης ἰδέας της».

Πέραν, τῆ 12 Μαρτίου 1922.

Πανοσιολογιώτατε,

Τὸ βιβλίον σας ἀνέγνωσα μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ εὐρίσκω, ὅτι ἔχετε κατ' ἀρχὴν δίκαιον: μία boutade, ὡς λέγουσιν οἱ συμπατριῶται τοῦ Rouqueville Γάλλοι, ἔστω καὶ φιλέλληνος συγγραφέως (δὲν τὸν συμβουλευθῆν ποτέ), δὲν ἀποτελεῖ τεκμήριον ἱστορικὸν ἀλάνθαστον. Μὴ λησμονῶμεν τὸ: «Χαλεπὸν καὶ δυσθῆρατον ἱστορία τ' ἀληθές».

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἀναγράφεται ὅτι διὰ τὴν θήραν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ τὸν ἔλεγχον αὐτῶν ἡ ψυχολογία δέον νὰ εἶνε τὸ σύνθημα κριτήριον τοῦ ἱστορικοῦ συγγραφέως. Ἐπὶ ἀναγραφῆς γεγονότων καὶ σοφαὶ κριτικαὶ δὲν ἀρκοῦν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν γεγονότων, ἰδίᾳ ὅταν πρόκειται περὶ Ἐθνοτήτων ξένων, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τὴν ἰδίαν ψυχολογίαν ἀντλοῦσιν ὁσάκις πρόκειται νὰ δράσουν ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ ἱστορία. Ὁ Θανάσης Βάγιας θὰ ὁμοίᾳζε κατὰ τὴν ψυχὴν τοὺς συγχρόνους συμπατριώτας του· τοῦτο μὲ φαίνεται ἀναμφισβήτητον. Ὁ χαρακτήρ ὁ ἐθνικὸς εἶνε ἐκμαγεῖον, ἐφ' ἧς περναῖ, σχεδὸν πάντοτε, ἡ ἐγγχωρία ψυχὴ, ἐφ' ἧς δ' ἔχουν ἐπιδράσει ἀφεύκτως, ἐπὶ αἰῶνας καὶ αἰῶνας, οἱ τοπικοί, οὕτως εἰπεῖν, παράγοντες.

Ἀναγινώσκω τώρα βιβλίον σπουδαῖον, ἀγγλιστὶ γραμμένον: «Leake travels in Northern Greece». Εὐχαριστοῦμαι πολὺ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆν. Τίποτε σχεδὸν δὲν μετεκινήθη

ἔκτοτε εἰς τὰ μέρη αὐτά (τὸ βιβλίον ἐγράφη εἰς τὰ 1804 καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ 1835). Τὸ ἔργον συνεβουλευθῆτε ἴσως, διότι ἐν σ. 29 τοῦ πρώτου τόμου ἀναφέρεται ἐν βραχυλογίᾳ τὸ ἀφορῶν τὸ ἐπεισόδιον τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς τοῦ Βεζύρου γεγονός. Σᾶς στέλλω, μ' ὅλα ταῦτα, τὸ κείμενον ἐν μεταφράσει, ὅπως τὸ ἔχητε πρόχειρον. **Παραδόξως καὶ ἐνταῦθα οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ ἐπεμβάσεως τοῦ Βάγια . . .**

ΝΟΕΜΗ Α. ΖΩΗΡΟΥ

Σημειώσεις τοῦ Σ. — Εἰς τὴν ἐλλογιμωτάτην δεσποινίδα παράδοξον φαίνεται, ὅτι ὁ Leake, ἀναγράφων ἐν βραχυλογίᾳ τὰ ἀφορῶντα τὴν καταστροφὴν τῶν Γαρδικιωτῶν, οὐδένα λόγον ποιεῖται περὶ ἐπεμβάσεως τοῦ Βάγια· ἀλλ' εἰς ἐμὲ τοῦτο οὐδεμίαν προξενεῖ ἔκπληξιν, διότι ὁ Ἄγγλος ἀξιωματικὸς καὶ περιηγητὴς, ὁ θεωρούμενος ὡς ὁ μᾶλλον ἀκριβὴς καὶ φιλαλήθης τῶν περὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος πραγματευθέντων συγγραφέων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γράψῃ γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν ἔλαβε χώραν, ἂν καὶ δὲν φαίνεται συμπαθῶν τὸν Βάγια, τοῦ ὁποίου, ἂν ἠδύνατο νὰ μαντεύσῃ τὰ ἐνδόμυχα πατριωτικὰ αἰσθήματα, ἀναμφιβόλως θὰ ἦτο θαυμαστής καὶ ἐπαινέτης.

Πέραν, τῆ 8 Ἀπριλίου 1922.

Πανοσιολογιώτατε,

Πῶς νὰ ἐκφράσω τὴν χαρὰν καὶ τὴν συγκίνησίν μου, ὅτε, παλαιῶν μόνος ἐναντίον τοῦ μύθου, ὃν ἐπλασεν ὁ Κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ μέγας τοῦ Ἑθνους μας ποιητῆς, ὁ Βαλαωρίτης, ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Ἄθαν. Βάγια, τὸν «Βρυκόλακα!», εἶδον ἑξαφνα νὰ προσέρχησθε ἀθόρμητος σύμμαχος, πάνοπλος μὲ τόσα λαμπρὰ ἐπιχειρήματα, ἵνα καταφέρητε καὶ τὰ τελευταῖα κτυπήματα, τὸ coup de grâce, κατὰ τῆς καταφύρου ἀδικίας, τῆς προσγενομένης εἰς τὸν φιλογενῆ

SISMANOGLIO MEGARO

ἐκείνον ἄνδρα, ἕστις, **παρ' ὅλα του τὰ ἁμαρτήματα**, ἔσχεν ἐν τούτοις τὴν φιλογένειαν νὰ θέσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Γένους του ὄλην τὴν ἐπιρροήν, ἣν τῷ προσεπόρισεν ἢ τόσον μακροχρόνιος παρὰ τῷ Σατράπῃ τῆς Ἡπειροῦ ὑπηρεσία του! Ὁμολογῶ, ὅτι ἄνευ τῆς ὑμετέρας συνδρομῆς τὸ ἔργον μου θὰ ἔμενον ἡμιτελές, καθ' ὅσον τὰ παρ' ὑμῶν ἐκ τῶν Κωδίκων τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας συλλεγέντα ἔγγραφα, τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν Θανάσῃ Βάγια καὶ τὴν Κυρά-Βασιλικήν, ἔχουσιν ἄπλετον φῶς ἐπὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ πλέον τοῦ δέοντος κακολογηθέντος ἀνδρὸς ἐκείνου. Τὴν ψυχολογίαν ταύτην ἀκριβῶς ἐπραγματεύθημεν ἀμφότεροι, ὥστε πλεονασμὸς θὰ ἦτο πᾶσα ἐπὶ τοῦ ζητήματος περαιτέρω συζήτησις.

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅμως, ποῦ κάπως δὲν συμφωνοῦμεν, ἀγαπητέ μου Ἀθηναγόρα, εἶνε, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ τὸ εἶπω, εἰς τὴν **ιδιὴν μου ψυχολογίαν**, ἦταν ἔγγραφα τὴν περὶ Θανάσῃ Βάγια μελέτην μου. Διατί νὰ δεικνύητε ποιάν τινα δυσφορίαν διὰ τὴν μὴ παρ' ἐμοῦ ἄνευ ἐνδοιασμοῦ τινος παραδοχὴν ὡς ὀσίου τοῦ μακαρίτου Θανάσῃ Βάγια, ὡς καὶ ἐκπληξίν τινα, διατί τὸν ἀποκαλῶ ἀρχηγὸν τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ; Δησιμονεῖτε, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνέλαβον, πρὸς σκανδαλισμὸν εὐαισθητῶν τινῶν ὑπερπατριωτικῶν ψυχῶν, νὰ ἐξαγνίσω τὴν μνήμην τοῦ Θανάσῃ Βάγια, ὁ κόσμος ὅλος ἦτο γενικῶς ποτισμένος μετὰ τὴν τρομερὰν ἰδέαν περὶ τῆς ἐθνικῆς δῆθεν ἐνοχῆς τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου Ἡπειρώτου, τοῦ σχόντος τὸ ἀτύχημα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θαυμάσιον θέμα πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ποιητικοῦ ταλάντου τοῦ Ἐθνικοῦ μας Βάρδου. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἦτο πολὺ βαρεῖα καὶ πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς τελείαν ἐξάγνισιν αὐτοῦ θὰ προῦκάλει δυσπιστίαν, ἥμισυτα ἐπιδοθητικὴν τοῦ ἥρακλείου ἔργου, ὑπερ ἀνελάμβανον. Ἀλλὰ θὰ μοὶ ἀντιτείνητε, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ στηρίζεται εἰς τὰ γεγονότα καὶ τὰς ἀποδείξεις, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ αἰσθηματολογίας. Συμφωνῶ πληρέστατα

SISMANOGLIO
MEGARO

καὶ δι' αὐτὸ ἐπωφελοῦμαι τῆς εὐκαιρίας, ἵνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπαντήσω συγχρόνως εἰς τὴν ἐρώτησίν σας : «ποῦ στηριζόμενος, λέγω, ἔστι ὁ Βάγιας ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω κατὰ κόρον εἰς τὰς Ἱστορικὰς Σελίδας μου ;» ἐκφράζετε δὲ τὴν ὑπόνοιαν μήπως, ἔνεκα τῆς σφαγῆς τῶν Γαρδικιωτῶν, τὸν ἀποκαλῶ οὕτω. Ἀφίνω κατὰ μέρος, τὸ ὅτι ὁ τίτλος ἀρχηγοῦ τῶν δημίων, προϋποθέτει **τακτικὴν ἀνάλογον ὑπηρεσίαν**, μὴ ἔχουσιν σχέσιν μετ' ὠρισμένον μοναδικὸν αἵματούλισμα, ἀλλὰ καὶ ὁ παρ' ἐμοῦ τυχὸν τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς τοῦ δράματος ἐκείνου, θ' ἀπετέλει αὐτόχρημα ἄρνησιν ἕλης τῆς «θέσεως», ποῦ ὑποστηρίζω εἰς τὰς Ἱστορικὰς μου Σελίδας, ὥστε ἡ ὑπόθεσίς σας αὕτη δὲν ἔχει διόλου τὸν τόπον τῆς. Ἐὰν τὸν ἀποκαλῶ οὕτω, τοῦτο προέρχεται ἀπλοῦστατα ἐκ τοῦ ὅτι, ὡς συλλέκτης πασῶν τῶν ἀναφορικῶν πρὸς τὸν Θανάσῃ Βάγια παραδόσεων παρὰ τοῖς γεροντοτέροις τῶν συγχωριανῶν μου, οἵτινες θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν σχετικὰ περὶ αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζωνται ἀπὸ τὸν Βαλαωρίτην, οὕτινος τὴν ὑπαρξίν καὶ δὲν ὑπωπτεύοντο, θὰ ἤμην, λέγω, καὶ ἐγὼ εἰς θέσιν νὰ σχηματίσω κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἴττον σαφεῆ γνώμην περὶ τῆς θέσεως τοῦ Θανάσῃ Βάγια εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, αἱ δὲ πληροφορίες αὗται μετ' ἀφίνον νὰ ὑποθέτω, ὅτι οὗτος ἦτο πράγματι, ὡς ἡ παράδοσις ἀναφέρει, ὁ τμηματάρχης, οὕτως εἶπεν, ἐπὶ τῶν καταδικῶν, ὁ διαβιβάζων εἰς τὰ κατώτερα ὄργανα τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν διαταγὰς τοῦ αἰμοχαροῦς Σατράπου. Ἐὰν δὲ θέλητε καὶ θετικωτέρας πληροφορίας, σᾶς παραπέμπω εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ τῆν Ἡπειρον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περιηγηθέντος Ἀγγλοῦ συνταγματάρχου William Martin Leake «*Travels in Northern Greece*», κεφάλ. Ι', «Ἡπειρος», σελ. 39 καὶ λέγοντος : « . . . Δύο ἄλλοι βαθμοῦχοι, τοὺς ὁποίους ὁ Βεζύρης κρατεῖ συνήθως πλησίον του, εἶναι ὁ Τάτσα-Μπου-

λούμπυσης (μήπως πρόκειται διὰ τὸν Ταχέρ Ἀμπάζη;), Μουσουλμάνος, καὶ ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας, Χριστιανός, τὰ **πρόθυμα ὄργανα πλείστων ὄσων ἀποτροπαίων καὶ ὤμων ἔργων του** . . . » Ὡστε, βλέπετε, ὁ ξένος ὁ ἀμερόληπτος, ὁ γράφων συμφώνως πρὸς ὅσα εἶδεν, ὅπως ἐπιτοπίως ἐπληροφορήθη, παραδέχεται τὸν Θανάση Βάγιαν ὡς ὄργανον πλείστων ὄσων ἀποτροπαίων καὶ ὤμων ἔργων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Τί περισσότερον θέλετε, ἵνα παραδεχθῆτε ὡς ἀκριβῆ τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ Βάγιας ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅπως ἐγὼ ἀναφέρω; Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν ἔγκειται εἰς τὸν καθορισμὸν ἢ τὴν διαβάθμισιν τῆς ἀγνότητος τῆς συνειδήσεως τοῦ Θανάση Βάγια. Αὐτὸ εἶναι ζήτημα ἀφορῶν αὐτὸν καὶ τὸν Ὑψιστον, ἐνώπιον τοῦ Ὁποίου πρὸ πολλοῦ ἐπορεύθη, ἵνα κριθῆ. Ἐκεῖνο ὅμως, ὑπερκυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι τὸ : ἐὰν ὁ Θανάσης, ὁ ἀμαρτήσας ἔστω πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἡμάρτησεν ἀκόμη καὶ πρὸ τοῦ ἔθνους του. Ἐδῶ, Πανοσιολογιώτατε, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ βροντοφωνήσω μαζύ σας : Ὁχι ! Ὁ Θανάσης Βάγιας, ὡς Ἕλληνα, ἀμέριστον ἐπεδαψίλευσε τὴν προστασίαν του εἰς τοὺς ἀτυχεῖς ραγιαδες, τοὺς στένοντας τότε ὑπὸ τὸν τρομερώτερον τῶν ζυγῶν. Ἐπροφύλαξε τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς δουλείας πλεῖστα ὅσα χριστιανικὰ χωρία τῆς Ἡπείρου, ἔσωσεν ἐκ βεβαίου θανάτου καὶ τῶν βασάνων χιλιάδας ὄσων συμπατριωτῶν του. Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἐλάχιστοι εἶναι οἱ χριστιανοί, οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ φονευθέντες ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους του, τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἀσπλάγχχνως ἐξολοθρευθέντας. Μεταξὺ τῶν πρώτων, εἰρήσθω τοῦτο ἐν παρόδῳ, ἦτο καὶ ὁ ἐκ μητρὸς προπάππος μου Δημήτριος Δζήμος, ἐκ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅστις ὑπόυλως προσελκυσθεὶς εἰς Ἰωάννινα, ἐδηλητηριάσθη παρὰ τοῦ Σατράπου, μὴ τολμήσαντος φανερὰ νὰ τὸν φονεύσῃ ἕνεκα τῆς δημοτικότητός του μεταξὺ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν, τῶν ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εὐρισκομένων.

Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι, ὡς καὶ ἡ παράδοσις μᾶς ἀναφέρει, ὁ Θανάσης Βάγιας οὐδέποτε ὤκνησε νὰ σφύζῃ, ὅτε τοῦ ἦτο τοῦτο δυνατόν, τοὺς ὁμογενεῖς ἢ νὰ ἐλαφρύνῃ τὰς καταδικὰς αὐτῶν. Ἄς μοι ἐπιτρέψητε νὰ ἀναφέρω ἓνα ἄλλο παράδειγμα, ἡρυσμένον καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς οἰκογενείας μου. Μεταξὺ τῶν ἀσπονδοτέρων ἀντιπάλων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀρχηγὸς μάλιστα τῶν ἐν Δελβινακίῳ πολεμούντων τὰς ἀρπακτικὰς τάσεις τοῦ Ἀλῆ, ἦτο καὶ ὁ ἐκ πατρὸς προπάππος μου, ἀρχιμανδρίτης Παπαῖ - Δημήτριος. Τοῦτον, εὐρισκόμενον εἰς Κόνιτσαν, ἔπου διεπραγματεύετο κοινὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν ἐκεῖ Βέηδων ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, οὗτος, διερχόμενος ἐκεῖθεν, συνέλαβε διὰ τῶν ὀργάνων του καὶ διέταξε νὰ τὸν ραβδίῳσι συνεχῶς μέχρις ὅτου σπάσουν 500 ράβδοι ἐκ κλάδων, νεωστὶ κεκομμένων ἐκ τῶν δένδρων ! Βέβαιος ὢν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς σατανικῆς ποινῆς καὶ ἀγαλλόμενος, ὅτι ἐξώφλησε τέλος μὲ ἓνα ἐκ τῶν μεγαλειτέρων του ἀντιπάλων, ὅστις ἀντίστατο τόσον σθεναρῶς εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάληψιν τοῦ Δελβινακίου, ἀνεχώρησεν εἰς Ἰωάννινα. Ποία ὅμως ἡ ἐκπληξίς του, ὅτε, μετὰ τινὰς ἡμέρας, ὁ Θ. Βάγιας παρουσιάσθη ἐνώπιόν του μὲ τὸν σωρὸν τῶν σπασμένων κλάδων, τοῦ ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ ποινὴ ἐξετελέσθη κατὰ γράμμα, αἱ 500 ράβδοι ἔσπασαν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Παπαῖ - Δημήτρη, πλὴν ὁ παπᾶς ζῆ ἀκόμη καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Δελβινακίον ! « Τί λές, ὀρέ Θανάση ! τοῦ εἶπεν ἐκθαμβος ὁ Πασᾶς, καὶ ζῆ ἀκόμη ὁ παπᾶς ; Αἶ, βαθειά, ὀρέ, τὴν ἔχει τὴν ψυχὴν του ! » Τί εἶχε συμβῆ ; Ὁ Θανάσης Βάγιας, διαβιδάζων τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ εἰς τὰ ὑπ' αὐτὸν ὄργανα, ἔδωκε συγχρόνως τὴν παραγγελίαν, ὅπως διὰ μαχαίρας χαραχθῶσι κυκλοτερῶς αἱ ράβδοι εἰς τὸ μέσον, ὥστε μὲ τὸν πρῶτον ξυλισμὸν νὰ σπάζουν ! οὕτω δὲ ὁ προπάππος μου μὲ τοὺς πόδας καθημαγμένους, ἀλλὰ ζῶν, ἐπανήλθεν εἰς Δελβινακίον, νέους κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀγῶνας κατὰ φρένας ἀνακυκῶν. Παρόμοια

παραδείγματα και άλλα αναφέρονται, άτινα καθιστώσιν ήττονα έπαχθή την άνόμησιν των άπαισίων καθηκόντων, άτινα του ένεπιστεύετο ό τρομερός αυθέντης του.

Κατόπιν όλων τούτων, αγαπητέ Άθηναγόρα, πιστεύω να με συγχωρήσης, εάν εξακολουθώ να αποκαλώ τον Θανάσην άρχηγόν των δημίων του Άλη Πασά, αλλά συγχρόνως, όπως και εις τας Ιστορικές μου Σελίδας έδήλωσα, ως και εις την επιστολήν μου, ήν τόση προφρόνως έδημοσιεύσατε εις τό έργον σας (σελ. 29) έγγραφον, ουδόλως επιτρέπεται εις ήμας τους νεωτέρους να παρασυρώμεθα από ποιητικές φαντασίας και να προσάπτωμεν, ελαφρά τή συνειδήσει, εις ένα ευεργετήσαντα πολλαπλώς και κατά τας δυνάμεις του τό στενάζον τότε εν τοις δεσμοις Γένος μας, τον τίτλον του «Έθνικου προδότου», του «νέου Έφιάλτου», του «Άντιχρίστου», ενω όφείλομεν άλλους τίτλους εθνικής τιμής να επιφυλάξωμεν αυτώ. Πολύ πρακτικώτερος του άπλοϊκού αυτού Ήπειρώτου έδείχθη ό όπλαρχηγός Γρίδας, υςτις, συντελέσας και αυτός εις την σφαγήν του χανίου της Βαλερής (ή της Σένδριας), έθεώρησε καλόν, μεγαλαυχών επί τω πατριωτικω τούτω κατορθώματι, να προσθήσῃ εις τό οικογενεικόν του όνομα και τον τίτλον «Γαρδικιώτης», μέχρι σήμερα αποτελούντα τίτλον τιμής εις τους απογόνους του. Ήάν λοιπόν τό δράμα του Γαρδικίου τοιαύτην τιμήν προσεπόρισεν εις τον στρατηγόν Γρίδαν και τους απογόνους του, όποιον Πάνθεον Πανελλήνιον έπρεπε να περιλάβῃ τον πρωτουργόν της σκληράς, πλην και εν μέρει εθνικής εκείνης τραγωδίας! . . .

Πριν τελειώσω, δέν κρίνω τελείως άμοιρον ένδιαφέροντος τό να σας αναφέρω και μίαν παράδοσιν, σχετικήν προς τό δράμα του Γαρδικίου, παράδοσιν ήν ήκουσα παρά σεβαστου συμπατριώτου μου, την ακρίβειαν όμως της έποίας δέν ύναμαι να έγγυηρώ. Ως γνωστόν, ή Χόμκω, θνήσκουσα, αφήκεν

εις τον Άλην την ρητήν παραγγελίαν να καταστρέψῃ τό Χόρμοβο και τό Γαρδίκι, και εις τον τόπον τους να «σπείρῃ άλας». Η άδελφή του Άλη, ή θηριώδης Χαϊνίτσα, ή βαρέως φέρουσα την προσβολήν, ήν υπέστη από μέρος των Χορμοβιτών και Γαρδικιωτών, δέν έπαυεν εκάστοτε, ετε συνηντάτο με τον Άλην, να τω υπομιμνήσκῃ την τελευταίαν της μητρός των θέλησιν, και να εξονειδίξῃ, πτύουσα άκόμη τον Άλην δια την έλλειψιν φιλοτιμίας. Κατόπιν πολλών τοιούτων παρακινήσεων, ό Άλης απέφασισε και εξετέλεσε την καταστροφήν του χριστιανικού Χορμόβου, δέν έτόλμα όμως να θίξῃ και τό μουσουλμανικόν Γαρδίκι, ούτινος οι κάτοικοι έθεωροϋντο μεταξύ των ισχυρών Βέηδων της περιφέρειας. Ο Θ. Βάγιας όμως, ό καταγόμενος εκ της πλησίον του Χορμόβου Δέκλης, κατεξανέστη ένδομύχως δια την σφαγήν των Χορμοβιτών και, κατά την αλβανικήν συνήθειαν, ώμοσε να «πάρῃ πίσω» τό αίμα, παρακινών τον Άλην να προδῇ εις την σφαγήν των Μουσουλμάνων κατοίκων του Γαρδικίου. Καταλληλότερον σύμμαχον και να όνειρευθῇ δέν ήδύνατο ή Χαϊνίτσα. Τον προσεκάλεσε παρ' αυτή εις Λιμπόχοβον και από κοινου κατέστρωσαν τό σχέδιον της ενεργείας των. Η μεν Χαϊνίτσα έδιπλασίασε τας επιπλήξεις της προς τον Άλην, λέγουσα εις αυτόν, ετι ή κατάρα της μάνας των Χάμκως θα τον καταδιώκῃ αιώνως, ό δε Θ. Βάγιας έθεσεν εις ενεργείαν τό εξής διαβολικόν σχέδιον: Ως γνωστόν, ό κοιτών του Άλη εύρίσκετο μεταξύ δύο άλλων θαλάμων, ους κατείχον τον μεν ό Ταχήρ Αμπάζης και τον έτερον ό Θ. Βάγιας, υπό την φύλαξιν των όποιων έκοιμάτο ήσυχος ή τίγρις των Ίωαννίνων. Τούτου έπωφελήθη και ό Θ. Βάγιας και μίαν νύκτα, σταθείς πλησίον της θύρας του Άλη, έφώναξεν αλβανιστί με βαθείαν υπόκωφον φωνήν: «Άλη-Άλη, είμαι ή μάνα σου ή Χάμκω. Έσύ κοιμάσαι ήσυχος, πλην έγώ εις τό μνημά μου ήσυχίαν δέν εύρίσκω, αφ' ου τό Γαρδίκι μένει άκόμη όλόρθο. Την κατάρα μου

νάχης!» Ἐκαστος φαντάζεται τὸν φόβον, ὅστις κατέλαβε τὸν προληπτικὸν ἐκείνον Ἀλθανόν, ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ, ὅτι ἡ Χάμκω γυρίζει ἔξω ἀπὸ τὸ μνήμᾳ της καὶ τὸν καταράται, ὡς μὴ λαβόντα ἐκδίκησιν ἀπὸ τὸ Γαρδίκι. Τὴν ἐπομένην πρωτῶ, κατὰ τὸ σῦνηθες, οἱ δύο σωματοφύλακές του εἰσῆλθον παρ' αὐτῶ νὰ τῶ εὐχηθῶσι τὴν καλημέραν. «— Ταχῆρ, λέγει ὁ Ἀλῆς, πελιδὸς ἐκ τῆς συγκινήσεως ἤκουσες τίποτε τὴν νύκτα;» «— Ὅχι, πασᾶ μου, τοῦ εἶπεν ὁ Ταχῆρ». ἔκπληκτος διὰ τὴν ἐρώτησιν. «— Καὶ σύ, ὀρὲ Θανάση; λέγει, στρεφόμενος πρὸς τὸν Βάγια, δὲν ἤκουσες τίποτε;» «— Ὅχι, πασᾶ μου», ἐπανέλαβε καὶ ὁ Βάγιας· ἐκοιμήθηκα ἔτσι βαθεῖα ἀπόψε, ὥστε δὲν ἤκουσα τίποτε». «— Ἡ μάνα μου ἦλθε ἀπόψε, εἶπε τρέμων ὁ Ἀλῆς, καὶ μὲ ἐμάλωσε, πού τὸ Γαρδίκι τὸ ἀφίνω ἀκόμη δλόρθο». «— Ἀλήθεια, πασᾶ μου, τοῦ εἶπε, προσποιούμενος τὸν περίφοβον ὁ Θ. Βάγιας. Ἄν ἦτο ἡ μάνα σου, πού σοῦ τὸ παρήγγειλε, πρέπει νὰ τὸ κάμης, διότι ἡ κατάρρα τοῦ πεθαμένου μεγάλη συμφορὰ εἴμπορεῖ νὰ φέρῃ εἰς τὸ κεφάλι σου». «— Θὰ τὸ κάμω», εἶπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Ἀλῆς καὶ ἔδωκε μερικὰς διαταγὰς διὰ προετοιμασίας, πλὴν μετὰ 2—3 ἡμέρας, πρᾶυνθεις κάπως, ἐγίνετο πάλιν διστακτικὸς. Τότε ὁ Θ. Βάγιας ἐκ νέου μίαν νύκτα ἐπανέλαβε τὸ πείραμα, ἐκφέρων κατάρρας φοβερὰς κατὰ τοῦ δειλοῦ υἱοῦ τῆς Χάμκως, ὅστις τὴν ἐπομένην, μὴ ἀντέχων πλέον, διέταξε τὴν ἔριστικὴν κατὰ τοῦ Γαρδικίου ἐκστρατείαν, τὴν λήξασαν, ὡς γνωστόν, διὰ τοῦ δράματος τοῦ χανίου τοῦ Βαλερῆ. Ἡ παράδοσις αὕτη συμφωνεῖ πληρῶστα καὶ μὲ τὸ πρόσωπον, ἕπερ ὑπεῦθη κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἡμέραν ὁ Θ. Βάγιας, συγκεντρώσας περὶ ἑαυτὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς τρομερᾶς ἐκείνης σφαγῆς καὶ ἔλους τοὺς Ἑλληνας ἀρματολούς, τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀλῆ: τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδροῦτσον, τὸν Γρίβαν, τὸν Μπότσαρην καὶ λοιπούς . . .

Εὐελπιστῶν, ὅτι ἡ ἐγνωσμένη φιλοπονία σας, ἡ ὀξύτης

τῆς κρίσεώς σας καὶ ἡ ἱστορικὴ φιλαλήθειά σας θὰ μᾶς παράσχουν, Πανοσιολογιώτατε, τὴν εὐκαιρίαν, ἕπως ἐκ νέου ἐντρυφήσωμεν μὲ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἄλλων ἰσαξίων πρὸς τὴν περὶ Θανάση Βάγια μελέτην σας, διατελῶ μετ' ἀγάπης καὶ ἀκραιφνοῦς ἐκτιμήσεως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εὐγνωμοσύνης

Ὅλωσ πρόθυμος

ΧΡΗΣΤΟΣ Ι. ΔΑΛΛΑΣ

Σημειώσεις τοῦ Σ. — Μὲ τὸν φίλον ἱατρὸν κ. Δάλλαν πάντοτε διεφωνήσαμεν εἰς ἓν σημεῖον περὶ τοῦ Βάγια. Ἐκεῖνος παραδέχεται αὐτὸν ὡς Ἀρχιδῆμιον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἐγὼ, τοῦναντίον, τὸ ἠρνήθην διαρρήδην· περὶ τούτου θὰ γράψω ἴσως ἐν ἐκτάσει ἐν τινι τεύχει τῶν Ἡπειρωτικῶν Σελίδων μου, ἀλλὰ καὶ σήμερον δὲν θεωρῶ περιττὸν νὰ εἶπω ὀλίγας λέξεις :

Ὁ κ. Δάλλας μ' ἐρωτᾷ : «Διατί νὰ δεικνύω ποιάν τινα δυσφορίαν διὰ τὴν μὴ παρ' αὐτοῦ ἄνευ ἐνδοιασμοῦ τινος παραδοχὴν ὡς ὄσιου τοῦ μακαρίτου Βάγια, ὡς καὶ ἐκπληξίν τινα, διατί ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἀρχηγὸν τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ;»

Καὶ ἐγὼ τοῦ ἀπαντῶ : Ποτὲ δὲν ἠθέλησα νὰ παραστήσω τὸν Βάγιαν ὡς ὄσιον, ἐὰν δὲ ρίψῃ ἐν βλέμμα εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον μου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀνά χειρας, θὰ ἴδῃ κάλλιστα, ὅτι ποτὲ δὲν ἐπεχείρησα νὰ **κανονίσω** τὸν Βάγιαν ὡς νεοφανῆ Ἅγιον, τοῦναντίον μάλιστα, διαγράφων τὰς πατριωτικὰς ἀρετὰς του, δὲν παρέλειψα νὰ ἀναφέρω καὶ τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα τῶ ἔδωροφόρησεν ἡ ἐποχή, ἐν ἣ ἐγεννήθη, καὶ τὸ περιβάλλον, ἐν τῶ ὁποίῳ ἀνεστρέφετο καὶ ἔδρα. Ἐγραψα ὅμως καὶ τὸ ἐπανέλαβον πολυλάκις, ὅτι τὸν Βάγια οὐδέποτε ἐγνόησα ὡς ἀρχηγὸν τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, καὶ οὐδεὶς τῶν τόσων πολεμίων αὐτοῦ, οὐδ' αὐτὸς ὁ Rouqueville, ὁ ἀείποτε κοσμῶν αὐτὸν

διὰ τοῦ κοσμητικοῦ ἐπιθέτου infâme, ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸν στυγνὸν τοῦτον τίτλον, μὲ τὸν ὁποῖον παραδόξως ὅλος θέλει νὰ τὸν κοσμήῃ ὁ κ. Δάλλας, ὁ πρῶτος ὑψώσας φωνὴν «ὑπὲρ τοῦ πλέον τοῦ δέοντος κακολογηθέντος ἀνδρὸς ἐκείνου».

«Αἶ, αἶ, τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πεφυκέναι
τολμᾷ δ' ἄ μὴ χεῖ τῇ βίᾳ νικώμενον» (29).

Ἄν ὁ Βάγιας, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, ἤναγκάζετο ἐνίοτε νὰ συνευδοκῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν λυπηρῶν τινῶν πράξεων τοῦ Κυρίου του, πόσας ὅμως στυγεράς τοῦ Τυράννου ἐνεργείας ἐναντίον τοῦ δυναστευομένου λαοῦ προελάμβανεν, ἢ καὶ μετέστρεφεν εἰς ἀγαθόν, διὰ τῆς εὐστροφίας, τῆς καλῆς του γλώσσης καὶ τῆς ἐπιροῆς του, τὸ ἀνομολογεῖ καὶ ὁ φίλος ἱατρὸς διὰ τῶν παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς δίδει εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν του, ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκογενειακῆς του ἱστορίας λαμβανομένων.

Ὁ κ. Δάλλας μᾶς λέγει, ὅτι, ὡς συλλέκτης πασῶν τῶν ἀναφορικῶν πρὸς τὸν Θανάσην Βάγιαν παραδόσεων παρὰ τοῖς γεροντοτέροις τῶν συγχωριανῶν του, ἐσχημάτισε, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, σαφῆ γνώμην περὶ τῆς θέσεως τοῦ Βάγια εἰς τὴν αὐλήν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, καὶ ὅτι αἱ πληροφορίες αὗται τὸν ἄφινον νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι οὗτος ἦτο πράγματι, ὡς ἡ παράδοσις ἀναφέρει, «ὁ τμηματάρχης, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τῶν καταδικῶν, ὁ διαβιβάζων εἰς τὰ κατώτερα ὄργανα τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν διαταγὰς τοῦ αἰμοχαροῦς Σατράπου».

Ἀναφερόμενος δὲ εἰς θετικωτέρας πληροφορίας, παραπέμπει εἰς τὸν William Leake, γράφοντα τὰ ἐξῆς : «Δύο ἄλλοι βαθμοῦχοι, τοὺς ὁποῖους ὁ Βεζύρης κρατεῖ συνήθως πλησίον του, εἶναι ὁ Τάτσα Μπουλούκμπασης, Μουσουλμάνος, καὶ ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας, Χριστιανός, τὰ πρόθυμα ὄργανα πλείστων ὄσων ἀποτροπαίων καὶ ὤμων ἔργων του». Καὶ μετὰ τὴν παράθεσιν τῆς μαρτυρίας ταύτης τοῦ Λήκ, μ'

ἔρωτᾷ καὶ πάλιν : «Τί περισσότερο θέλετε, ἵνα παραδεχθῆτε ὡς ἀκριβῆ τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ Θ. Βάγιας ἦτο ἀρχηγὸς τῶν δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ;»

Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ κ. Δάλλας μᾶς παραπέμπει εἰς τὸν Leake, θὰ τὸν παραπέμψω καὶ ἐγὼ εἰς ἓνα σύγχρονον τοῦ Λήκ, Ἄγγλον καὶ αὐτὸν, ἐπίσης ἀνεπηρέαστον καὶ φιλαλήθη, τὸν Smart Huges, γνωρίσαντα καὶ τοῦτον ἐκ τοῦ σύνεργου τὸν Ἀλῆ Πασᾶν καὶ τὴν αὐλήν του.

«... Ἐκτὸς ὅλων αὐτῶν, λέγει ὁ Huges, ὑπάρχουσι πολλοὶ συνετοὶ σύμβουλοι, οἱ ὁποῖοι κατέχουσι τὰς θέσεις τῶν εἰς τὸ Διβάνι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἂν καὶ τὰ ἀξιώματα αὐτῶν δὲν ἔχουν ἰδιαιτέραν ὀνομασίαν. Οἱ κυριώτεροι αὐτῶν εἶνε ὁ Μῆτσο-Μπόννη, ὁ Δερβίς Χασάν καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας, ὁ εὐνοούμενός του καὶ ὁ πλέον ἄξιος στρατηγός του, τὸν ὁποῖον ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ καὶ Ἀρχιστρατήγον. Εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ ὁ κύριός του ἐμπιστεύεται τὰ πλέον ἀπόκρυφα μυστικά του· δύναται δὲ ἐλευθέρως καὶ εἰς τὰς πλέον ἰδιωτικὰς ὥρας νὰ εἰσέρχεται παρὰ τῆς αὐθέντη του» (30).

Ὡς βλέπει ἕκαστος, καὶ ὁ Ἀγγλικανὸς ἱερεὺς Huges λίαν τιμητικῶς ἐκφράζεται διὰ τὸν Βάγιαν, τὸν ὁποῖον δὲν στιγματίζει ὡς τὸν δήμιον ἢ ἀρχιδήμιον, ἀλλὰ, τοῦναντίον, διακρίνει ὡς τὸν μᾶλλον ἄξιον στρατηγόν, ἢ ἄλλως εἰπεῖν, τὸν ἀρχιστρατήγον τοῦ σατράπου τῆς Ἡπέρου. Καὶ ἦτο πράγματι τοιοῦτος ὁ Βάγιας, διὰ τῆς ἀνδρείας, τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς τόλμης του ἀναδειχθεὶς ὑπὲρ πάντας τοὺς στρατηγούς τοῦ Πασᾶ : τὸν Ὁμέρ Βρυώνην, τὸν Μῆτσο-Μπόννην, τὸν Σεϊκόμπετην, τὸν Δερβίς Χασάν καὶ τοὺς ἄλλους, εἰς τὴν Αὐλῶνα, τὸ Μπεράτι, Ζουλιάτες, Ἀργυρόκαστρον, Γαρδίκι καὶ τόσας ἄλλας ἀλλοθρήσκους πόλεις καὶ χωρία τῆς Ἀλβανίας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χατζῆ Σεχρέτης, ὁ ραψωδὸς τοῦ Τυράννου, ἂν καὶ μισῶν τὸν Βάγιαν, δὲν ἠδύ-

νήθη ἐν τούτοις νὰ ἀποκρύψη τὸν θαυμασμόν του, γρά-
φον εἰς τὴν Ἀληπασιάδα του :

«Καὶ πέφτει σὴν ἀκρογιαλιά (τῆς Αὐλῶνος), ταῖς σκάλαις τριγυρίζει
Κ' εὐθύς πάει καὶ ἔπιακε τῆς Βλιώρας τὸ λιμάνι,
Ἀπὸ ταῖς τέσσαρες μεριαῖς ταῖς μπαταριαῖς τοὺς βάνει,
Ἐκεῖνος ὁ παλαιο-ρωμιοὺς ἠκιάνει δουλιαῖς μεγάλαις,
Τὸν κόσμον τὸν ἐστράβωσε πετάζοντας ταῖς μπάλαις» (31).

Ὁμολογουμένως ὁ κ. Δάλλας ἀδικεῖ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν
ἄνθρωπόν του, θέλων αὐτὸν ἀρχιδῆμιον τοῦ Τυράννου. Πῶς
ἡ παράδοσις θέλει τὸν Βάγια καὶ ὁποῖος ἦτο πράγματι :
ἀνδρεῖος δηλονότι πολεμιστῆς, φλογερὸς πατριώτης, εὐφύης
καὶ πολυμήχανος Ἡπειρώτης, ἀφοσιωμένος ὑπάλληλος καὶ
τίμιος ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἠδύνατό τις νὰ ἐμπιστευθῆ
τὰ μεγαλείτερα του συμφέροντα, τὸ εἶπομεν ἤδη.

Τοιοῦτος δὲ ὢν, ἠδύνατο νὰ ἔχη ἐπιρροήν, ὡς καὶ
πράγματι εἶχεν ἐπὶ τοῦ κυρίου του, πάντοτε, ὅση δύναμις
αὐτῷ, εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀπάγων αὐτόν· καὶ μόνη δὲ ἡ ὑπό-
θεσις, ὅτι ὁ Βάγιας, τοιοῦτος ὢν, διετέλει ἀρχηγὸς τῶν
δημίων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. εἶνε ὕβρις, ἀλλὰ καὶ ἀδικία κατά-
φορος· εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι ὁ κ. Δάλλας, ἀναγινώσκων
καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο βιβλίον μου, θὰ θελήσῃ, ἐν τῇ ἐκτι-
μῆσει, τὴν ὁποίαν τρέφει πρὸς τὸν κοινὸν ἥρωά μας, νὰ
τὸν ἀπαλλάξῃ τῆς εἰδεχθοῦς ταύτης προσωνυμίας, καὶ τοῦ
ἀτίμου καὶ ἐξευτελιστικοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Ἀρχιδημίου.
Οὐδὲ δύνανται νὰ ἔχωσι σημασίαν τινὰ ὅσα ὁ Leake καὶ
ἄλλοι ἔγραψαν περὶ συμμετοχῆς τοῦ Βάγια εἰς ἀποτρόπαια
καὶ ὠμὰ ἔργα τοῦ Βεζύρη, διότι, ὅταν οἱ ξένοι γράφωσι
περὶ τοιούτων ὠμοτήτων, ἔχουσι πάντοτε ὑπ' ὄψει τὸν Rou-
querville (τὸν ὁποῖον ὁ Λήκ πρῶτον ἐγνώρισεν, ἀποβιβασθεὶς
εἰς Πρέβεζαν καὶ ἐπὶ πολὺ ἀνεστράφη κατὰ τὴν ἐν Ἰωαν-
νίνοις διαμονήν του), καθὼς καὶ τὰς σπερμολογίας τῶν ἐν
τῇ Αὐλῇ τοῦ Σατραπάου συναδέλφων τοῦ Βάγια, οἱ ὁποῖοι

ἦτο φυσικὸν νὰ βλέπωσι πάντοτε οὐχὶ εὐχαρίστως τὴν πρὸς
αὐτὸν ἰδιαιτέραν συμπάθειαν καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ κυρίου
των· οὐχ ἦττον δὲ καὶ τὴν δῆθεν σφαγὴν ὑπὸ τοῦ Βάγια
τῶν ἀόπλων Γαρδικιωτῶν, ἡ ὁποία προᾶξις ἐν τούτοις διὰ
τὸν κ. Δάλλαν εἶνε τὸ ὠραιότερον ἔργον τοῦ Βάγια καὶ
ἀποτελεῖ δι' αὐτὸν τίτλον τιμῆς, ἀποδεικνύοντα αὐτὸν
ἄξιον ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης.

Ὅθεν, συμπεραίνων, βροντοφωνῶ καὶ ἐγὼ μετὰ τοῦ
φίλου συναγωνιστοῦ κ. Δάλλα : «Ὁχι, ὁ Θανάσης Βάγιας,
ὡς Ἕλλην, ἀμέριστον ἐπεδαψίλευσε τὴν προστασίαν του
εἰς τοὺς ἀτυχεῖς ραγιαδες καὶ στένοντας τότε ὑπὸ τὸν τρο-
μερότερον τῶν ζυγῶν· (καὶ συνεπῶς) δὲν ἐπιτρέπεται εἰς
ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους νὰ παρασυρόμεθα ἀπὸ ποιητικὰς φαν-
τασίας καὶ νὰ προσάπτωμεν ἑλαφρᾶ τῇ συνειδήσει εἰς ἓνα
εὐεργετήσαντα πολλαπλῶς καὶ κατὰ τὴν δύναμίν του τὸ
στενάζον τότε ἐν τοῖς δεσμοῖς Γένος μας τὸν τίτλον τοῦ
«Ἐθνικοῦ προδότου», τοῦ «νέου Ἐφιάλτου», τοῦ «Ἀντι-
χρίστου», τοῦ «Ἀρχιδημίου», θὰ προσθέσω καὶ ἐγὼ, ἐνῶ
ὀφείλομεν ἄλλους τίτλους ἐθνικῆς τιμῆς νὰ ἐπιφυ-
λάξωμεν αὐτῷ».

ΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ Π. ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ

Ἡ ἱστορία χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς ἀψευδῆς, ἀμερόλη-
πτος καὶ δικαία. Ἄλλ' ἡ βαθυτέρα τῶν πραγμάτων ἔρευνα
διδάσκει, ὅτι δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθὸς ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος,
καὶ ὅτι πλανᾶται καὶ ἡ ἱστορία καί, πλανωμένη, ἀδικεῖ. Εἶναι
δὲ τοῦτο εὐνόητον, ἀφοῦ καὶ ἡ ἱστορία εἶναι ἀνθρώπινον ἔργον.
Οἱ ἱστοροῦντες τὰ καθ' ἕκαστα ὠρισμένων περιόδων τοῦ βίου
τῆς ἀνθρωπότητος ὑπόκεινται μοιραίως εἰς πλάνας, ὀφει-
λομένας εἰς κακὴν ἀντίληψιν ἢ εἰς ἐσφαλμένας εἰδήσεις ἢ
εἰς ἀστόχους κρίσεις ἢ εἰς προκαταλήψεις ἢ εἰς ἄλλα ποι-
κίλα αἴτια. Καὶ ἐξογκοῦνται πολλάκις αἱ πλάνας αὗται ὑπὸ

τῶν μεταγενεστέρων καὶ μεταδίδονται ἀκρίτως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, καὶ ἐξαπλοῦνται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθίσταται δυσχερὴς ἢ ἀναίρεσις αὐτῶν καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀληθείας. Εἶναι βεβαίως ἀναντίρρητον, ὅτι πλείστας τοιαύτας πλάνας τῆς ἱστορίας, ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἐπικρατησάσας, διέλυσεν ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ καὶ αὕτη, ὡς ὑπ' ἐνθρώπων γιγνομένη, δὲν εἶναι δυστυχῶς ἀλάθητος. Κατὰ ταῦτα, δικαιούμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος καὶ νὰ εἴπωμεν περὶ πολλῶν «ἱστορικῶν ἀληθειῶν», ὅτι δὲν εἶναι ἀπόλυτοι, ἀλλὰ σχετικά.

Ὅτι ἡ ἱστορία ἠδίκησε πολλάκις ὄχι μόνον ἀνδρας, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Πόσαι κακίαι δὲν ἀπεδόθησαν ἀδίκως εἰς τὴν Ἑαυθίππην τοῦ Σωκράτους! Πᾶσα λοιπὸν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀφορῶσα εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοιούτων ἀδικημάτων τῆς ἱστορίας, εἶναι πολλοῦ ἐπαίνου ἄξια. Διὰ τοῦτο δικαίως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ καὶ ἡ ἐσχάτως δημοσιευθεῖσα σοβαρὰ μελέτη τοῦ Μ. Πρωτοσυγγέλλου Ἀθηναγόρα περὶ τοῦ Θανάση Βάγια, τοῦ ὁποῦ το ὄνομα οἱ Ἑλληνοπαῖδες συνείθισαν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων νὰ προφέρωσι μὲ ἀποτροπιασμόν, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς αἰμοσταγῆ κακοῦργον καὶ ἀπαίσιον προδότην. Καὶ ἐν τούτοις διὰ τῆς ἐμβριθοῦς κριτικῆς ἐρεύνης τοῦ Μ. Πρωτοσυγγέλλου, τῶν ἀδρῶν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὁποῖα παρατάσσονται ἐν αὐτῇ, καὶ διαφόρων αὐθεντικῶν ἐγγράφων, συναπτομένων ἐν τέλει, ἀποδεικνύεται ἐπαρκῶς, ὅτι ὁ Θανάσης Βάγιας ὑπῆρξε μορφή κατ' ἐξοχὴν τραγικὴ, ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας ἠδίκησεν ἡ παράδοσις καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ ἱστορία. Οἱ ἡμέτεροι ἱστοριογράφοι τῶν σικταίνων ἐκείνων χρόνων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἀκολουθοῦντες ἀκρίτως, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τοῖς ξένοις, ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει τῷ Πουκεβίλλῳ, ἐπανελάθον ἕλας τὰς ὑπὸ τοῦ Γάλλου διπλωμάτου κατὰ τοῦ Θανάση Βάγια ἐκτοξευθείσας δριμυτάτας κατη-

γορίας, χωρὶς νὰ βασανίσωσιν αὐτάς, χωρὶς νὰ ἐξακριβώσωσι μήπως ὁ Πουκεβίλλος εἶχε πολιτικούς ἢ ἄλλους λόγους ἀντιπαθείας κατὰ τοῦ Ἑλληνοσ συμβούλου τοῦ φοβεροῦ Σατράπου τῆς Ἡπείρου. Ἀλλὰ τὴν πέτραν τοῦ ἐθνικοῦ ἀναρέματος ἔρριψεν ὁ Βαλαωρίτης κατὰ τοῦ Θανάση Βάγια, καταστήσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπεχθὲς ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον διὰ τοῦ γνωστοῦ ποιητικοῦ ἀριστουργήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ποιητικὴ ἄδεια ἐστραγγάλισε τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Τὴν προσγενομένην τῷ Θανάση Βάγια ἀδικίαν ἐπεχείρησε νὰ ἐπανορθώσῃ διὰ τῆς μελέτης αὐτοῦ ὁ Μέγας Πρωτοσυγγέλλος Ἀθηναγόρας.

Τὴν ἔρευναν τοῦ Μεγάλου Πρωτοσυγγέλλου διακρίνει ἐπιστημονικὴ νηφαλιότης καὶ ἀσφάλεια κρίσεως καὶ ἐπιτυχὴς ἐπιχειρηματολογία καὶ πειστικὴ τῶν συμπερασμάτων ὑποτύπωσις. Καθόλου εἰπεῖν, τὸ ἔργον, καὶ ὡς ἱστορικὴ διατριβὴ καὶ ὡς ἐπαγωγὸν ἀνάγνωσμα, εἶναι πολλοῦ λόγου καὶ ἐπαίνου ἄξιον (32).

Ἐν τῷ Πέραν, 27 Ἀπριλίου 1922.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΒΙΖΟΥΚΙΑΔΗΣ

Ἐν Χάλκῃ, τῇ 5 Μαΐου 1922.

Ἀνεγνώσθη Ἀθηναγόρα, Μεγάλου Πρωτοσυγγέλλου, Μοιολογία ὑπὸ τὸν τίτλον «**Θανάσης Βάγιας**», ἐκδεδεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ Μάϊον τοῦ 1921. Ὁ φιλόπονος καὶ πλήρης ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ συγγραφεύς, ἐν ἐξήκοντα καὶ τρισὶν εἰς ὄγδοον σελίσιν, ὧν αἱ 17 περιλαμβάνουσιν σημειώσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου καὶ ἐπίσημα σχετικὰ ἐγγράφα, ὑποβάλλων ὑπὸ αὐστηρὰν ἱστορικὴν κριτικὴν τὰς τοσοῦτον ἀδικησάσας τὸν ἥρωα αὐτοῦ ἱστορικὰς εἰδήσεις, ἀνατρέχει εἰς τὴν πρώτην πηγὴν, ἐξ ἧς αὐταὶ ἀπέρρευσαν, ἦν τινα καὶ ἀποδεικνύει οὐχὶ ἀξιόπιστον καὶ ἀνιδιωτελῆ. Διὰ γλώσσης δὲ καλλιπεοῦς καὶ γλαφυρᾶς, προδιδούσης μεγάλας καὶ ἐπισταμένας μελέτας τῆς τε ἐμμέτρου καὶ πεζῆς νεωτέρας.

ἐθνικῆς ἡμῶν φιλολογίας καὶ ἀπροσμάχητων ἐπιχειρημάτων, ἅτινα ἀντλεῖ ἐξ ἐπισήμων Πατριαρχικῶν ἐγγράφων συνδημοσιευομένων, καταδεικνύει, ὅτι ὁ πάση δυνάμει προστατεύσας τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα καὶ ἀνακουφίσας τὴν ἐν Ἡπείρῳ ὁμογένειαν ἐπὶ τῆς τυραννίας τοῦ διαβοήτου Ἄλῃ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή Θανάσης Βάγιας, οὐ μόνον εἶναι καιρὸς νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀδίκως ἐκτοξευθέντος κατ' αὐτοῦ ἐθνικοῦ ἀναθέματος καὶ δι' ὅσαις τοῦ ρίξανε σκληραῖς κατάραις, ἀλλὰ καὶ νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πάνθεον γιὰ τὸ μικρὸ λιθάρι, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸς προσέφερε στὸ ἐθνικὸ οἰκοδόμημα ὡς ἐκ τῆς εὐγενείας τῆς ψυχῆς, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας, ἅτινα ἀποτυπῶνται ἐν τῇ πρὸς Δελδιναικιώτας αὐτογράφῳ ἐπιστολῇ αὐτοῦ.

Ὅθεν δικαίως ἐν προοιμίῳ ὁ εὐσεβὴς συγγραφεὺς συνιστᾷ εἰς τὸν ἀγαπημένον του Μητροπολίτην Ἰωαννίνων κ. Σ. Βλάχον, εἰς ὃν ἀφιερῶνται καὶ ἡ μελέτη, νὰ προσεύχηται τοῦ λοιποῦ γιὰ τὸν Θανάση Βάγιαν, ὅσαις ἐπιτελῇ μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν ἡρώων καὶ μαρτύρων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος.

† Ο ΚΑΣΣΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ

Μασσαλία, 30 Μαΐου 1922.

Ἀγαπητὲ Ἀθηναγόρα,

Με πολλὴν προσοχὴν ἀνέγνωσα τὸ τέκνον τῶν πνευματικῶν Σου πόνων, «Ἐθανάσιον Βάγιαν», καὶ Σὲ συγχαίρω ὀλοφύχως διὰ τὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα καὶ τὴν λογικὴν ἀκρίβειαν, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεσαι πρὸς ἀθώωσιν τοῦ προστατευομένου Σου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δικαιοτάτα αἴρεις τὰς ἀράς καὶ τὰ ἀναθέματα, ὑπὸ τὰ ὁποῖα εὕρισκετο μέχρι χθὲς ἔτι ὁ δυστυχὴς καὶ ταλαίπωρος· διότι οὕτως ἠθέλησεν ὁ πολὺς Rouqueville, ὁ σύγχρονος ἐκείνου μυθιστοριογράφος καὶ ἐχθρὸς ἀμείλικτος.

Πόσοι ἄρά γε, Ἀθηναγόρα μου, Ἡρωες Ἐθνικοί, ὡς ὁ Βάγιας Σου, ἄξιοι τῶν ἐπαίνων καὶ τοῦ θαυμασμοῦ μας, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ τῆς Ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, διατελοῦσιν εἰσέτι ὑπὸ τὸ ἀνάθεμα καὶ τὰς ἀράς ὄλων μας, διότι οἱ περὶ αὐτῶν γράφοντες ἀκρίτως, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπιπολαίως καὶ ἀδασανίστως ἀντιγράφουσι τοὺς φιλέλληνας Φράγκους, χωρὶς νὰ λάθωσιν ὑπ' ὄψιν τὸ ἀκαταμάχητον τῶν ἐπιχειρημάτων, ὅτι αὐτοὶ γράφουν ὡς **Δαιῖνοι**, ἐχθροὶ δηλονότι παντὸς Ἑλληνικοῦ, καὶ δὴ Ὁρθόδοξου!

Κατὰ καθῆκον ἱερὸν καὶ ἀπαράδατον, ἐγὼ φρονῶ, ὅτι ὀφείλουσι πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ γράφοντες περὶ τῶν Ἐθνικῶν καὶ Ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων, καὶ ἐκ πηγῶν φραγκικῶν ἀντλοῦντες Ὁρθόδοξοι Ἑλληγες, νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν, πρὶν ἀκόμη ἀνοίξωσι τὸ βιβλίον τὸ φράγκικον, **τὸ λογικώτατον καὶ ἀψευδέστατον ἐπιχείρημά Σου**, διότι ἄλλως καὶ αὐτὸν τὸν Ἰσαπόστολον Φῶτιον καὶ τὸν ἔθνομάρτυρα Γρηγόριον ὑπάρχει φόβος νὰ μᾶς παρουσιάσωσιν ὡς μαύρους καὶ σκοτεινοὺς δαίμονας . . . (33)

Ὁ πάντοτε Σὸς
ΚΑΛΙΝΙΚΟΣ

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 15 Μαΐου 1922.

Πανοσιολογιώτατε φίλε,

Ἡ ἐπισταμένη μελέτη τῆς περὶ τοῦ Θανάση Βάγια πραγματείας σας, προῦξένησέ μοι ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν, διότι κατερρίψατε δι' αὐτῆς μίαν τῶν προκαταλήψεων, ἧν γέμει δυστυχῶς ἡ Ἱστορία.

Αἱ ὀρθαὶ παρατηρήσεις καὶ κρίσεις σας ἐπὶ τῶν ἀταλαίπωρος ἐπαναλαμβανομένων ἐν τῇ Ἱστορίᾳ εἰδήσεων καὶ γνωμῶν τοῦ Rouqueville, ἢ ἐπιμελῆς προσαγωγῇ ἀντιθέτων εἰδήσεων καὶ μαρτυριῶν ἐξ ἀνεκδότων κειμένων, καθιστῶσι βέβαιον καὶ ἔγκυρον τὸ συμπέρασμά σας, ὅτι ἐσυκοφαντήθη

ὁ Θανάσης Βάγιας. Δὲν ἦτο μὲν ἄγγελος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνθρωπόμορφον τέρας, ὡς παρεστάθη. Ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀπείρων ἐπι ἀγνώστων ἐθνικῶν ἐργατῶν τῶν μαύρων χρόνων τῆς δουλείας, οἵτινες, θεραπεύοντες τοὺς τυράννους, προσλάμβανον, κατὰ τὸ αὐτοῖς δυνατὸν, τὸν παντελῆ ὄλεθρον τοῦ ἀτυχήσαντος Γένους.

Σᾶς συγχαίρω θερμῶς ἐπὶ τῇ πραγματείᾳ περὶ τοῦ Θανάση Βάγια, καὶ εὐχομαι νὰ συνεχίσητε τὰς τριαύτας πολυτίμους ἱστορικὰς ἐρεῦνας.

Μετὰ τῶν φιλικῶν προσρήσεων

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Καίρον.

Πανοσιολογιώτατε,

Μ' ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον διεξῆλθον τὰ δύο σας τεύχη περὶ Βασιλικῆς καὶ Βάγια. Εἶναι πολυτίμοι συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐθνικῆς μας ἀναγεννήσεως. Βέβαια, τ' ἀρχεῖα τῶν Πατριαρχείων θὰ ἐρευνηθοῦν καλλίτερα καὶ θὰ ἀποδώσουν πολλά. Ἔως τώρα ἕμως τί ἔκαμναν οἱ Ἀρχιεοφύλακες καὶ ὅλοι οἱ μὲ πομπῶδεις τίτλους Πατριαρχικοὶ βαθμοῦχοι;

Φαίνεται, ὅτι δὲν εἶχατε ὑπ' ὄψει σας τὴν σπουδαίαν πηγὴν τοῦ Ibrahim Mansour, Γάλλου ἐξωμότου, ὅστις ὠργάνωσε τὸ πυροβολικὸν τοῦ Ἄλῃ καὶ ἔμεινε πολλὰ ἔτη κοντὰ του. Περιγράφει αὐτόπτης πολλά. Εἶναι δυσμενῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς αὐτῆς τοῦ Ἄλῃ. Σᾶς τὸν συνιστῶ θερμῶς. Τὸ ἠγόρασα εἰς τὴν Δρέσδην διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τώρα εὐρίσκεται πιθανῶς εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἄν ἐγράψατε πληρεστέραν ἱστορίαν τῆς Βασιλικῆς, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ τὴν στείλητε.

Διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ δύο σας τεύχη, τολμῶ νὰ σᾶς συστήσω νὰ ἐπιμείνητε εἰς τὴν ἐρευναν τῶν Πατριαρχικῶν ἀρχείων καὶ τῶν ἄλλων ἐν Κωνσταντινουπόλει πηγῶν, τῶν σχετικῶν μὲ τὸν βίον τοῦ Γένους κατὰ τὴν δουλείαν. Τοῦτο δέ, διότι βλέπω, ὅτι χρησιμοποιοῦντε τὸ ὑλικὸν μὲ ὑγειᾶ κριτικῆν.

Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ δειχθῇ διὰ τεκμηρίων, ὅτι τὸ Γένος μας δούλον ἔδρασεν ὡς μοναδικὸς ἐν Ἀνατολῇ παράγων, ὄχι μόνον εἰς ἴδιον ἐκπολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν συνεσκληρωμένων λαῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ τυράννου. Πληρέστατα συμμερίζομαι τὴν γνώμην σας, ὅτι ὁ Rouqueville ἦτο φιλέλληνας, ἀλλὰ Φράγκος, τρόφιμος τοῦ Βατικανοῦ. Τὸ φωνάζω χρόνια, ὅτι, ἅμα ξύσης τὸν Γάλλον, ἀπὸ κάτω εἶναι ὁ Λατίνος. Ὁ Σατωβριάν, ὁ Μάρκελλος, ὁ Δενῆ Κοσὲν συνηγόρησαν ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς Ἑλλήνων, καὶ μᾶς δάγκασαν, ὡς Ὀρθόδοξους. Ἐγραψα φυλλάδια δι' αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Τὸ κόκκινο σπῆτι «τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», καθὼς καὶ ὁ σταυλὸς τοῦ Γυμναστηρίου τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς, ἦταν κρησφύγετα φιλικῶν. Εἰς τὸ κόκκινο σπῆτι οἱ φιλικοὶ ἐφόβησαν τὸν πάππον τοῦ Θεοδώρου Δεληγιάννη. . .

Ἐμακρηγόρησα ἕμως καὶ σᾶς ζητῶ συγγνώμην.

Με πολλὴν τιμὴν

Γ. Λ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ

Σημειώσεις τοῦ Σ. — Μὲ ἰδιαιτέραν συγκίνησιν ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Ἀρβανιτάκη, υἱοῦ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου τοῦ Γένους καὶ διδασκάλου μου Λεάνδρου Ἀρβανιτάκη. Καὶ ἀνεμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων, καὶ ἐπανεφέρων εἰς τὴν μνήμην μου βίον ὀλόκληρον μαθητικῆς ζωῆς, γεμάτης ἀπὸ ἱερὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ὄνειρα καὶ προσδοκίας καὶ ἐλπίδας!

Ἄλλ' ἢ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Ἀρβανιτάκη καὶ ἄλλης συγκινήσεως ἀφορμὴ μοῦ ἐγένετο: μοῦ ὑπέμνησε τὸν σταυλὸν τοῦ

Γυμναστηρίου τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς, τῆς φιλοξενουμένης ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ ἱστορικῇ Μονῇ τῆς Παναγίας τῶν Παλαιολόγων· ἀτυχῶς καὶ ὁ σταῦλος πλέον ἐξέλιπε. Τὸ ἱστορικὸ κίσκι τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἐκεῖ ὅπου ἐπὶ μακρὰ ἔτη συνήροχοτο ὅ,τι ἐκλεκτὸν καὶ ἔνδοξον εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἢ τότε γενεά, καὶ ὅπου οἱ φιλικοί, μακρὰν πάσης βεβήλου ἀκοῆς, κατὰ τὰς στυγεράς ἐκείνας ἡμέρας, συνήροχοντο καὶ συνεσκέπτοντο, καὶ ἔθετον τὰς βάσεις τῆς ἀναστάσεως τοῦ σκλαβωμένου Ἔθνους μας, δὲν ὑπάρχει πλέον! Τὸ ἐθνικὸν τοῦτο κειμήλιον, ἀφοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐχρησιμοποιήθη ὡς σταῦλος, κατερρίφθη ἐπὶ τέλους, ἵνα ἰσοπεδοθῇ τὸ ἔδαφος καὶ ἐπεκταθῇ τὸ Γυμναστήριον τῆς Σχολῆς, καὶ οὔτε ἐν σῆμα, οὔτε μία ἀναμνηστικὴ στήλη μᾶς ὑπενθυμίζει πλέον τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον ἐθνικὸν χῶρον! (34)

Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ Πατριαρχικὸν Ἀρχεῖον εἰσέτι δὲν ἐμελετήθη ὡς ἔδει, καὶ βεβαίως, ὅταν γίνῃ συστηματικὴ ἐργασία καὶ ἐρευνηθῇ καλλίτερον, θ' ἀποδώσῃ πολλά. Ἀλλὰ δὲν εἶνε δίκαιον νὰ ἐπιρρίπτωμεν μομφὴν καὶ κατὰ τῶν ἐκάστοτε Ἀρχιεφύλακων, οἱ ὅποιοι, ὁμολογουμένως, ἔπραξαν πᾶν τὸ δυνατόν. Ὁ ἀείμνηστος Ἰωακεῖμ Φορόπουλος ἐπετέλεσε γιγαντιαῖον ἔργον, κωδικοποιήσας καὶ καταγράψας λεπτομερῶς μὲ ὑπομονὴν ἀξιοθαύμαστον πάντα τὰ Πατριαρχικὰ ἔγγραφα εἰς τοὺς κώδικας, ὥστε νὰ εἶνε σήμερον προσιτὰ εἰς πάντα θέλοντα νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτῶν. Ὁ κ. Δελικάνης ἐπίσης, τῇ πατρικῇ συστάσει καὶ προνοίᾳ τοῦ ἀειμνήστου Μεγάλου Πατριάρχου Ἰωακεῖμ τοῦ Γ', ὀλίγον εἰργάσθη, ἐκδοὺς δύο ὀγκωδεστάτους τόμους πολυτίμων Πατριαρχικῶν ἐγγράφων; Καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς Ἀρχιεφύλακες, παρὰ τὸ ὀλιγοχρόνιον τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν, κατὰ καὶ αὐτοὶ συνεισέφερον· πέποιθα δέ, ὅτι καὶ ὁ ἐσχάτως διορισθεὶς φιλόπρονος καὶ φιλότιμος νέος Ἀρχιεφύλαξ κ. Ἰάκωβος θὰ πράξῃ καὶ αὐτὸς τὸ καθήκον του.

Τώρα, ἂν οἱ μὲ πομπώδεις τίτλους πατριαρχικοὶ βαθμοῦ-

χοὶ δὲν ἐπετέλεσαν τὸ καθήκον των, καὶ αὐτὸ εἶνε ζήτημα. Ἐκ τῶν λαϊκῶν ὁ Μ. Λογοθέτης κ. Σταυράκης Ἀριστάρχης, ἐπὶ πολὺ μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας μελετήσας τὰ Πατριαρχικὰ Ἀρχεῖα, ἔχει καταρτίσει πολυτιμοτάτην ἐργασίαν, ἣτις, ὅταν ἔλθῃ εἰς φῶς, καὶ αὐτὸν θὰ τιμήσῃ καὶ πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς μετὰ τὴν Ἄλωσιν ἐθνικῆς ἡμῶν ζωῆς θὰ διαφωτίσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κληρικῶν δὲν δικαιούμεθα νὰ ἀπαιτήσωμεν τὰ ἀδύνατα· ἢ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ὑπηρεσία εἶνε τόσον πολυσχιδῆς καὶ ἐπίπονος, ὥστε αὐτὴ καὶ μόνῃ, εὐσυνειδήτως ἐκτελουμένη, κατ' ἀνάγκην ἀπορροφᾷ πᾶσαν τὴν προσπάθειαν αὐτῶν. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅμως, ὅτι τὰ καθ' ἡμᾶς, τόσον ἄλλως τε τεταραγμένα καὶ ἀκαθόριστα, θὰ καταλήξουν κατὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας ἡμῶν, καὶ τότε καὶ τὸ Πατριαρχεῖον, ἐλεύθερον πλέον καὶ ἀνεπηρέαστον, ἀπαλλαγὴν τῶν κοσμικῶν αὐτοῦ φροντίδων, θὰ δυνηθῇ *ἐν τῷ πνευματικῷ αὐτοῦ κύκλῳ*, καὶ εἶνε εὐτυχῶς εὐρύτατος, νὰ ἐπιτελέσῃ νέαν ἐπίσης μεγάλην καὶ ἱερὰν καὶ ἔνδοξον ἐθνικὴν ἐργασίαν.

Ἄλλ' εἰς τὰς περὶ τῶν φιλελλήνων κρίσεις τοῦ κ. Ἀρβανιτάκη εἴμεθα ἀπ' ἀρχῆς σύμφωνοι. Ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔλαβον τὴν ὡραίαν ἐπιστολήν του, ἀνεγίνωσκον τὸ ἔργον τοῦ De Marcellus «*Episodes littéraires en Orient*», εἰς τὸν δεύτερον τόμον τοῦ ὁποίου, ἐν σελίδι 86, ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται ἐπιχαρίτως ἐπεισόδιον ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἐδίστασα νὰ περιλάβω εἰς τὸ ἔργον μου, ὡς ἔχον σχέσιν μὲ τὸ ὑπ' ἐμοῦ τεθὲν ζήτημα· ὁ Marcellus ἦν τότε ἀκόλουθος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικῆς Πρεσβείας.

«Ἐπιφορτισθεὶς, λέγει, νὰ διαπραγματευθῶ μερικὰ συμφέροντα θρησκευτικά, διὰ τὰ ὁποῖα κατάκαρδα ἐνδιεφέρετο ὁ Βασιλεὺς (τῆς Γαλλίας), υἱὸς πρωτότοκος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὰ ὁποῖα θερμῶς συνίστα ὁ Πάπας Πῖος ὁ Ζ', συχνὰ μετέβαινον εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον (τὸν Ε'), ἐκθρο-

νισθέντα ἅπαξ (γράφει δις) ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως καὶ κατόπιν ἀνακληθέντα ἐκ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐξουρίας του, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου.

»Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἦτο γέρον, πλήρης σοφίας καὶ ἀνεξίθρησκος· δοκιμασθεὶς ὑπὸ μυρίων συμφορῶν, ἦτο ἥπιος καὶ ὑπομονητικὸς πρὸς τὴν τύχην, πρὸς ὅλον τὸν κόσμον καὶ πρὸς ἐμέ· διότι ἐφέρετο μὲ μεγάλην καλωσύνην πρὸς τοὺς δισταγμούς, τοὺς ὁποίους ἔφερεν εἰς τὴν συνομιλίαν μας ἢ περὶ τὴν γλῶσσάν του ἄγνοιά μου καὶ τὸ λεκτικόν μου, τὸ ἐνίοτε βάρβαρον.

»Ἔως τότε ἀπέφυγον ἀρκετὰ ἐπιτυχῶς νὰ τῷ ἀποδώσω τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀπαιτεῖ διὰ τὸν ἀρχηγόν της, καὶ τὸν ὁποῖον *ἐγώ, καθολικὸς Γάλλος καὶ τέκνον πνευματικὸν τῆς Ρώμης*, δὲν ἠδυνάμην οὔτε ἠθέλον νὰ χρησιμοποιήσω. Ὅταν, ὑπενθυμίζων ἐν τῶν παραπόνων μας, τὸ ὁποῖον ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τῆς δευτέρας πατριαρχείας του, καὶ μὴ εὐρίσκων πλέον εἰς τὸ ὄπλοστάσιον τῶν ἐλληνικῶν λέξεων, ταχέως ἐξαντηθὲν, κἂν ἐν ὄπλον πρὸς χρῆσίν μου, ἔμενον ἄφωτος.

»Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου (ὁ ἀείμνηστος Διονύσιος Καλλιάρχης), παριστάμενος εἰς τὴν συνδιάλεξίν μας, ἔλαβε τὸν λόγον· διὰ νὰ μὲ περιπλέξῃ ἢ διὰ νὰ μὲ βοηθήσῃ; «— Θέλετε νὰ εἴπητε ἀναμφιβόλως, ἀφ' οὔτου ἡ Παναγιότης του ἐπανῆλθε, διὰ νὰ καθήσῃ ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου;» καὶ ἐπειδὴ ὁ διακόψας με Ἀρχιεπίσκοπος παρετήρησεν, ὅτι ἀπέφυγον ἐπιμόνως νὰ ἐπαναλάβω τὰς ἠχηρὰς καὶ ἐπιληψίμους λέξεις, τὰς ὁποίας ἐφαίνετο θέλων νὰ μοῦ ὑπαγορεύσῃ, ἐπέμεινε, λέγων: «— Θέλετε, βεβαίως, νὰ πῆτε, ἀφ' οὔτου τὰ ἡνία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀνετέθησαν διὰ δευτέραν φορὰν εἰς χεῖρας τῆς Παναγιότητός του;»— ἡ περίφρασις αὕτη, ἣτις δὲν μὲ ἱκανοποιεῖ, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη, μ' ἔκαμε νὰ ἀνυπομονήσω καθ' ὀλοκληρίαν καὶ νὰ λύσω τὴν γλῶσσάν μου. «— Ὁχι, ἀπήνησα πειρακτικῶς

πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον· ἠθέλον νὰ πῶ, ὅταν μὲ διεκόψατε: Ἄφ' οὔτου ὁ Πατριάρχης ἐπανῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει φυλακὴν του».

»Ὁ Γρηγόριος ἐμειδίασεν: «— Ἀφήσατέ τον, εἶπε, νὰ ἐκφρασθῇ ὅπως ἐννοεῖ. Ἐπίσης συχνὰ μοῦ φαίνεται, ὅπως φαίνεται καὶ εἰς τὸν ἴδιον, ὅτι ἀπλῶς ἠλλαξα φυλακὴν». Ἐλυπήθην διὰ τὴν τραχύτητά μου καὶ προσεπάθησα νὰ τὸν γλυκάνω διὰ τινων ἐκφράσεων σεβασμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως. «— Μόνον εἰς τὸν Θεὸν νὰ εἴσθε ἀφωσιωμένος, παιδί μου, ἐπανελάβεν ὁ Πατριάρχης· εἶμαι 70 ἐτῶν καὶ ἐβαρύνθην νὰ ἀκούω τὸ αἶσθημα τοῦτο ἀποδιδόμενον εἰς τοὺς ἐνθρώπους, τὸ ξεύρετε· ὁ Θεὸς μόνος εἶναι ἄξιος ν' ἀγαπᾶται καὶ νὰ ὑπηρετῆται, διότι αὐτὸς μόνος τιμωρεῖ δικαίως καὶ ἀμείβει ἐπίσης. . . .»

Ἡ συνομιλία αὕτη ἐγένετο τῇ 22ῃ Ἀπριλίου (κατὰ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον) τοῦ 1820 ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, ὀλίγα βήματα μακρὰν τοῦ Θρόνου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐν ἔτος κατόπιν, ἀκριβῶς τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἐκρεμάσθη, ἐνδεδυμένος τὴν πατριαρχικὴν του στολήν, εἰς τὴν θύραν τοῦ ἰδίου Πατριαρχείου· ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἐφέσου ἐσφάγη ἐβδομάδας τινὰς πρότερον.

Ἡ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΟΥ ΕΙΛΙΚΡΙΝΗΣ ΜΟΥ ΓΝΩΜΗ

Οὔτε ἱστοριοδίφης ποτὲ ὑπῆρξα, οὔτε εἰδικῶς ἠσχολήθην εἰς τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου, διὰ νὰ ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρω αὐθεντικὴν καὶ βαρύνουσαν κρίσιν ἐπὶ τοῦ περὶ *Θανάση Βάγια* προσφάτου δημοσιεύματος τοῦ φίλου, συμμαθητοῦ καὶ συμπολίτου μου Μ. Πρωτοσυγκέλλου κ. Ἀθηναγόρα. Ὡς εἰς ἐν τούτοις τῶν κοινῶν καὶ ἐγὼ ἀναγνωστῶν, μὲ τὴν κοινὴν κρίσιν καὶ τὸ κοινὸν ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον ἐφωδιασμένος, δὲν θά

παροξύνω, πιστεύω, τὴν Κλειώ, ἐὰν ἐκφέρω τὴν ἀτομικὴν ἐπὶ τοῦ βιβλίου γνώμην μου, ἥτις, ὡς τοιαύτη, οὔτε θὰ προσθήσῃ, οὔτε θ' ἀφαιρέσῃ τι ἀπὸ ὅσα οἱ ἐπαίοντες θὰ εἴπωσι. Τὴν ὀπτασίαν τοῦ Βάγια καὶ ἐγώ, ὡς τόσοι ἄλλοι, εἶχον περίτρομος ἀτενίσαι στυγητὴν, ἀποτροπιαστικὴν καὶ φρικώδη. Ἔταν εἰς τὰ παιδικά μου ἔτη ἀνεγίνωσκον τὸν Βαλαωρίτην. Ἐκείθεν ἔλαβον τὰς πρώτας μου ἐντυπώσεις περὶ τοῦ ἀνδρός· καὶ ἐπειδὴ, καθὼς λέγει ἡ ἰταλικὴ παροιμία : «ciascuno è il figlio del suo primo libro», ὅ,τι πλέον μετὰ ταῦτα περὶ Βάγια συνέπεσε νὰ ἀναγνώσω, οὐδεποσῶς μου μετέβαλε τὴν πρώτην εἰκόνα ἐκείνην. Τὸ βιβλίον ἐν τούτοις τοῦ Ἄθηναγόρα μὲ τὰς ἐρεῦνας του, τὰ ἐπίσημά του ἔγγραφα, τοὺς ἱστορικοὺς ἐξωνυχισμοὺς, τὴν ψυχολογικὴν βάσανον, τὴν αὐστηρὰν τῶν πηγῶν διαδικασίαν, μὲ συγκλονίζει καὶ μὲ ἀναγκάζει νὰ εἴπω πρὸς ἑμαυτόν : «Ὁμολογουμένως ἠδίκουν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν». Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συγγραφέως, κεχωρισμένως λαμβανόμενα, πιθανὸν νὰ μὴ ἐνέχουν παντελῶς ἀδιασάλευτον πειστικότητα. Ἡ δαπάναις τοῦ Θανάση Βάγια περιχρύσωσης τῆς εἰκόνας τῆς Παμμακαρίστου, αἱ μακραὶ προσευχαί του καὶ τὸ ὑπὲρ Μονῶν ἐνδιαφέρον του, πιθανὸν νὰ μὴ συνιστοῦν ἀποδείξεις ἀθωότητος διὰ τοὺς ἐκ πείρας μαθόντας, ὅτι ἐξωτερικὴ εὐλάβεια καὶ ἐνδόμυχος ἀγιασμός βαίνουν ὄχι σπανίως κατὰ λόγον ἀντίθετον. Ὅ,τι ἐν τούτοις καὶ ἂν λεχθῆ κατὰ τινῶν ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ συγγραφέως, διεσπασμένως λαμβανομένων, πλὴν εἰς σχοινίον ἀρραγές, αἱ κλωσταὶ συστρέφονται καὶ ἡ πειθὴ ἐπιβάλλεται ἐν τῇ τέλει τοῦ βιβλίου ἀδιάστος, ὅταν πρὸς ὅλα μαζὶ τὰ ἐπιχειρήματα προσδλέψωμεν. Τὸ βιβλίον δὲν εἶνε ξηρὸς σκελετός, ἀλλὰ σῶμα δονούμενον μὲ τὸν πατριωτικὸν πόνον καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ συγγραφέως, ἀντλοῦντος τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του τόσο ἀπὸ τὸν καλῶς μεμελετημένον νοῦν του, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν εὐγενῶς παθαινομένην καρδίαν του. ἥτις καὶ αὐτῇ χρω-

ματίζει, συγκινεῖ, ὠθεῖ, ἐπιχειρηματολογεῖ. Ἄλλ' ἀσχέτως πρὸς τὴν μέθοδον καὶ οἰκονομίαν τοῦ συγγραμματος, δύο κυρίως ἀνέγνωσα ἐγὼ ἐν αὐτῇ ἀληθείας, αἵτινες μοὶ κατέστησαν τὸν τέως ἀηδῆ Βάγια ἐλκυστικώτερον : τὴν ἐπὶ τοῦ Ἄλῃ ἀγαθὴν ὑπὲρ τῶν ἑμογενῶν μας ἐπιρροήν του· καὶ τὸ πρὸς τοὺς Δελδυνακιώτας γράμμα του, ὑπὲρ ἀπὸ τῶν πατριαρχ. ἀρχείων ὁ συγγραφεὺς ἀνέσυρεν. Ἐὰν ὁ Βάγιας ἦτο φύσις αἰμοδόρος, οὐδὲν θὰ ἐδείκνυεν ἐνδιαφέρον δι' οἰανδήποτε ζωὴν, ἐπαπειλουμένην ὑπὸ τοῦ Τυράννου. Καὶ ἐὰν δὲν ἐνέκλειεν εἰς τὰ στήθη ἀληθινῆς εὐγενείας αἰσθήματα, δὲν θὰ συνέτασσε ἐπιστολὴν τόσο ἀφελῶς φιλοπάτριδα καὶ συγκινητικὴν. Οἱ καιροὶ ἦσαν τραχεῖς, ὑπουλοὶ, πονηροί, ἄγριοι, ὅλως ἀκατάλληλοι εἰς μόρφωσιν ἀνεπιλήπτων χαρακτήρων. Ἄλλ' ἀκριβῶς διότι ἀπὸ τοιοῦτου περιβάλλοντος προέρχεται ὁ Βάγιας, καὶ ὅμως δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν ψυχὴν του τὰ μεγάλα αἰσθήματα τῆς εὐσεβείας, φιλαλληλίας καὶ φιλοπατρίας, ἀκριβῶς διὰ τοῦτο θὰ κριθῆ μὲ ἐπιείκειαν ὑπὸ τοῦ Δικαίου Κριτοῦ. Ὁ συγγραφεὺς, φρονίμως ποιῶν, δὲν ἀνέλαβε νὰ ἀνυψώσῃ τὸν ἥρωά του εἰς ἅγιον, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ ἐξαγνίσῃ τὴν δυσφημισμένην φήμην του. Καὶ — καθ' ἡμᾶς γε κριτὰς — τὸ ἐπέτυχε πληρέστατα.

Manchester, 25 Μαρτίου 1922.

ΚΩΝΣΤ. Ν. ΚΑΜΝΙΚΟΣ

Ἄκριβέ μου φίλε,

Ἄμα ἔλαβα τὸ βιβλίον σου, ἐσπρώθηκα εἰς τὸ διάβασμά του μὲ ἓνα μολύδι εἰς τὸ χέρι. Ἐσημείωσα ἐδῶ, ὑπεγράμμισα ἐκεῖ καὶ ἔπειτα σοῦ ἔγραψα εἰς μακρὸν γράμμα τὰς ἐντυπώσεις μου : Ἐντυπώσεις θαυμασμοῦ καὶ συγκινήσεως καὶ ἀγάπης· καὶ σοῦ τὰς ἐταχυδρόμησα . . . Τί πταίω ἐγώ, ἂν . . . δὲν σου ἐπέδωκαν τὸ γράμμα ; . . .

Δὲν ξεύρω διατί δίδεις τόσην σημασίαν εἰς τὴν γνώμην μου, ἀφοῦ ὁ κόσμος ὅλος τὸ ξεύρει, ὅτι ἐγὼ πιθανὸν νὰ κατέγεινα ἄλλοῦ, ὄχι ὅμως καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κάτω

χρόνων μας. Ἐπειδὴ δὲ ἔτυχε νὰ χειρισθῶ κάπως τὴν πένναν, δὲν ἔπεται, ὅτι, ὡς Πυθία, πρέπει νὰ ἀποφαινωμαι περὶ πάντων, καθὼς πράττουν οἱ παρ' ἡμῖν ἡμιμαθεῖς. Ἐπαίνους ἡμποροῦσα νὰ σου γράψω πολλούς, πρὸ πάντων διὰ τὴν γλῶσσάν σου, ἢ ὁποῖα συνδυάζει ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν μὲ ποιητικὴν δροσερότητα. Νομίζω ἔμως, ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν ἀνάγκην περισσοτέραν ἀπὸ ὀλίγα σοβαρὰ καὶ τίμια λόγια, παρὰ ἀπὸ ἐγκώμια, ποῦ μὲ τὴν πολυλογία καὶ τὰ ὑπερθετικά των κατήντησαν ἄνευ ἐννοίας . . .

Manchester.

K. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

Σημείωσις τοῦ Σ.— Μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως βλέπων τὰς περὶ τοῦ ἔργου μου κρίσεις καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν λογίων περὶ τῶν μελετῶν μου, ἠθέλησα νὰ ἔχω τὴν περὶ αὐτῶν γνώμην καὶ τοῦ ἰσαδέλφου φίλου, τοῦ συγγενοῦς, τοῦ συμμαθητοῦ καὶ συμπολίτου μου κ. Κωνσταντίνου Καλλινίκου. Ὁ ἐμπνευσμένος οὗτος λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου, ὁ διὰ θαυμασίων ἔργων πλουτίζων καθ' ἐκάστην τὴν τόσον πενιχρὰν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν μας, ἐν τῇ ἐγνωσμένῃ ταπεινοφροσύνῃ του, ἂν καὶ ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀναρμόδιον διὰ τοιαύτας μελέτας, εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀποστείλῃ τὴν ὡραίαν κρίσιν του μετὰ τῆς συμπληρωματικῆς ἐπιστολῆς του, διὰ τὰ ὁποῖα καὶ τὸν εὐχαριστῶ ὀλοψύχως, διαβεβαιῶν αὐτόν, ὅτι: *Ἄν εὐρίσκη τὴν γλῶσσαν τοῦ βιβλίου μου ἀξίαν ἐπαίνων ὡς συνδυάζουσαν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν μὲ ποιητικὴν δροσερότητα, ὁ ἔπαινος οὗτος ἐπαναστρέφει πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον, διότι ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ὡραίων ἔργων του μαθητεύων, προσπαθῶ νὰ μιμηθῶ αὐτόν,* καὶ ἴσως κατὰ τι ἐπέτυχον, διότι καὶ ὁ ἀριστος διαχειριστὴς τοῦ καλάμου καὶ ἀπαράμιλλος ποιητὴς μας Κωστῆς Παλαμᾶς, ὅτε εἶχον τὸ εὐτύχημα νὰ τὸν ἴδω ἐν Ἀθήναις, μοῦ εἶπε καλὰ καὶ εὐμορφα καὶ ἐνθαρρυντικὰ λόγια διὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ τελευταίου βιβλίου μου.

M. ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΓΙΑΣ

Μοῦ εἶναι κατ' ἐξοχὴν συμπαθεῖς καὶ μὲ δυνατὴν κρίσιν μοῦ φαίνονται πάντοτε προικισμένοι οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἐκλεκτοὶ — ἀλήθεια πόσον ὀλίγοι! — ὅσοι, ἀδέσμευτοι ἀπὸ τὰ μέχρι σήμερον ἱστορικὰ πορίσματα καὶ ἐντιμέτωποι πρὸς τὴν Κοινὴν Γνώμην, ὅπως τὴν ἐμφανίζει ἡ δῆθεν ἱστορία περασμένων ἐτῶν, ἀγωνίζονται νὰ κρημνίσουν πλάνας ἢ νὰ καταρρίψουν παλαιὰ εἰδῶλα, νὰ ρίψουν σκιὰν ἐκεῖ, ὅπου οὐδεὶς προηγουμένως ἐτόλμα, ἢ νὰ ὑψώσουν εἰς βᾶθρον πεσμένας Ἀξίας, ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἐπέρασε βαρὺς ὁ φθόνος καὶ ἡ πλάνη τῶν συγχρόνων.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀνωτέρω πραγματείας εἶναι ἓνας ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτῶν. Μὲ ἀληθινὸν πάθος, τὸ ὁποῖον δὲν καλύπτει τὴν ψυχρὰν κρίσιν τοῦ ἐρευνητοῦ, σηκώνει ἐντέχνως ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ σιγᾶ-σιγᾶ πειθομένου ἀναγνώστου μίαν πλάνα κατάρρας, καὶ δεξιὸς αὐτὸς συνήγορος, πείθει τὸ Δικαστήριον τῶν Ἐνόρκων — τοὺς ἀναγνώστας του — ὅτι ὁ βαρὺποινος ἐγκληματίας καὶ ὁ προδότης τριῶν γενεῶν, ἐὰν δὲν εἶναι ἀθῶος, εἶναι ὅμως περίπου δημιούργημα πλάνης καὶ ἴσως διαφορᾶς μεθόδου πολιτεύεσθαι.

Σήμερον, ποῦ τόσον ἄλλωστε ἠλλαξεν ἡ στάθμη τῶν περασμένων, καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα μιᾶς ψεύτικης ἱστορίας ἤρχισαν πλέον νὰ ἐξετάζωνται βαθύτερον ἀπὸ τῆς πραγματολογικῆς των πλευρᾶς, ἔξω ἀπὸ πᾶσαν Δογματικὴν ἀπόφανσιν οἰασδῆποτε Αῤῥηντείας, θὰ ἦτο εὐτύχημα, ἐὰν πολλοὺς εὕρισκε μιμητὰς ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀδικηθέντων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν καταρρίψιν ὅμως κάθε ἀπατηλοῦ εἰδῶλου.

Ἡ ἀντίληψις, ὅτι πολλοὺς ἠδίκησε τὸ παρελθόν, ἐδημιούργησε μέσα μου μίαν διαίσθησιν ἀδικουμένων τοῦ παρελ-

θόντες, πρὸς τοὺς ὁποίους φέρεται πάντοτε εὐλαβῆς ἡ σκέψις μου, ἀλλὰ καὶ οἱ ὁποῖοι κάποτε ὑπῆρξαν ἀντικείμενον καὶ ἰδικῆς μου μελέτης.

Αἵρεσιάρχαι, Λατινόφρονες, Εἰκονοκλάσται, Παραβάται, Κοπρώνυμοι, ὄλοι, ὅσοι ἐδέχθητε ὡς κρίσιν τὴν λάσπην ἀμαθῶν χρονογράφων ἢ ὄχλου φανατισμένου, ὄλοι ἐσεῖς, ποῦ σὰς ἔρριψεν εἰς τὸ περιθώριον καὶ τὴν χλεύην ἢ τότε Κοινὴ Γνώμη τῆς ἐποχῆς, ἄτομα ἢ ομάδες, ποῦ ἐμειονοφηφίσατε ἐν τῷ μέσῳ προλήψεων εἰς μίαν πάλην ἰδεῶν προηγμένων, καὶ σεῖς, Προδόται, ἀποτελεῖτε ἓνα ξεχωριστὸν Μαρτυρολόγιον, ἀλλὰ καὶ μίαν πλουσίαν τάξιν, ποῦ ζητεῖ ἀπὸ τοὺς ἀληθινοὺς ἐρευνητὰς μίαν ἀποκατάστασιν.

Ἐπάρχουν ἀρά γε πολλοί, ποῦ ἔχουν τὴν δύναμιν, παραμερίζοντες προλήψεις καὶ πορίσματα κίβδηλα, νὰ μᾶς δώσουν εἰς Πρόσωπα καὶ Πράγματα τὸ βιβλίον τῶν Ἀποκαταστημένων Ἀξιῶν, ὅπως καὶ κάποιο ἄλλο βιβλίον τῶν Ἀξιῶν, ποῦ ἐφθάρησαν;

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἢ σοφῇ μελέτῃ, ποῦ ἐγέννησε τὰς παρατηρήσεις μου αὐτάς, ἀποτελεῖ μίαν πολὺ καλὴν δι' ἡμᾶς ἀπαρχήν.

Τὸ ὅτι ὑπῆρξε Λευΐτης ὁ τολμηρὸς καινοτόμος, ἀξίζει νὰ δεχθῇ θερμότερα ἀκόμα τὰ εἰλικρινῆ μας συγχαρητήρια (35).

Ἐν Ἀθήναις, 26 Ἀπριλίου 1922.

I. ΧΡ. ΤΟΡΝΑΡΙΤΗΣ

Πρὸς τὸν φίλον μου Μέγαν Πρωτοσύγκελλον κύριον Ἀθηναγόρα.

Εἰς Πατριαρχεῖα.

Ἀγαπητὲ φίλε,

Σοῦ χρεωστῶ μιὰ μεγάλη χάρι. Ἀπὸ παιδὶ μὲ τυραννοῦσε τὸ ὄνομα τοῦ Θανάση Βάγια. Ἡ ἱστορία τοῦ Πουκεδὶλ μὲ εἶχε ποτίσει τὸ πρῶτο φαρμάκι. Ἀλλὰ τὴν φαντασία μου ἀναψαν πρὸ πάντων οἱ δυνατοὶ στίχοι τοῦ Ἀριστο-

τέλη Βαλαωρίτη. Καὶ δὲν ξεύρω γιατί, αἰσθανόμενα ἀνατριχίλα στὸ μαῦρο καὶ προδοτικὸ ὄνομα τοῦ Βάγια. Ἔτσι λοιπὸν συχνὰ γεινᾶ τὸ Ἔθνος μου προδότας; Δεύτερη μαῦρη σκέψις.

Ἐπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια, ὅταν ἐδιάβασα τὸ βιβλίον σου, ἀνάπνευσα. Τὰ δικαστικὰ χρονικὰ τοῦ Δρέυφους δὲν μοῦ ἔκαμαν ἐντύπωσι τόση. Ἦσαν γιὰ μένα ξένα καὶ εἶχαν ὅλες τις εὐκολίας μιᾶς ἐρευνας συγχρόνου. Ἐνῶ σὺ εἶχες νὰ παλαίψῃς μὲ τὴν παράδοσι, μὲ τὴν ποίησι, μὲ τὸ δράμα, μὲ τὰ σκοτεινὰ περασμένα, καὶ γλύκανες τὴ μνήμη ἐνὸς καταραμένου!

Βλέπεις, φίλε μου, πόσο εἶνε ἀδίκη κἀμμιά φορὰ ἀκόμα καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη; Στοχάζεται πῶς καλύτερα νὰ πλέξῃ τὸ θέμα τῆς. Ζητᾶ τὸν ἀμαρτωλὸ τράγο, διότι τέτοιο χρειάζεται, καὶ μόλις εὔρη, ἔστω τῆ σκιά του, στήν παράδοσι ἢ στὸ παραμῦθι, τὸν ἀρπάζει στή θυσία. Θὰ μὲ εἰπῆς: Καὶ ἡ πραγματικότητα; Δὲν ξεύρω ἂν διάβασες τὰ «Bijoux indiscrets» τοῦ Διδερό, γιὰ νὰ ἰδῆς μὲ πόση δύναμις κατηγορεῖ τὴ γαλλικὴ δραματουργία γιὰ ἔλλειψι πραγματικότητος. Οὔτε ξεύρω ἂν διάβασες τὴν δραματουργία τοῦ Λέσιγγ καὶ εἶδες πῶς κομματιάζει τοὺς Γάλλους δραματουργούς, τὸν Κορνῆλιο, τὸν Ρακίνα, καὶ πρὸ πάντων τὸν Βολταίρο, ἀκριβῶς γιατί δὲν ἔχουν πραγματικότητα καὶ δὲν ἐνοιῶσαν τὴν ἀρχαία τέχνη τῶν Ἑλλήνων, γιατί μόνο ἐκείνη πρόσεχε, διέλεγε καὶ διώρθωνε τὴν παράδοσι. Τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ δράμα φιλοσοφοῦσε τὴν Ἀλήθεια.

Ἡ νεώτερη ἐλληνικὴ λογοτεχνία ἐπηρεάσθη ἀπὸ τοὺς Γάλλους. Δὲν ἐξηκολούθησε τὴν ἀρχαία τέχνη. Οἱ ποιηταὶ μας ἤϋραν ἔτοιμο ἓναν καταραμένο, ἓναν προδότη. Ἡ πλοκὴ ζητοῦσε τέτοιο ἓνα ρόλο. Καὶ ἀμέσως μίᾳ παράδοσις πάρθηκε ἀκέραια. Εὐρέθηκε ὁ προδότης! Στὸ Ἔθνος μας ὄλοι εἴμεθα προδόται καὶ συγχρόνως εἴμεθα μεγάλοι πατριῶται. Θυμοῦμαι τοὺς «Βατράγους» τοῦ Ἀριστοφάνη. Στὸν

νεκρικό διάλογο. πού έχει στὸν Ἄδη ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης, λέγει :

... αὐτούς, πού γιὰ προδότες
τούς περνούσαμε ἕως τώρα, νὰ τοὺς ποῦμε πατριῶτες,
καὶ προδότες ὄσους λέμε πατριῶτες.

Μ' ἄλλα λόγια, ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια τοῦ Ἀριστοφάνη ἕως σήμερα ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες — πρὸ πάντων δὲ σήμερα — ὅποιον δὲν συμφωνεῖ μὲ τὶς πολιτικὲς ἰδέες μας, τὸν τιτλοφοροῦμε καθαρά καὶ ξάστερα προδότη ! Ἀλλοίμονο τώρα ἂν τύχη καὶ ἡ ποίησις, τὸ δράμα, ζητήσῃ προδοτικὸ ρόλο. Γίνεσαι Θανάσης Βάγιας. Καί, ἀνίδεος ἐγώ, ὅταν διάβαζα Βαλαωρίτη στὰ νεανικά μου χρόνια, ἀνατρίχιαζα, πῶς τὸ Ἔθνος μου νὰ γεννᾷ προδότας ! Καὶ τώρα ;

Σὲ συγχαίρω, γιατί ἀθώωσες τὴ μνήμη ἑνὸς πολεμιστοῦ,
Σὲ συγχαίρω, γιατί καθώρισες ἕνα ἱστορικὸ μας ζήτημα,
ἔστω καὶ μικρό, Σὲ συγχαίρω, γιατί καθάρισες τὴν ἐθνικὴ
ζωή μας ἀπ' ἕνα μαυρο ψεγάδι (36).

Πέραν.

Ὁ φίλος σου

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 2 Ὀκτωβρίου 1921.

Πανοσιολογιώτατέ μοι φίλε,

Θερμοτάτας σὰς ἐκφράζω εὐχαριστίας διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ «Θανάση Βάγια» σας.

Ὁ τίτλος ἐκάστου βιβλίου ἀποτελεῖ τὴν πρώτην του πρὸς τὸν ἀναγνώστην σύστασιν. Ὑπάρχουν βιβλία, τὰ ὅποια μὲ τὸν τίτλον των σὰς λέγουν : «εἰμφορεῖς νὰ με ἀναγνώσῃς καὶ ἔπειτα»· καὶ εἶναι τὰ περισσότερα. Καὶ ὑπάρχουν βιβλία, τῶν ὁποίων ὁ τίτλος σοὶ λέγει ὑποβλητικῶς : «ἀξίζει νὰ με ἀναγνώσῃς τώρα ἀμέσως». Καὶ εἶναι τὰ σπανιώτερα. Ἐν ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ ἰδικόν σας αὐτὸ περὶ τοῦ Βάγια. Δι' αὐτὸ ἀμέσως τὸ ἤνοιξα καὶ δὲν τὸ ἀπέθεσα, εἰμὴ ἀφοῦ κυριολεκτικῶς τὸ ἀπερρόφησα ἔλον.

Ὅταν τὸ ἐκλείσα, εἶχον ἤδη εὑρεῖ τὴν λύσιν τῆς πρῶ-

της μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τίτλου τοῦ ἀπορίας : Πῶς ἕνας κληρικός, καὶ μάλιστα προϊστάμενος τῆς πολυσχιδοῦς καὶ πολυφρόντιδος Μεγ. Πρωτοσυγκελλίας τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχείου, ὄχι μόνον εὑρε τὴν ἄνεσιν νὰ συγγράψῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστήσῃ ὑποκείμενον συγγραφῆς πρόσωπον, μηδεμίαν κατὰ τὸ φαινόμενον ἔχον σχέσιν πρὸς τὸν κύκλον του.

Ἄλλὰ μαζὺ μὲ τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας μου, ἀπεκτήσατε μὲ τὸν «Θανάση Βάγια» σας περισσότερα δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἀγάπης μου : καὶ διότι ἀσχολεῖσθε περὶ τὴν νεωτέραν, μάλιστα, πάτριον ἱστορίαν, καὶ διότι μὲ ἐκόματε νὰ εἰσδύσω βαθύτερον εἰς τὰ ἄδυτα τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχικῆς σας εὐγενείας.

Μὲ τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ ἡ ψυχικὴ σας εὐγένεια ρίπτει ἀποτόμως ἕνα τεράστιον λίθον εἰς τὸ κέντρον αὐτὸ τῶν ἀπὸ καιροῦ λιμναζόντων ὑδάτων τῆς παραδόσεως, τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἱστορίας. Ἡ συμμαχία αὐτῶν τῶν τριῶν στοιχείων ἔκαμε τὸ Ἑλληνικὸν νὰ γράψῃ ὀριστικῶς καὶ τελεσιδίκως εἰς τὸν μαυροπίνακα τῶν εἰδεχθεστέρων φυσιογνωμιῶν τῆς πατρῖου μας Ἱστορίας τὸν ἔμπιστον αὐτὸν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ — καὶ ἔρχεσθε σεῖς τώρα μὲ ἕνα σφουγγάρι, βρεγμένον ἀπὸ τὰ ἴδια τῆς Ἱστορίας νερὰ καὶ ἀπὸ τὸ μῦρον μιᾶς ἀγάπης, κρυμμένης κάτω ἀπὸ τὸ ράσον, πού τὴν σκεπάζει — ἔρχεσθε σεῖς μὲ ἕνα σφουγγάρι, τὸ ὅποιον κινεῖ μία διαμαρτυρία διὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀδικίαν καὶ μία συμπαθητικὴ συγγνώμη δι' ἕ,τι σκιερὸν ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἡρώδους σας ἕνας τόσο στενὸς συγχρωτισμὸς πρὸς τὸν αἰμοδιψῆ τύραννον, νὰ τὸ σδύσετε. Ἀνεταράξατε λησμονημένα νερὰ καὶ — ἀπὸ τώρα τὸ προμαντεύω — ἡ βαρεῖα πτώσις τοῦ λίθου σας πολλὰς θ' ἀφυπνίσῃ γραφίδας, ὑπὸ τὰς ἀκωχὰς τῶν ἐποίων θὰ ἀνασκαφοῦν, διὰ πρώτην ταύτην φοράν, μετὰ βαρῶν καὶ πολυχρόνιον ὕπνον, τὰ ὑπὸ τὸν σωρὸν τοῦ ἐθνικοῦ ἀναθέματος τεθαμμένα ὅστ' αὐ τοῦ ἀπαισίου ἀνδρὸς τῆς παραδόσεως, τῆς φαντασίας καὶ τῆς Ἱστορίας.

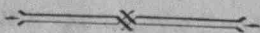
SISMANOGLIO
MEGARO

Μὴ περιμένετε ἀπὸ ἐμὲ κρίσιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ πονήματός σας· κάρρονες ἐμοῦ θὰ εἶπουν τὸν λόγον των. Τοῦτο μόνον ἐξ ἀφορμῆς αὐτοῦ δύναμαι νὰ σᾶς εἶπω : ὅτι, ὡς ἐπιστήμων, οὐδέποτε ἔσχον μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ περὶ τῶν λόγων τῆς πρὸς αὐτὴν δυσπιστίας μου ἔχω ἄλλοτε γράψει εἰδικὸν μελέτημα. Τὰ ὑπὲρ τοῦ Βάγια ἐπιχειρήματά σας ἔρχονται τόρα νὰ ἐνισχύσουν τὰς ἄλλοτε διατυπωθείσας γνώμας μου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, τὸ ἔργον σας ὠφέλησε καὶ ἐμὲ αὐτὸν εἰδικώτερον. Ἄλλ' εἶμαι περισσότερο ὠφελημένος ἐκ τῆς ἄλλης ἀπὸ τοῦ βιβλίου σας ἐντυπώσεως : εἶδα μίαν μεγάλην καρδιάν, γεμάτην ἀπὸ καλωσύνην, νὰ κινῆ ἓνα στοργικὸν χέρι εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ μὲ ἀπαλὴν προσοχὴν ἀπὸ τὸν κατάρατον τύμβον ἐνὸς πιστευομένου ὡς ἀθλίου ὁμογενοῦς, ἓνα πρὸς ἓνα τοὺς λίθους τοῦ βαρύνοντος τὰ κόκκαλά του ἀναθέματος, καὶ νὰ τὰ πλύνῃ εὐλαδικὰ μὲ τὸ βάλσαμον τῆς ἀποκαταστάσεως, διὰ νὰ τὰ ἐμφανίσῃ λευκὰ κατὰ πρόσωπον τῆς σκληρᾶς ἀδικίας τῶν συμμαχησάντων κατ' αὐτοῦ τριῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ζωγραφίζουσι τὴν ὑπόληψιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς μελλούσας γενεάς. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἡ ἱστορικὴ ἀκριβολογία δὲν με ἐνδιαφέρει τόσο πολύ· μᾶς ἐδώκατε ἐν τούτοις πολλὰ καὶ πειστικὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀναθεωρήσεως τῆς καταδικαστικῆς περὶ τοῦ Βάγια ἀποφάσεως τῆς Ἱστορίας. Περισσότερον μ' ἐνδιαφέρει τὸ φιλόνηρον δέος τοῦ λεπτοῦ καὶ εἰς ἄκρον εὐαισθήτου συγγραφέως του, μήπως, καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ νέα στοιχεῖα, οἱ συγνοὶ ἄνθρωποι ἐξακολουθήσουν ἀκόμη νὰ εἶναι σκληροὶ καὶ ἀναίσθητοι πρὸς τὸ δικαίωμα, τὸ ὅποιον ἀποκτᾷ τώρα δι' ὑμῶν ὁ Βάγιας, «νὰ σταθῇ σὲ μιὰ μικρὴ γωνίτσα» τοῦ ἐθνικοῦ μας Πανθέου.

Μὲ θερμὰς εὐχαριστίας καὶ συγχαρητήρια καὶ πολλὴν ἀγάπην (37).

Ἰδικός σας

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΑ

ΔΙΗΓΗΜΑ ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ

(ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ)

Ο ΠΑΠΠΟΣ ΜΟΥ

Ἀπὸ τῆ Συλλογῆ

Ἡρωϊκῆς Ἱστορίας τοῦ Σπιτιοῦ μου.

Μιά χειμωνιάτικη βραδεῖά, ποῦ εἶχαμε πολλοὺς ξένους στὸ σπίτι μας, γιατί τοὺς εἶχαν κλείσει τὰ ποτάμια καὶ δὲν μπορούσαν νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν δρόμον ποῦ εἶχαν, ἄρχισε ὁ πατέρας μου νὰ διηγῆτε μιὰ ἱστορία, πῶς ὁ θεὸς μας ὁ Γιώτης ντρόπιασε μιὰ φορὰ στὴν σκοποβολὴ σαράντα Ἀρβανίτες καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ φτύσουν τὰ ντουφέκια τους, λέγοντας :

— Φτοῦ ! λιανέτ ! Χαράμ τὲ κόφτ !

Ἐνῶ ἐγὼ περίμενα νὰ εἰπῆ κάμμιά ἱστορία τοῦ Πάππου μου, ποῦ εἶχε πολὺν καιρὸ νὰ τοῦ εἰπῆ ἱστορία, καὶ ξέσπασα στὰ κλάματα.

— Τί ἔχει τὸ παιδί καὶ κλαίει ;

Ρώτησαν οἱ ξένοι.

— Τ' ἔχεις καὶ κλαῖς ;

Μὲ ρώτησε ὁ πατέρας μου.

— Νὰ (τοῦ εἶπα κλαμένος). Ὅλο γιὰ τὸν θεὸ τὸν Γιώτη καὶ γιὰ τὸν θεὸ τὸν Γιώτη λὲς ἱστορίες ! Καὶ γιὰ τὸν Πάππον μου, ποῦ εἶναι πατέρας σου, δὲν λὲς τίποτε !

Κι' ἄρχισα τὰ κλάματα.

— Ἄχ ! χαμένε (μοῦ εἶπε ὁ πατέρας μου). Τί κουτὸς εἶσαι ; Οἱ ἱστορίες λέγονται ἀπὸ κάποια ἀφορμὴ, καὶ ἡ μιὰ ἱστορία φέρει τὴν ἄλλη. Βλέπεις, ἀνάφερε ὁ φίλος γιὰ ἓναν, ποῦ χτυποῦσε τὰ περιστέρια στὸ φτερό μὲ μολύβι, καὶ ἐγὼ ἀνάφερα τὴν ἱστορία τοῦ θειοῦ μας τοῦ Γιώτη, ποῦ πέρασε τὸ μολύβι μέσα ἀπὸ μιὰ κρικέλλα καὶ ἐντρόπιασε τοὺς Ἀρβανίτες καὶ τοὺς ἔκανε νὰ φτύσουν τὸ ντου-

φέκι τους! "Αν τύχαινε όμως να γίνη λόγος να αναφέρη κανέννας για την άφοβιά κανενός ανθρώπου, τότε θ' ανάφερνα κι' εγώ την άφοβιά του Πάππου σου, ποῦ δὲν τὴν εἶχε κανέννας στὸν Κόσμο.

"Ενας γεραλέος ἀπὸ τοὺς ξένους ἦρθε ἐπίκουρος.

— Πλειὸ ἄφοβος (μοῦ εἶπε) καὶ πλειὸ ἀντρεῖος ἀπὸ τὸν Πάππο σου, παιδί μου, δὲν βρέθηκε στὸν Κόσμο. Δὲν ἔχει καμμιά σχέσι τὸ πέρασμα τοῦ μολυβιοῦ ἀπὸ τὴν κρικέλλα . . . Μπορεῖ νᾶναι κανεὶς καλὸς σκοπευτής, χωρὶς ὅμως νᾶναι καὶ παλληκάρι . . .

— Ὁ θεὸς μου Γιώτης ὅμως (εἶπε ὁ πατέρας μου) εἶταν καὶ παλληκάρι.

— Βέβαια! Βέβαια!

Εἶπαν κι' ὄλοι οἱ ἄλλοι, γιατί τὸν εἶχαν ἀκουστά.

Κι' ἄρχισε ὁ γεραλέος νὰ διηγῆται, πῶς ὁ Πάππος μου ἔδωξε μιὰ φορὰ πενήντα Ἀρβανίτες ἀπὸ ἓνα χωριό, ποῦ βρέθηκε ἐκεῖ κατὰ τύχη μὲ τρία παλληκάρια μοναχά.

"Υστερα ἔλαβε τὸν λόγον ὁ πατέρας μου, ποῦ προσπαθοῦσε πάντα νὰ νικήη τοὺς διηγητάδες.

— Ἐγὼ νὰ σᾶς πῶ (εἶπε κομπαστικά) τὴν ἀνδρεία καὶ τί παλληκαριά εἶχε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου. Τέτοια ἄφοβιά δὲν ἔχω ἀκούσει ἀκόμα ὡς τὰ σήμερα.

Ἐγὼ, ἂν καὶ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν πρώτη ἱστορία, ὅτε ὁ Πάππος μου ἔστρωσε μπροστὰ σᾶν γελάδια πενήντα Ἀρβανίτες μὲ τρία παλληκάρια μοναχά, ἅμα ὅμως ἀκουσα τὸν πατέρα μου, ὅτι ἤξερε ἀκόμη καλύτερη ἱστορία γιὰ τὸν Πάππο μου, πέταξα στὰ σύννεφα ἀπὸ τὴ χαρὰ μου καὶ ἔδωξα ὅλη τὴ νύστα, ποῦ μὲ τριγύριζε.

— Κατὰ τὰ 1810 ὁ θεὸς μου ὁ Γιώτης ἀπὸ ἀρματωλὸς τῶν Χασιῶν ἔγινε Κλέφτης καὶ σμίχθηκε μὲ τὸν Γιαννοῦλα Ζιάκα. Χτύπησαν πολλὰ φορὲς τοὺς Τούρκους στὰ Γρεβενά καὶ πῆγαν τὰ σκιέτια (1) στὸν Ἀλῆ-πασιά. Ὁ

(1) Παράπονα.

Ἀλῆ-πασιάς τὸν κυνηγοῦσε μὲ μεγάλη λύσσα, μάλιστα ξετίμησε καὶ διαλάλησε τὰ κεφάλια τους γιὰ ἑκατὸ φλωριά βενέτικα. Μιὰ μέρα μάλωσε ὁ θεὸς μου Γιώτης μὲ τὸν Ζιάκα, πῆρε τὰ παλληκάρια του καὶ παρουσιάστηκε μέρα μεσημέρι ἐδῶ στὸ σπίτι! Ὁ πατέρας μου, ἂν καὶ μικρότερος στὴν ἡλικία, φέρονταν πάντα σᾶν μεγαλύτερος πρὸς τ' ἀδέλφια του κι' ἄρχισε νὰ μαλώνη τὸν Γιώτη, γιατί ἤλθε ἔτσι φανερά, κι' ἂν τὸ μάθαινε ὁ Ἀλῆ-πασιάς, θὰ τοὺς χαλοῦσε τὸ σπίτι.

Ὁ Γιώτης τοῦ ἀποκρίθηκε κομπαστικά:

— Ὡς ποῦ εἶμαι ἐγὼ ζωντανός, δὲν θὰ βρεθῆ κανέννας ἱκανὸς νὰ μᾶς χαλάσῃ τὸ σπίτι!

— Αὐτὰ εἶναι λόγια τοῦ ἀέρα! τοῦ ἀπάντησε ὁ πατέρας μου. Ὁ Ἀλῆ-πασιάς μᾶς χάλασε τὸ Σοῦλι καὶ δὲν μπορεῖ νὰ χαλάσῃ ἓνα σπίτι, τὸ δικό μας;

— Φοβᾶσαι, Χρῆστο! τοῦ εἶπε ὁ Γιώτης. Δὲν ἤλπιζα νὰ μὴν εἶσαι παλληκάρι.

— Εἶμαι καὶ παραεῖμαι, τοῦ ἀπολογήθηκε ὁ πατέρας μου σοβαρά. Ἐγὼ εἶμαι παλληκάρι καὶ ὄχι ἐσύ! Δὲν εἶσαι παλληκάρι ἀνώτερο ἀπὸ ἐμένα ἐσύ, ποῦ παίρνεις ἓνα ντουφέκι καὶ χώνεσαι στὰ βουνά σᾶν ἀγροῖμι, ἀλλ' ἐγὼ, ποῦ κάθουμαι ἐδῶ καὶ φυλάω τὸ σπίτι.

Κάτι θέλησε νὰ εἰπῆ ἀκόμα ὁ θεὸς μου ὁ Γιώτης, ἀλλ' ὁ πατέρας μου τῶκοψε τὸν λόγο:

— Χίλιους Τούρκους νὰ σκοτώσης, ἀδελφέ μου Γιώτη, τοῦ εἶπε, δὲν σὲ λογαριάζω γιὰ τίποτε. Ἐκεῖ στὰ βουνά καὶ τὰ μυρμηγκία σκοτώνουν Τούρκους. Νὰ καθήσης ἐδῶ, νὰ ζήσης, νὰ φυλάξῃς σπίτι καὶ τότε θὰ καταλάβῃς ποιά παλληκαριά εἶναι μεγαλύτερη, ἢ δική σου ἢ ἡ δική μου!

Ὁ Γιώτης θύμωσε, πῆρε τὰ παλληκάρια του καὶ ἔφυγε πάλε γιὰ τὰ βουνά, ὅπου εἶχε τὰ λιμέρια του.

Πέρασε μιὰ μέρα, δύο, τρεῖς . . ., πέρασε μιὰ βδομάδα, δύο καὶ κανέννας ἀποσταλμένος τοῦ Ἀλῆ-πασιά δὲν φανίστηκε!

— Τὴν γλύτωσα!

Εἶπε ὁ πατέρας μου χαρούμενος καὶ ἄρχισε νὰ ξεθυμῶνῃ τοῦ ἀδελφοῦ του τοῦ Γιώτη. Πέρασαν ἀκόμα κι' ἄλλες δυὸ βδομάδες κι' ὁ πατέρας μου καβαλλήκεψε τὸ ἄλογό του καὶ πάει στὰ Γιάννινα γιὰ δουλειές του.

Τὴν πρώτη μέρα βγῆκε στὴν ἀγορά, ψώνισε μερικά πράγματα, πληρώθηκε καὶτι ποῦχε νὰ λάβῃ ἄλλοῦ ἀπὸ βούτυρα, ἄλλοῦ ἀπὸ τυριά, ἄλλοῦ ἀπὸ μαλλιά (μὲ συμπάθειο) κι' ἄλλοῦ ἀπὸ ταμπάκους κι' ἄφησε γιὰ νὰ ἐπισκεφθῆ μερικοὺς φίλους του γιὰ τὴν ἄλλη μέρα.

Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ χάνι τὴν ἄλλη μέρα, ὄλος ἀνύποπτος, βρέθηκε περικυκλωμένος ἀπὸ ἑκατὸ Ἀρβανίτες, μὲ τὰ ντουφέκια σηκωμένα κατ' ἐπάνω του. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἀρβανίτων εἶταν ὁ Σουλεῦμάν-Ταχίρης, γυὸς τοῦ Ταχῆρ Ἀμπάζη, καὶ κατὰ τὴν διαταγὴ ποῦχε, συνώδεψε τὸν πατέρα μου καὶ τὸν παρουσίασε στὸν Ἀλῆ-πασιὰ στὰ Λιθαρίτσια.

Ἄμα φανίστηκε μπροστὰ στὸν Ἀλῆ-πασιὰ, τοῦ εἶπε αὐτὸς ὁ Ἀντίχριστος μὲ γλυκάδα, σὰν νὰ εἶταν ἅγιος:

— Ἐσύ, ὦρὲ μπίρο μου, εἶσαι ὁ ἀδερφὸς τοῦ Γιώτη;

— Ὁ Γιώτης εἶναι ἀδερφός μου . . .

Τοῦ ἀπολογήθηκε ὁ πατέρας μου.

— Τὸ ἴδιο δὲν κάνει;

Τὸν ρώτησε ὁ Πασιὰς περίεργα.

— Ἄν θὰ τὸν εἶχα στὸ χέρι μου, τοῦ εἶπε, δὲν θὰ ἤθελα νάχω ἀδερφὸ αὐτὸν τὸν παλλαβό!

— Μωρ' ἐσύ, μπίρο μου, γιὰ νὰ λὲς αὐτὰ τὰ λόγια, θὰ εἶπῃ πῶς εἶσαι καλὸς ἄνθρωπος! τοῦ ἀπάντησε ὁ Ἀλῆ-πασιὰς. Κι' ἐγὼ νόμιζα, ὅτι εἶσαι κακός, σὰν τὸν ἀδερφὸ σου . . . Ἀφοῦ εἶσαι καλὸς ἄνθρωπος, νὰ μοῦ φέρῃς ἓνα ρεχέμι (1) τοῦ σπιτιοῦ σου, κι' ἐσύ νὰ πᾶς νὰ

(1) Ὁμηρο.

μοῦ φέρῃς τὸν ἀδερφὸ σου τὸν Γιώτη, γιὰ νὰ γλυτώσῃς τὸ κεφάλι σου!

— Ἀδύνατα πράγματα μοῦ ζητᾶς, ὦρὲ Πασιὰ! τοῦ ἀπολογήθηκε ὁ πατέρας μου. Τέτοιο πράγμα δὲν σοῦ τὸ κάνω ἐγὼ! Νὰ τὰ βουνά! Στείλε καὶ πιάστον, ἂν εἶσαι ἱκανός!

Ἀκούοντας αὐτὴν τὴν ἀπάντηση ὁ Ἀλῆ-πασιὰς, δάγκασε τὰ χεῖλη του ἀπὸ τὸν θυμὸ του καὶ τοῦ εἶπε:

— Ἐρεῖς, μπρὲ χαντακωμένε, ὅτι ἂν δὲν κάνῃς ἔτσι, θὰ σὲ ρίξω στὰ τσιγγέλια; (1)

— Κι' ὕστερα ἀπὸ τὰ τσιγγέλια τί ἄλλο ἔχει;

Ρώτησε ὁ πατέρας μου τὸν Πασιὰ ἀφοβα.

— Ὑστερα ἀπὸ τὰ τσιγγέλια; . . . ἀπάντησε ὁ Ἀλῆ-πασιὰς, θάνατο!

— Κι' ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατο;

Ξαναρώτησε ὁ πατέρας μου.

Ὁ Πασιὰς δὲν ἤξερε τί ν' ἀπαντήσῃ. Σώπασε καὶ σὲ λίγο φώναξε τὸν Κατῆ, ποῦ εἶταν ἐκεῖ παρῶν.

— Τί καρτερεῖς; Γράψε: «Θάνατος».

Παράστεκε μὲ τὸν Κατῆ κι' ὁ Θανάσης Βάγιας, ὁ Ταχῆρ Ἀμπάζης, ὁ γυιὸς του ὁ Σουλεῦμάνης, ὁ κύρ Μάνθος κι' ἄλλοι. Πολλὰ λόγια δὲν χρειάζονταν, κι' ὁ πατέρας μου καταδικάστηκε εἰς θάνατον ὡς ἐξυβριστῆς δηθεν τῆς «μόνης ἀληθινῆς» θρησκείας τοῦ Μωαμέτη. Ἡ ἐκτέλεση τῆς ποινῆς ἔμενε στὸ ἔλεος τοῦ Πασιὰ καὶ διατάχθηκε γιὰ τὰ μάτια ὁ Δεσπότης ὁ Περιστερᾶς νὰ τὸν μεταλάβῃ, πρὶν ριχθῆ στὰ τσιγγέλια καὶ στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ θανάτου.

Ὁ πατέρας μου ἄκουσε ἀτάραχος τὴν καταδίκη του, σὰν νὰ εἶταν γιὰ κανέναν ξένον κι' ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Ἡ ἀπάθειά του ὅμως ἔκανε τοὺς Τούρκους νὰ σκυλιά-

(1) Ἀρπάγη σιδηρένια, εἶδος βασανιστήριον ἐκείνων τῶν χρόνων, ἀπὸ τὰ σκληρότερα βασανιστήρια.

σουν ἀπὸ τὸν θυμό τους. Ἐπιθυμοῦσαν νὰ τὸν ἴδοῦν νὰ κλαίῃ καὶ νὰ τοὺς παρακαλᾷ νὰ μὴν τὸν θανατώσουν, ἀλλ' ὁ πατέρας μου δὲν εἶταν συνηθισμένος ἀπὸ τέτοια.

Ὁ Θανάσης Βάγιας ὅμως — ἄς τὸν ἔλεγαν ὅπως τὸν λέγει ὁ Κόσμος — ὑπερασπίζονταν πάντα τοὺς Χριστιανοὺς. Λυπήθηκε τὸν πατέρα μου, τὸν ζύγωσε καὶ τοῦ εἶπε κρυφά :

— Πέσε στὰ πόδια τοῦ Πασιὰ καὶ ζήτη τοῦ χάρη!

Ὁ πατέρας μου δὲν τῶδωκε καμμιά ἀπάντηση κ' ἔκανε πῶς δὲν τὸν ἄκουε. Ὁ Θανάσης Βάγιας τοῦ ξαναεἶπε :

— Πέσε στὰ πόδια τοῦ Πασιὰ καὶ ζήτη τοῦ χάρη!

— Δὲν ζητάω ποτὲ χάρη ἀπὸ τὸν ὄχτρό μου!

Τοῦ ἀπολογήθηκε περήφανα ὁ πατέρας μου.

Περίμενε-περίμενε ὁ Ἀλῆ-πασιάς νὰ ἰδῆ τὸν πατέρα μου πεσμένον στὰ πόδια του, νὰ τοῦ ζητᾷ χάρη μὲ παρακαλιές, μὲ δάκρυα καὶ μὲ κλάματα, καὶ βλέποντάς τον νὰ μὴν τῶχῃ στὸν νοῦν του, τοῦ εἶπε :

— Δὲν κατάλαβες, φαίνεται, γιὰ πὺν θὰ ταξειδέψῃς!

— Τὸ γνωρίζω πολὺ καλά, τοῦ ἀπολογήθηκε ὁ πατέρας μου, γιὰ πὺν θὰ ταξειδέψω.

— Ἄν τὸ γνώριζες, τοῦ εἶπε ὁ Πασιάς, θ' ἄπεφτες νὰ μοῦ φιλήσῃς τὰ πόδια!

— Τὸ γνωρίζω πολὺ καλά, τοῦ ἀπολογήθηκε πάλε ὁ πατέρας μου, ὅτι ἀπόψε θὰ δειπνήσω καὶ θὰ κοιμηθῶ μὲ τοὺς ἀγγέλους στὸν Παράδεισο!

— Πᾶρτέ τον, μούγκρισε ὁ Πασιάς σὰν θεριό, καὶ γρήγορα στὰ τσιγγέλια!

Τὰ τσιγγέλια εἶταν ἡ σκληρότερη καὶ μαρτυρικώτερη καταδίκη, ποῦχῃ ἐφεύρει ἡ ἄκαρδη τυραννία. Εἶταν καμμιά σαρανταριά σιδηρένιες ἀρπάγες, μπηγμένες ἀπὸ πάνω ὡς κάτω σὲ μιὰ ποδιά τοῦ τοίχου τοῦ κάστρου πρὸς τὸ μέρος τῆς λίμνης. Πήγαιναν τὸν κατάδικο δεμένον στὸ χεῖλος τοῦ κάστρου, ποῦ εἶταν κάτω τὰ τσιγγέλια, καὶ τὸν ἔσπρωχναν στὸν κατήφορον. Ἐτσι ἔπεφτε ἀπάνω στὰ τσιγγέλια,

πῶμπαιναν στὴν κοιλιά του ἢ σ' ἄλλο μέρος τοῦ κορμιοῦ του, κ' ἄλλοι μὲν δὲν ἀρπάζονταν καλὰ κ' ἔπεφταν ἀπὸ τσιγγέλι σὲ τσιγγέλι, ἀφίνοντας ἀπάνω σ' αὐτὰ μέρος ἀπὸ τὲς σάρκες τους, ἢ τ' ἀντερά τους καὶ πέθαιναν ἀμέσως, ἄλλοι δέ, οἱ πλειὸ ἄτυχοι, σκάλοναν σ' ἓνα τσιγγέλι μοναχὰ καὶ ἐκεῖ μαρτυροῦσαν, δυὸ-τρία μερόνυχτα, ὡς ποῦ νὰ ξεψυχήσουν!

Ὁ πατέρας μου, ἀφοῦ ξωμολογήθηκε καὶ μετάλαβε, κίνησε γιὰ τὰ τσιγγέλια, συνοδευόμενος ἀπὸ πενήντα ἀρματομένους Ἀρβανίτες, ἓναν κ' ἓναν, ἀπὸ τὸν Δεσπότην Περιστερᾶς, τὸν Θανάση Βάγια καὶ τὸν Σουλεῦμάν-Ταχίρη, παλληκάρι ὡς εἴκοσι χρονῶν κ' ἀπάνω.

Βγαίνοντας ἀπὸ τὰ Λιθαρίτσια, τὰ σεράγια τοῦ Ἀλῆ-πασιά, ὁ πατέρας μου ἄρχισε ἓνα ψιλὸ κ' ὠμορφο τραγοῦδι, σὰν νὰ πήγαινε σὲ χαρὰ ἢ σὲ πανηγύρι. Εἶταν ὁ μακαρίτης, ὅπως ξέρετε, καὶ τραγουδιστῆς ποῦ δὲν εἶχε ταῖρι!

Στέκονταν ὁ Κόσμος στὸν δρόμο γιὰ ν' ἀκούσουν τ' ἀγγελικὸ τραγοῦδί του κ' ἔβγαιναν οἱ γυναῖκες στὰ καφάσια νὰ ἴδοῦν τὸν ἀγνωστον τραγουδιστῆ, κ' ἄλλες ἄρχιζαν τὰ μυρολόγια, κ' ἄλλες λιγοθυμοῦσαν, βλέποντας ἓναν τέτοιον λεβέντη, ἓνα τέτοιο καμάρι τῆς νιότης, ἓνα τέτοιο ἀηδόνη νὰ πηγαίνει στὸ θάνατο! Ἐτσι τραγουδώντας πέρασε μπροστὰ ἀπὸ τὸ σταυροδρόμι, ἔφτασε τὸ γεφύρι ποῦ σμίγει τὴν πόλη μὲ τὸ κάστρο καὶ μπῆκε στὴν καστρόθυρα κ' ἔφτασε στὰ τσιγγέλια.

Ὅταν σταμάτησε μπρὸς στὰ τσιγγέλια ἢ συνοδεία, εἶπε ὁ πατέρας μου :

— Σᾶς ζητῶ μιὰ χάρη, ὦρὲ παιδιά! . . .

— Τί χάρη θέλεις; τοῦ ἀπάντησε ὁ Θανάσης Βάγιας μὲ δακρυσμένα μάτια — ἔκλαψε κ' ὁ Δεσπότης σὰν νὰ τὸν εἶχε ἀδερφό. — Ζήτη καὶ σοῦ γένηται!

— Νὰ μοῦ ἀφήσητε λίγον καιρὸ νὰ πῶ τὸ τραγοῦδι τοῦ Κατσαντώνη . . .

Δὲν εἶταν ἕνα-δύο χρόνια, ποῦχε μαρτυρήσει ὁ ἀντρεῖος τῶν ἀντρεῖων Κατσαντώνης σ' ἄλλη μαρτυρική θέση, τὸν Πλάτωνα.

— Πέτο ! πέτο ! τοῦ εἶπε ὁ Σουλεῦμάν-Ταχήρης, ποῦχε τὸ πρόσταγμα, κι' ὁ πατέρας μου ἄρχισε τὸ τραγοῦδι τοῦ μεγάλου Κλέφτη :

Ἄποψε εἶδα στὸν ὕπνο μου, στὸν ὕπνο, ποῦ κοιμώμουν,
τρία ποτάμια πέραγα, τὰ τρία ἄράδα-ἄράδα,
τῶνα εἶταν ξάστερο πολὺ καὶ τ' ἄλλο θολωμένο,
τὸ τρίτο τὸ πλατύτερο, θολὸ καὶ αἱματωμένο . . .
καὶ μὲς στὴν μέση μῶπεσεν ἡ φούντα τοῦ σπαθιοῦ μου
ξῆγά το, Γιῶργό μου ἀδερφέ, σὰν τί νὰ θέλῃ τᾶχα . . .

Δὲν μπόρεσε νὰ βαστάξῃ πλειὸ ὁ Θανάσης Βάγιας, κι' εἶπε τοὺς Ἀρβανίτες, ποῦ τὸν κρατοῦσαν :

— Μὴν τὸν πειράξῃ κάνεις ὡς ποῦ νὰ γυρίσω !

Καὶ λέγοντας αὐτά, ἔτρεξε σὰν ἐλάφι στὰ Λιθαρίτσια, ἔπεσε στὰ πόδια τοῦ Ἀλῆ-πασιά καὶ τοῦ εἶπε κλαίγοντας :

— Νὰ σοῦ πάρω τὸ κακό, Πασιά μου, κι' ἐσένα κι' ὅλου σου τοῦ σπιτιοῦ ! Σοῦ γυρεύω μιὰ χάρη . . .

— Τί χάρη γυρεύεις, ὦρέ ; τοῦ εἶπε ὁ Πασιάς. Μὴ γι' αὐτὸ τὸ σκυλί, πῶστελα στὰ τσιγγέλια ;

— Γι' αὐτόν, Πασιά μου, τοῦ ἀπολογήθηκε ὁ Θανάσης Βάγιας ἱκετευτικά. Σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ τὸν χαρίσης σ' ἐμένα. Τόσον καιρὸ σὲ δούλεψα, σὲ δουλεύω καὶ θὰ σὲ δούλεψω . . . Χάρισέ μου τον !

Ὁ Ἀλῆ-Πασιάς σιωποῦσε, κι' ὅσο τὸν παρακαλοῦσε ὁ Θανάσης Βάγιας, τόσο καὶ στενοχωριῶνταν. Ἦθελε καὶ δὲν ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν πιστό του Θανάση Βάγια, καὶ δὲν γύριζε οὔτε πρὸς τὸ ἕνα, οὔτε πρὸς τὸ ἄλλο, ἀλλὰ στέκονταν δίβουλος. Σ' αὐτὸ ἀπάνω μπαίνει μέσα καὶ ὁ Σουλεῦμάνης, ὁ γυιὸς τοῦ Ταχῆρ Ἀμπάζη, καὶ πέφτει κι' αὐτὸς στὰ πόδια τοῦ Πασιά κλαίγοντας :

— Κόψε με ἐμένα καλύτερα, πατέρα μου Πασιά, ἂν δὲν

μοῦ χαρίσης τὴν ζωὴ αὐτοῦ τοῦ Χριστιανοῦ ! Ρίξε με ἐμένα καλύτερα στὰ τσιγγέλια, παρὰ αὐτόν !

Τὸ θεριὸ ἄνοιξε τὸ στόμα του καὶ τοὺς εἶπε καὶ τῶν δυονῶν :

— Γιατί, μπρέ, μὲ παρακαλεῖτε τόσο γι' αὐτὸ τὸ σκυλί ; Γι' αὐτόν ποῦ μὲ περιφρόνησε ἔτσι καὶ δὲν ἔσκυψε τὸ κεφάλι νὰ μοῦ ζητήσῃ χάρη ;

— Γιὰ τὴν παλληκαριά του μονάχα !

Φώναξαν καὶ οἱ δυὸ μ' ἕνα στόμα, ὁ Θανάσης Βάγιας κι' ὁ Σουλεῦμάνης.

Ὁ Ἀλῆ-πασιάς ξανασιώπασε.

— Πασιά μου, ἐξακολούθησε ὁ Θανάσης Βάγιας, ἀπ' ἐδῶ καὶ ὡς τὰ τσιγγέλια πῆγε τραγουδῶντας, σὰν νὰ πῆγαινε σὲ χαρὰ ἢ σὲ πανηγύρι ! Καρφὶ δὲν τοῦ καιῖγεται ἂν τὸν ρίξης στὰ τσιγγέλια ἢ ὄχι. Τέτοια καρδιά δὲν ἔχω ἰδεῖ ὡς τὰ σήμερα !

— Καὶ τί μ' αὐτό ;

Τοὺς εἶπε ὁ Ἀλῆ-πασιάς.

— Νὰ τ' εἶναι, τοῦ εἶπε ὁ Θανάσης Βάγιας. Ἄν τὸν χαλάσης αὐτόν τώρα, νικητῆς θὰ εἶναι ἐκεῖνος, ἐνῶ ἂν τὸν ἀφίσης νὰ ζήσῃ, νικητῆς θὰ εἶναι ἡ Ὑψηλότης Σου, γιατί θὰ ζῆ πάντα μὲ τὸν φόβο σου προσκεφάλι του.

— Καλύτερα γι' αὐτόν εἶναι νὰ τὸν σκοτώσομε σήμερα καὶ νὰ γλυτώσῃ μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ σπαθί σου.

Τὸ θεριὸ κολακεύτηκε καὶ καταπείστηκε, καὶ τέλος τοὺς εἶπε καὶ τῶν δυονῶν :

— Ἄς εἶναι δικός σας ! Μέσα σὲ τόσες χιλιάδες σκυλιά, ἕνα λιγώτερο ἢ ἕνα πλειότερο, δὲν σημαίνει τίποτε !

Τοῦ φίλησαν τὴν ποδιά εὐχαριστημένοι ὁ Θανάσης Βάγιας κι' ὁ Σουλεῦμάν-Ταχήρης, κι' ἔφυγαν, σὰν ἀστραπὴ γιὰ τὸ κάστρο, κι' ὅταν ἀντίκρουσαν τὴν φρουρὰ μὲ τὸν κατάδικο, φώναξαν :

— Ἀφῆστέ τον λεύτερο !

Τοῦ ξεκλείδωσαν ἀμέσως τὰ σίδηρα.

Καὶ στήν στιγμή τὸν ἄφησαν ἐλεύθερο.

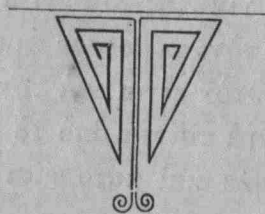
Ὁ Δεσπότης ὁ Περιστερᾶς, γιὰ νὰ δείξη τὴν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τὸν Σουλεῦμάν-Ταχήρη καὶ τὸν Θανάση Βάγια, τοὺς πῆρε μαζῇ μὲ τὸν πατέρα μου νὰ γευματίσουν καὶ ὕστερα ἔγειναν καὶ οἱ τέσσαρες μαζῇ βλάμηδες, μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνάτιου, σ' ἀνάμνηση ἐκείνου τοῦ περιστατικοῦ, καὶ ὠρκίστηκαν συναμεταξύ τους αἰώνια φιλία.

ΣΖ

Ὁ πατέρας μου ἔπαψε τὴν διήγηση καὶ ἐγὼ νόμισα ὅτι εἶδα μπροστά μου τὸν πάππο μου σὰν βουνὸ μεγάλο, πὸν τὸ κεφάλι ἔφτανε ὡς τὰ οὐράνια.

(Ἰωάννινα)

Χ. ΧΡΙΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ

Ο ΙΑΤΡΟΣ ΛΟΥΚΑΣ ΒΑΓΙΑΣ

«Καὶ ὁ ἱατρὸς Λουκᾶς Βάγιας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀθανασίου καὶ τῶν ἄλλων γραμματέων, διὰ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ συνετέλεσεν εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἐπίρρωσιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν κατοίκων, καὶ κατέλαβε καὶ οὗτος ἀξιοσημεῖωτον θέσιν ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος».

(A. Borpe)

Ὡς ὁ Θανάσης Βάγιας, οὕτω καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ ἱατρὸς Λουκᾶς Βάγιας, δὲν εὔρε χάριν πρὸ τῆς γραφίδος τῶν προκατελιημένων Ἱστορικῶν. Κατ' αὐτούς, καὶ αὐτὸς ἦτο εἰς κομπογιαννίτης ἱατρὸς, τοῦ αὐτοῦ ἠθικοῦ φυράματος μὲ τὸν ἀδελφόν του. Ἦρκεσε μία μονοκονδυλιά νὰ διαγράψῃ ἀναπολόγητον καὶ τοῦτον ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν τιμίων Ἡπειρωτῶν καὶ παραδώσῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν περιφρόνησιν καὶ τὸ παντοτεινὸν ἀνάθημα!

Πόσον ὅμως αἱ κρίσεις τῶν ἀνθρώπων εἶνε ἐπισηφαεῖς, ὅταν δὲν ἐδράζωνται ἐπὶ τῆς ἀληθείας, καταδείκνυται καὶ ἐκ τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, τὴν ὁποῖαν ἐξαπέλυσαν οἱ ἄδικοι κριταὶ κατὰ τοῦ ἐκλεκτοῦ τούτου ἐπιστήμονος καὶ καλοῦ πατριώτου.

Ὅτι ὁ Λουκᾶς Βάγιας δὲν ἦτο ποσῶς κομπογιαννίτης, ἀλλ' ἐπιστήμων διακεκριμένος, ἐπὶ δωδεκαετίαν σπουδᾶσας εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, τὸ εἶπομεν εἰς τὴν πρῶτην μελέτην μας, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπίσης ἀνεφέραμεν, ὅτι ὁ τίμιος καὶ χρηστὸς διδάσκαλος τῶν Ἰωαννίνων Ἀθανάσιος Ψαλλίδας, ὁ τόσον αὐστηρῶς καταρραπίσας τὰς κακίας τῶν συμπολιτῶν του, δὲν θὰ ἔστεργε ποτὲ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του, ἂν δὲν τὸν ὑπελήπτετο καὶ δὲν ἐθεώρει αὐτὸν ἄξιον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν τιμημένον

SISMARTOLOGIO
MEGARO

οἶκόν του. Ἐνεφέραμεν ἐπίσης καὶ τὰς διαβεβαιουμένας προσπάθειάς αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἄλλὰ σήμερον δὲν θὰ ἀρκεσθῶ εἰς ταῦτα μόνον. Τὸν Λουκᾶν Βάγιαν συναντῶμεν καὶ εἰς ἕτερον στάδιον δράσεως, ἐπίσης ἐνδόξου.

Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀνύψωσαν τὴν ἱερὰν τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἐλευθερίας σημαίαν καὶ τὸ Ἔθνος ἔχυνε χειμάρρους αἱμάτων, ἀγωνιζόμενον τὸν μέγαν καὶ ἱερὸν ἀγῶνα, τότε εἰς τὸ ἡρωϊκὸν Μεσολόγγι μία δρᾶξ μεγαλοψύχων ἀγωνιστῶν διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ ἡρωισμοῦ πρωτακούστου ἀνεχαίτιζεν ἐπὶ μῆνας καὶ ἔτη ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους **προμαχῶνας** τὰς χιλιάδας τοῦ Κιουταχῆ καὶ τὰς Γαλλοαγυπτιακὰς στρατιάς τοῦ Ἰβραὶμ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου.

Στὸ μαῦρο Μεσολόγγι,

πού πολεμεῖ μετὰ τὴν Τουρκίαν, μετὰ τέσσαρες πασάδες,
καὶ οἱ πρῶτοι τῆς Ἀρβανιτιᾶς μετὰ δώδεκα χιλιάδες,
πού στένουν τόπια τῆς στεριᾶς, καράβια τοῦ πελάγου,
πέφτουν οἱ μπάλες σὰ βροχή, οἱ μπόμπες σὰ χαλάζι,
καὶ αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης (38).

Ἐκεῖ, εἰς τὸ προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Κυρά-Βασιλικῆς, τοῦ ἡρωικοῦ Γεωργίου Κίτσου, ἔσπευσε καὶ ὁ Λουκᾶς Βάγιας νὰ πράξῃ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον του καὶ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του, ἀψηφῶν καὶ κινδύνους καὶ πείναν καὶ τὸν θάνατον αὐτόν. Οἱ δὲ Μεσολογγῖται, ἀποβλέποντες πρὸς αὐτὸν οὐ μόνον ὡς εἰς ἰατρικὴν αὐθεντίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐνθερμον πατριώτην, περιέβαλλον διὰ μεγάλης τιμῆς καὶ ὑπολήψεως.

Εἶνε γνωστὰ τὰ κατὰ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἀληθμονήτου μεγάλου φιλέλληνος Λόρδου Βύρωνος, ἐπισυμβάντα ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 7 Ἀπριλίου 1824. Ἄλλ' ἴσως δὲν εἶνε γνωστὸν εἰς πολλοὺς : ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπισή-

μων Εὐρωπαϊῶν ἰατρῶν, Βρουνό, Μίλιγγεν καὶ Φροϊμ-βερν, οἵτινες ἐνοσήλευσαν τὸν Βύρωνα, ἦτο καὶ ὁ Λουκᾶς Βάγιας, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἰατρὸς Μίλιγγεν ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ, «ὅτι ἐν Μεσολογγίῳ ἦτο μέγας καὶ πολὺς τότε».

Τώρα ἂς ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἐν Μεσολογγίῳ ἦσαν τότε καὶ οἱ μεγάλοι πατριῶται καὶ ἀνεπίληπτοι ἀρχηγοὶ τοῦ ἔθους Μαυροκορδάτος καὶ Τρικούπης, μετὰ τῶν ὁποίων ἔζη καὶ συνειργάζετο ὁ ἰατρὸς Βάγιας.

Ἄν λοιπὸν οἱ δύο ἀδελφοὶ Βάγια, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἰς διετελεί εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Καποδίστρια καὶ ὁ ἕτερος συνειργάζετο μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ Τρικούπης, εἶνε ἐθνικοὶ Προδόται, ποῖοι ἐπὶ τέλος εἶνε οἱ πατριῶται ; Προδότης ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ υἱὸς τῆς Ἑλλάδος, ὡς τὸν ἀπεκάλει ὁ Κοραῆς ! Προδότης ὁ υἱὸς τῆς Καλογραίας, ὁ Μέγας Καραϊσκάκης ! Ὡς Προδόται καὶ ἐπίβουλοι ἐχαρακτηρίσθησαν τότε ὅλα τὰ ἐνδοξότερα καὶ ἐθνικώτερα ὀνόματα !

Ἀλήθεια, πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ φίλος μου ἰατρὸς Βασιλειάδης νὰ μοῦ γράφῃ : «Στὸ Ἔθνος μας ὅλοι εἴμεθα προδόται καὶ συγχρόνως εἴμεθα μεγάλοι πατριῶται !

Τὸν ἰατρὸν Βάγιαν κατὰ τὸ 1814 ἐγνώρισεν ὁ Ἄγγλος ἰατρὸς καὶ λίαν παρατηρητῆς περιηγητῆς Holland κατὰ πρῶτον εἰς Ἰωάννινα καὶ ἔπειτα εἰς Λάριссαν, ὅπου μετέβη κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἀσθενοῦντα υἱὸν τοῦ Βελῆ Πασᾶν. Ἄλλ' ὡς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης, ὁ Ἄγγλος ἐπιστήμων δὲν θεωρεῖ διόλου τὸν Ἡπειρώτην ἰατρὸν ὡς κομπογιαννίτην, ὅπως ἠθέλησαν νὰ μᾶς τὸν παραστήσωσιν οἱ πατριῶταί του.

«Μόλις μετέβημεν, λέγει, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου (Λαρίσσης Πολυκάρπου), ἦλθον καὶ δύο ἄλλοι ἰατροί, καὶ οἱ δύο Ἕλληνες, νὰ μᾶς ἐπισκεφθῶσιν· ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, λίαν ἀξιοσημεῖωτος διὰ τὴν παραστατικότητα καὶ ἀνδρικήν ἐπιβλητικότητα του, ὠνομάζετο Ἰωάννης Βηλαράς, Ἰωαν-

νίτης, γνωστότατος μεταξύ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων διὰ τὰς φιλολογικὰς του γνώσεις καὶ ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὑπερέτει ὡς ἰατρὸς τοῦ Βελῆ Πασᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ Θεσσαλίαν. Ὁ ἕτερος, Λουκᾶς Βάγιας, ἐκ τῶν ἰατρῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, εἶχεν ἀποσταλῆ πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων εἰς Λάρισσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ, ἵνα βοηθήσῃ διὰ τῶν ἰατρικῶν του συμβουλῶν τὸν ἀσθενοῦντα υἱόν του. Ὁ νέος οὗτος, ἀδελφὸς τοῦ Θανάση Βάγια, ἐγεννήθη εἰς τὴν Λέκλην. Ἡ οἰκογένειά του διεκρίθη διὰ τὴν ἀφοσίωσίν της εἰς τὰς τύχας τοῦ Ἀλῆ, ὅστις, χάριν τῆς ἀφοσιώσεως ταύτης, τὸν ἔστειλε νεώτατον ἔτι νὰ σπουδάσῃ τὴν Ἰατρικὴν εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας καὶ Γερμανίας· ἔμεινεν εἰς τὸ ἔξωτερικὸν δώδεκα ἔτη, διαμοιράσας τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον εἰς Παρισίους, Βιέννην καὶ Λειψίαν· εἶχεν ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἀλβανίαν πρὸ ἔτους περίπου, διὰ νὰ ἀναλάβῃ ὑπηρεσίαν ὡς ἰατρὸς τοῦ Βεζύρη.

»Ὁ Λουκᾶς ἦτο μνηστευμένος μετὰ θυγατρὸς τοῦ Ψαλλίδα τῶν Ἰωαννίνων καὶ πολὺ συχνά, ὅταν εὕρισκόμεθα ἐκεῖ, εἶχομεν ἀκούσει τὸν μέλλοντα πενθερόν του νὰ τὸν ἐπαινῆ εἰς τὰς συνομιλίαις μας. Καὶ πράγματι, τὸν εὔρομεν νέον ἄνδρα μὲ εὐγενεῖς τρόπους καὶ μὲ συμπεριφορὰν Εὐρωπαϊοῦ μᾶλλον ἢ ἀνθρώπου τῆς γενεθλίου χώρας του. Τὴν μελαγχολίαν, ἣ ὁποία πάντοτε τὸν περιετριγύριζε, θὰ ἠδύνατό τις, οὐχὶ ἀδίκως, ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν σύγκρισιν τῆς σημερινῆς ζωῆς του πρὸς ἐκείνην τῶν περασμένων χρόνων» (39).

Ἀλλὰ καὶ ἐφεξῆς ὁ Ἄγγλος ἰατρὸς πολλάκις μνημονεύει τοῦ ἰατροῦ Λουκᾶ, μετὰ πολλῆς ἐκτιμῆσεως ἐκφραζόμενος περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀξίας (40).

ΜΕΡΟΣ Γ'.

«Ὁ Θανάσης Βάγιας δὲν ἦτο μὲν ἄγγελος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνθρωπόμορφον τέρας, ὡς παρεστάθη. Ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀπειρῶν ἔτι ἀγνώστων ἐθνικῶν ἐργατῶν, οἵτινες, θεραπεύοντες τοὺς τυράννους, προελάμβανον, κατὰ τὸ αὐτοῖς δυνατὸν, τὸν παντελῆ ὄλεθρον τοῦ ἀτυχήσαντος Γένους».

(Ἀρχιμ. Χρυσ. Παπαδόπουλος) (41).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ

(1) Ὁ ἀείμνηστος Ν. Πολίτης εἰς τὰς ἐκλογὰς του «Ἀπὸ τὰ Τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ», δημοσιεύσας τὸ δημοτικὸν ἔσμα τοῦ Διάκου, συμπαρέλαβε μὲν καὶ τὸν στίχον «Ὅσο νὰ φθάσῃ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας», ἀλλὰ, προκατελημμένος καὶ αὐτός, ἔσπευσε νὰ σημειώσῃ τὰ ἑξῆς: «Ἀπὸ τὸν Θανάση Βάγια, ἂν καὶ στενωῶς συνδεδεμένον μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρίτσου, δὲν ἠδύνατο νὰ περιμένῃ ἐπικουρίαν ὁ Διάκος· ὁ διαδόχτος ἐμπιστος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἔμεινεν εἰς τὰ Ἰωάννινα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ, ὁπότε ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ Χουρσὴ· ἀλλ' ὁ στίχος καὶ διὰ τὴν χασμωδίαν καὶ διὰ τὸν ἀρχαῖκόν τόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ Λυσέα Ἀνδρίτσου φαίνεται ἐφθαρμένος. Ἄλλως δὲ ἐν μιᾷ μόνῃ παραλλαγῇ φέρεται».

Δὲν εἶνε βεβαίως ἀξιοκατάκριτος ὁ ἀείμνηστος Πολίτης· καὶ ὁ πολυμαθὴς οὗτος ἀνὴρ ἠκολούθησε τὴν νόθον παρά-

δοσιν, τὴν θέλουσαν τὸν Βάγιαν προδότιν καὶ ἀνάξιον πάσης εὐγενοῦς ιδέας καὶ ἱεροῦ αἰσθήματος.

Ὁ Faupielle, δημοσιεύσας κατὰ τὸ 1824 τὰ «Δημοτικὰ ἄσματα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος», εἰς τὴν 34 σελίδα τοῦ Β' τόμου περιλαμβάνει καὶ τὸν «Θάνατον τοῦ Διάκου» τοιοῦτον, ὁποῖον παρέδωκεν αὐτῷ εἰς Ἑλλήν πολὺ ἀγαπητὸς του καὶ «ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸ ἄσμα ἀκριδῶς ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπου καὶ συνετέθη» ὥστε οὔτε ὁ στίχος εἶναι ἐφαρμόμενος οὔτε εἰς μίαν μόνον παραλλαγὴν φέρεται. Καὶ τὸ ἄσμα εἶνε γνήσιον καὶ ὁ στίχος εἶνε γνήσιος καὶ ἡ ἀλήθεια εἶνε, ὅτι τὸν Θανάσῃ Βάγιαν ἐκάλει ὁ Διάκος εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς του.

(2) Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου «Βίος καὶ ἔργα», τόμ. Γ', σελ. 176, κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἔτους 1908.

Λίαν διδακτικὴ δι' ὅλους τοὺς Ἕλληνας, καὶ σήμερον ἔτι, ἀλλὰ τιμητικὴ διὰ τὸν Υἱὸν τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀπεκάλεσε τὸν Ὀδυσσεῖα ὁ διάπυρος πατριώτης καὶ σοφὸς Κοραΐς, εἶνε καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴ του. Ὅποῖον ἀληθῶς ἐγκώμιον διὰ τὸν Ὀδυσσεῖα νὰ γράψῃ πρὸς αὐτὸν ὁ Κοραΐς : «Ἄν εἶχα στρατιωτικὴν ἡλικίαν, χωρὶς ἀναβολὴν ἤθελα τρέξειν νὰ γραφῶ στρατιώτης τῆς Πατρίδος, στρατηγούμενος ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεῖα» !

Καὶ ὁμως τὰ ὁσπᾶ ἐκείνου, ἄνευ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐλευθερίαν οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ ὄνειρευθῆ, ὡς εἶπε περιφανῆς Ἄγγλος, ἐπὶ 40 ἔτη ἔμειναν ἄταφα εἰς μίαν γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος, διότι οἱ δολοφόνοι προσεπάθησαν, ἵνα καὶ μετὰ θάνατον παρατείνωσι τὴν μυστράν αὐτῶν ἐκδίκησιν («Χρυσάλλης», τόμ. Γ', τεῦχος 56).

(3) † Μ. Πρωτοσυγκέλλου Ἀθηναγοῖα «Θανάσῃ Βάγιας» καὶ «Κυρὰ Βασιλική».

(4) «Ἱστορικαὶ Σελίδες» ὑπὸ Χ. Δάλλα. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἔθν. Ἡμερολογίου Κ. Σκόκου 1912, σελ. 5. Ὁ Βάγιας τὸν Μιλόσ ἐγνώρισε, φαίνεται, ἐν τοῖς Πατριαρχείοις· καὶ ἐγὼ μὲν δὲν ἀπήντησα εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς κώδικας τοιαύτην πληροφορίαν, ἀναφέρομαι ὁμως εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Δάλλα καὶ τοῦ κ. Χρ. Χρηστοδασίλη, ὅστις μὲ διε-

βεδαίωσεν, ὅτι ὁ Μιλόσ τῇ προτροπῇ καὶ συμβουλῇ τοῦ Βάγια συνέταξεν ἀνάλογον ἀναφορὰν πρὸς τὸν Σουλτάνον, ἥτις καὶ θαυμασίως ἐπέτυχε, διότι καὶ τοῦ περιορισμοῦ του ἀπηλλάγη καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Σερβίας ἀνέλαβε καὶ πάλιν διὰ τοῦτο καὶ εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν Βάγιαν, ἐζήτησε νὰ σπουδάσῃ ἓνα υἱὸν του, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπέστειλεν εἰς Παρισίους μετὰ τοῦ υἱοῦ του Μιχαήλ. Ὁ δὲ Καποδίστριας, ὡς λέγουσιν, ἐσπούδασεν ἱατρὸν τὸν ἕτερον υἱὸν τοῦ Βάγια, τὸν Ἰωάννην.

(5) «Ἀρχεῖον τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη» ὑπὸ Ἰ. Βλαχογιάννη, τόμ. Α', σελ. 288.

(6) Ἐνθα ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 47 καὶ 268.

(7) Οἱ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν λόγοι περὶ τοῦ Μακρυγιάννη εἶνε ἀνθρώπου δυναμένου μετὰ κύρους καὶ αὐθεντίας νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Στρατηγοῦ. Ὁ εὐλόγημένος ὁ Μακρυγιάννης, καλὸς πατριώτης, καλὸς ἀγωνιστής, ἀλλὰ καὶ ἀκρόχολος, ἐξυθρίζει εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του σχεδὸν πάντα τοὺς τότε πολιτευομένους.

Δι' αὐτὸν ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο «Τὸ τζιράκι τῶν Τούρκων, ὁ δουλευτής τῶν Τούρκων, ὁ ἀγαπημένος τῶν Τυράννων καὶ ἔφερε εἰς τὴν Ἑλλάδα διαίρεσις καὶ φαρίας καὶ παραλυσίαν καὶ ἀφανισμόν».

Ὁ Κωλέττης «τζιράκι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, χειρότερος τοῦ Μαυροκορδάτου».

Ὁ Κώστας Μπότζαρης «γυναῖκα μὲ μουστάκια, διότι θυμιατίζει τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν λέγει ἐκλαμπρότατον».

Ὁ Τρικούπης, ὁ Κολοκοτρώνης, οἱ Ντελνγιανναῖοι, ὁ Μεταξᾶς, τὸν ὁποῖον χλευάζων ὀνομάζει Κόντεν τῆς Λάλας, ὁ Κουντουριώτης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Λόντος καὶ τόσοι ἄλλοι ἀκόμη, πικρὰ ἐδέχθησαν τὰ βέλη τῆς κακογλωσσῆς του.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐποχὴ, διὰ τὴν ὁποῖαν πολλὰ ἔχει τις νὰ εἴπῃ καὶ νὰ γράψῃ...

Ὁμολογουμένως καθ' ὑπερβολὴν ἄδικοι διὰ τὸν ἀεί-

(13) Βλέπε «Θανάσης Βάγιας» Μ. Πρωτοσυγκέλλου 'Αθηναγόρα, σελ. 13.

(14) Holland, ἔνθα ἀνωτέρω.

Διὰ τὴν ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ συμβάντα, ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἡ ἄλωσις τοῦ Γαρδικίου καὶ ἡ σφαγὴ τῶν Γαρδικιωτῶν εἶνε δύο διάφορα γεγονότα. Τὸ μὲν πρῶτον ἔλαβε χώραν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1812, εἰς τὸ Γαρδίκι, τὸ δὲ δεύτερον, κατὰ Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, εἰς ἕτερον μέρος, τὴν Σένδραν, ἱκανὰς ὥρας ἀπέχουσαν τοῦ Γαρδικίου· καὶ τὸ μὲν Γαρδίκι ἐκυρίευσεν ὁ Βάγιας μετὰ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, μὴ συμμετασχόντων εἰς τὴν μάχην τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων, τοὺς Γαρδικιώτας ὅμως εἰς τὸ Χάνι τῆς Βαλιερῆς (ἐν τῇ Σένδρᾳ) κατέστρεψεν ὁ Ἄλῃ-Πασᾶς, κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ Χ' Σεχρέτη, Holland, Hugues καὶ ἄλλων, διατάξας τοὺς στρατιώτας νὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτῶν, αὐτὸς πρῶτος δώσας τὸ σύνθημα. Ἄλλ' ὁ Rouqueville, ἀπὸ σκοποῦ συγχέων τὰ γεγονότα καὶ στραγγαλίζων τὴν ἀλήθειαν, ἐπιρρίπτει κατὰ τοῦ Βάγια καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ Ἑλλήνων τὸ ἀνοσιούργημα, διὰ τὸ ὅποιον οἱ ἄνδρεῖοι καθολικοὶ Μιδρῶται ἐδειξαν, κατ' αὐτόν, τὸν μεγαλειότερον ἀποτροπιασμόν, ἂν καὶ γνωρίζῃ κάλλιστα, ὅτι οἱ μισθοφόροι τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ Ἄλδανοὶ Μιδρῶται δὲν ἦσαν ἀθῶαι περισσεραί, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς εἰς ἄλλο μέρος τοῦ συγγράμματός του ἀναγκάζεται ν' ἀναγράψῃ διαφόρους πράξεις αὐτῶν, καθόλου τιμητικὰς δι' αὐτούς.

Ταλαίπωρος ἀλήθεια! πόσον οἰκτρῶς σφαιριάζεσαι ὑπὸ ἐμπαθῶν καὶ προκατελινημένων ἱστορικῶν!

Ἡ ἐπιγραφή, τὴν ὁποίαν ὁ Holland δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ, εἶνε ἡ ἑξῆς:

«Ἐκ μέρους τοῦ Ὑπερτάτου Βεζύρου Ἄλῃ-Πασᾶ,
πρὸς τοὺς γείτονάς του.

Ἐγὼ βεζύρ Ἄλῃ-πασᾶς, ὅποταν ἐνθυμοῦμαι αὐτὸν τὸν μέγαν σκοτωμόν, κατὰ πολλὰ λυποῦμαι. Πλέον παρόμοιον κακό, ποτέ μου δὲν τὸ θέλω, διὰ τοῦτο τοὺς γειτόνους μου ὅλους τοὺς παραγγέλλω,

ποῦ πλέον τὸ Ὀτζάκι μου νὰ μὴ κακὸ ποιήσουν, ἀλλὰ νὰ ὑποτάσσωνται, διὰ νὰ εὐτυχήσουν. Κι' ὅσοι φανοῦν ὑπήκοοι, καὶ νὰ τὸ ἀγαπήσουν, αὐτοὶ νὰ εἶνε βέβαιοι πολλὰ καλὰ νὰ ζήσουν. Εἰς τοὺς χιλίους δώδεκα, πρὸς τοὺς ἑξακοσίους, ἔγινε τοῦτο τὸ κακὸν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀθλίους, εἰς δεκαπέντε τοῦ Μαρτίου, Παρασκευὴν ἡμέραν, τὸ δειλινὸν αὐτοῦ κοντὰ ἦτον πρὸς τὴν ἑσπέραν».

(Rouqueville «Histoire de la Grèce», Paris, ἔκδοσις δευτέρα, τόμ. Α', σελ. 418, ὑποσημείωσις 2).

(15) Ἰωάννου Φιλήμονος «Δοκίμιον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», σελ. 201 καὶ 440.

(16) Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ «Ἱστορία τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ», σελ. 351, 492, 586 καὶ ἀλλαχοῦ. Α. Γούδα «Παράλληλοι Βίοι», τόμος ΣΤ', σελ. 383 καὶ 386, καὶ τόμος Ζ', σελ. 307 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπετηρὶς «Παρνασοῦ», τόμος Η', σελ. 149 ὑποσημείωσις.

Περὶ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, ὅ,τι ἐγράψῃ μέχρι τοῦδε, ἐγράψῃ μόνον πρὸς δυσφήμισμὸν αὐτοῦ· ὁ Ἄλῃς ἐξητάσθη μόνον ἀπὸ τὴν μαύρην καὶ τερατώδη ὄψιν του. Εἰς προσεχῆ μελέτην θὰ προσπαθῶ νὰ τὸν σκιαγραφήσω καὶ ἀπὸ τῆς καλῆς του ὄψεως, καὶ φρονῶ, ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ καταρτίψω οὐκ ὀλίγας πλάνας καὶ ὑπερβολικὰς κατηγορίας, τὰς ὁποίας ἐχθροὶ καὶ φίλοι του ἐπὶ ἓνα αἰῶνα ἐπεσώρευσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του· πρὸς τοῦτο μελετῶ πρὸ πολλοῦ καὶ θὰ μελετήσω πολὺ εἰδέτι. Τὰ σχετικὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων περιηγητῶν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, τὰ τόσον δυσεύρετα σήμερον, ὁ εὐγενὴς καὶ καλοκάγαθος φίλος μου κ. Θ. Ἐπιφανιάδης εἶχε τὴν μεγίστην καλωσύνην ὅχι μόνον νὰ ἀνεύρῃ κατὰ τὸ τελευταῖον εἰς Λονδῖνον ταξίδιον του, ἀλλὰ καὶ νὰ μελετήσῃ μετ' ἐμοῦ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεώς του καὶ μεταφράσῃ μάλιστα τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς μελέτας μου μέρη, τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε καὶ ὀλίγα. Δι' ὅλα ταῦτα τῷ ἐκφράζω εὐγνωμόνως τὰς μεγάλας εὐχαριστίας μου, διότι τὴν ἀγάπην μου πρὸ πολλοῦ τὴν ἔχει κατακτήσει. Μετὰ τοῦ κ. Ἐπιφανιάδου, μελετῶντες τὸν Λήκ, τὸν ὡς ἀμερόληπτον συγ-

γραφέα νομιζόμενον, δὲν τὸν εὐρομεν τοιοῦτον· τούναν-
τιον μάλιστα, διότι μὲ πάντα τρόπον προσπαθεῖ νὰ ἐξου-
θενώσῃ κάθε ἑλληνικὸν καὶ νὰ τὸ ἀμαυρώσῃ.

(17) Τὰς πληροφορίας ταύτας ἔχω καὶ παρ' ἄλλων,
ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ κ. Χρηστοδοσίου, ἀκούσαντος παρ'
αὐτῆς τῆς μητρὸς τοῦ Χρηστάκη ἐφένδῃ, Χαΐδως.

(18) Α. Βαλαωρίτου ἔργα, τόμ. Α', σελ. 191.

(19) Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου ἔργα, τόμ. Γ', σελ. 170,
καὶ τόμ. Α', σελ. 241.

(20) Pouqueville «Histoire de la régénération de la Grèce»,
τόμ. Β', βιβλίον δ', κεφ. β', σελ. 16, ἐκδόσεις 1825.

Ἄλλ' ἂν ἡ εὐσεβὴς Βασιλικὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προση-
λυτίσῃ τὸν Ἀλῆ Πασᾶν εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν,
ἠξιώθη ὁμως νὰ κατηχήσῃ αὐτὸν εἰς τὰ μυστήρια ἄλλης
ἐπίσης ἱερᾶς καὶ ἁγίας θρησκείας. Εἶπομεν ἤδη καὶ πάλιν
διὰ πολλῶν θ' ἀναγράφωμεν εἰς προσεχῆ μελέτην μας :
πόσον εὐεργετικὴ ἀπέβη διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸν ἱερὸν
ἡμῶν ἀγῶνα ἡ κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἀποστασία τοῦ Ἡπει-
ρώτου Σατράπου. Εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν οἱ
ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ καὶ γραμματεῖς,
ἀλλὰ κυρίως οἱ ἐν Ἰωαννίνοις Ἐθνοφίλοι τῆς Φιλικῆς Ἐται-
ρείας, οἵτινες, κατανοήσαντες, τῇ ὑποδείξει τοῦ Ὀδυσ-
δέως Ἀνδρούτσου («Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλι-
κῆς Ἐταιρείας», ὑπὸ Ἰωάνν. Φιλήμονος, ἐν Ναυπλίῳ 1834,
σελ. 208) ὁποῖαν ὠφέλειαν ἠδύναντο ν' ἀρυσθῶσι διὰ τὸν
παρασκευαζόμενον Ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἂν προσεταιρίζοντο
τὸν Ἀλῆ, εἰς τὴν Βασιλικὴν, τὴν ἀκραιφνῆ ταύτην Ἑλλη-
νίδα, προσέφυγον καὶ δι' αὐτῆς κατέκτησαν τὸν φοβερὸν
Βεζύρην («Histoire de la révolution Grecque» par Alexandre
Soutzo, σελ. 45). Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπιστολὴν
τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν τῆς Κυρὰ-Βασιλικῆς
Γεώργιον Κίτσον, καὶ αὐτὸν μεμνημένον εἰς τὰ τῆς Φιλι-
κῆς Ἐταιρείας, ὁ φιλοχρήματος Σατράπης ὑπέρογκα χρη-
ματικὰ ποσὰ διέθηκεν ὑπὲρ τοῦ ἱερωτάτου ἀγῶνος τῶν
Ἑλλήνων («Ἐπιτομὴ ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλά-
δος» παρ' Ἀμβροσίου Φραντζῆ, τόμ. Α', ὑποσημείωσις

σελίδος 53 καὶ ὑποσημείωσις σελίδος 69). Ἀληθῶς, πόσον
ἀνεξερεύνητοι εἶνε αἱ βουλαὶ τοῦ Θεοῦ ! Τὸ γεγονός τοῦτο
ἐνεποίησε τότε τὴν μεγαλειτέραν ἐντύπωσιν εἰς ὅλον τὸν
κόσμον, τὸ δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1821 ἐν Παρισίοις ἐκδιδόμενον
«Annuaire Historique» ἀναφέρει ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ τὰ
ἐξῆς ἀξιωματικὰ : «Un de phénomènes les plus singuliers
de l'histoire de nos jours, est de voir un satrape, qui a réuni
les mœurs et les goûts voluptueux et féroces des plus affreux
tyrans de l'antiquité ou de l'Orient moderne, entrer dans une
conspiration ourdie pour relever la liberté de la Grèce ou le
trône de Byzance ; et cependant le fait n'est pas douteux. On
retrouve partout de ses agents, ou de ses élèves dans la révolution
qui va éclater» (σελ. 377).

Καὶ ὁ Raffanel, εἰς τὴν κατὰ τὸ 1825 ἐκδοθεῖσαν «Histoire
des Grecs Modernes», λέγει, ἐν σελ. 252, περὶ τοῦ Ἀλῆ :
«Il rallia les Grecs autour de lui, les combla de caresses et leur
laissa entrevoir l'intention de relever leur empire... le vieux
tyran versait l'or à pleines mains pour acheter des créatures, et
Péloponèse, soulevé par les intrigues des émissaires d'Aly prit
spontanément les armes». Παριστῶν δὲ ἀλλαχοῦ τὴν τυραννι-
κὴν τοῦ Ἀλῆ διαγωγὴν διὰ ζοφερῶν χρωμάτων, ὁ φιλέλ-
λην συγγραφεὺς θέλει νὰ εὕρῃ δι' αὐτὸν χάριν, μόνον καὶ
μόνον διότι ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως ἐβοήθησε τοὺς Ἕλληνας
εἰς τὸν ἀγῶνά των. «La postérité, λέγει, pourrait lui pardon-
ner une partie de ses crimes, en faveur de l'influence qu'il exerça
sur les destinées de la Grèce ; et quoiqu'en aidant les chrétiens,
il crût ne travailler que pour lui seul, ou aimerait encore à voir,
dans ce grand coupable, l'agent principal de la régénération des
Hellènes» (ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 220).

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς εἰς τὴν ἰδιαίτεραν γλῶσσαν τῶν Φιλι-
κῶν εἶχε τὴν ὀνομασίαν Πενθερὸς (ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος
Ἰψηλάντης Καλός, ὁ Πατριάρχης Παλαιότερος, ὁ Καπο-
δίστριας Εὐεργετικός καὶ Ἀρχιμανδρίτης, ὁ Αὐτοκράτωρ
τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος Φιλάνθρωπος καὶ Ἡγούμενος).
Οὕτως ὁ Γρηγόριος Δικαῖος Παπαφλέσας, γράφων κατὰ
Νοέμβριον τοῦ 1821 πρὸς τοὺς ἐν Μόσχᾳ ἐφόρους, λέγει
περὶ τοῦ Ἀλῆ : «Ὁ Πενθερὸς εἰσέτι δὲν ἐξέπνευσε καὶ

SISMANOGLIO
MEGARO

ἐλπίζονται ἀπ' αὐτὸν καλὰ πράγματα, διότι, καθὼς ἐδεδαιώθην ἀπὸ ἑνα δυστυχῆ (Ἀρχιερέα) τῶν Ν: 5, εἶνε ὄλως εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Τὸ αὐτὸ μοῦ εἶπε καὶ τὸ Κονδυλομάχαιρον (ὁ γραμματεὺς) τοῦ υἱοῦ του (Βελῆ Πασᾶ), τὸ ὁποῖον εἶνε ἐνέχυρον εἰς τὸν Παλαιὸν (Πατριαρχεῖον)» (Φιλήμονος «Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως», τόμ. Α', σελ. 244).

Ἄν καὶ ὁ Θανάσης Βάγιας ἦν μεμυημένος, δὲν ἠδυνήθη ἔτι νὰ ἐξακριβώσω ἐκ τῶν πηγῶν γινώσκοντες ὅμως τὴν τόσον ἐμπιστευτικὴν θέσιν αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τῇ Κυρᾶ-Βασιλικῇ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδιαιτέραν φιλίαν αὐτοῦ μὲ τοὺς μεγάλους Ἡπειρώτας, ὀπλαρχηγούς, δὲν θὰ ἀμάρτωμεν, φρονῶ, ἂν εἴπωμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἦτο μεμυημένος εἰς τὸ μέγα ἐθνικὸν μυστήριον.

(21) Κήρυγμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ 1ῃ Ἰανουαρίου 1822 Ἑθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς Α' τῆς Ἀνεξαρτησίας :

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη ὀθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτετον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἑθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν».

Ἄλλ' ἐνῶ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ σφαδάζον ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὴν πτέρναν ἀπανθρώπου καὶ ἀγρίου τυράννου, ἠγωνίζετο τὸν ἱερώτερον τῶν ἀγώνων αὐτοῦ, ἔχον ἀπόφασιν ἢ νὰ ἐλευθερωθῆ ἢ νὰ ἐκλείψῃ τέλεον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, οἱ χριστιανικοὶ καὶ πεπολιτισμένοι Εὐρωπαῖοι ἰδοῦ πῶς ἐχαρακτήριζον τὸν ἱερὸν τοῦτον ὄργανόν :

«On ne voit (γράφει τὸ «Annuaire Historique» τοῦ 1821) dans l'insurrection de la Grèce que des soulèvements de barbares, malgré le beaux noms dont ils se décorent ; habitués à vivre de brigandages, ou courbés sous la verge du despotisme oriental, ils s'abandonnent à tous les excès ou la vengeance humaine peut se porter, ils rendent fureurs pour fureurs et crimes pour crimes . . .»

(22) Tho. Smart Huges «Travels in Sicily Greece and Albania», ἐκδοσις Λονδίνου, τόμ. Β', σελ. 193.

Καὶ ὅμως τὸ περίδοξον τοῦτο κατόρθωμα τοῦ Βάγια καὶ τῶν Ἑλλήνων συμπολεμιστῶν του, διὰ τὸ ὁποῖον τῷ ὀφείλεται, τολμῶ νὰ τὸ εἴπω, ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη, ὁ συντάκτης τοῦ ἐν τῷ «Ἑλληνικῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ» τοῦ Ν. Πολίτου ἀρθρου περὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ὀνομάζει ἀπλούστατα : προδοσίαν.

(23) Fauriel «Chants populaires de la Grèce moderne», Paris 1824, τόμ. Β', σελ. 4.

(24) Ἀριστοφάνους «Εἰρήνη», στίχος 992 καὶ ἐξῆς.

(25) Ὑπόμνημα περὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μνημείων τῆς πόλεως Ἰωαννίνων :

Ἀριθμ. 1086.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 26 Ὀκτωβρίου 1921.

Πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα

τὸν Γεν. Διοικητὴν Ἠπειροῦ κ. Κίμωνα Χαλκοκονδύλιν.

Συμφώνως τῇ ὑμετέρῳ ἐπιθυμίᾳ, ὑποβάλλω ὑμῖν ὧδε σύντομον ὑπόμνημα περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν μνημείων τῆς πόλεως Ἰωαννίνων, διότι, ὡς καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν μου ἐν αὐτῇ διαμονὴν ἀντελήφθην, διατρέχουσι ταῦτα ἀληθῆ κίνδυνον εἴτε νὰ παραμορφωθῶσιν εἴτε καὶ τελείως νὰ ἐξαφανισθῶσι.

Καὶ ἐν πρώτοις μεγίστην πρέπει νὰ ληθῆ μέρημα περὶ τῆς διασώσεως τοῦ περιφήμου καὶ ἱστορικωτάτου τῶν Ἰωαννίνων φρουρίου, ὅπερ ἀνηγέρθη μὲν ὑπὸ τοῦ Βοϊμόνδου τῷ 1181, ἀλλὰ περιέχει καὶ τείχη καθαρῶς Βυζαντινά, εἶναι δὲ ἐξόχως γραφικὸν καὶ τύπος μεσαιωνικοῦ φρουρίου.

Εἶτα περὶ τῆς ἐκκλήσιας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Ἀρχιμανδρεῖῳ, ἣτις περικλείει ἀληθῆ καὶ σπάνια ἀριστουργήματα τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Μεταξὺ τούτων ἐξέχουσιν κατέχει θέσιν ἢ εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἔργον θαυμαστόν.

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Αἰκατερίνῃ Παπάζογλου ὑπάρχει εἰκὼν ἀρχαιοτάτη τοῦ 1694 τοῦ ζωγράφου Εὐσταθίου καὶ ἕτερα οἱ Οἴκοι τῆς Θεοτόκου, ἐξόχου τέχνης ἀμφότεραι ἐπίσης, καὶ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ὑπὸ τοῦ Ἱερομονάχου Ἀθανασίου (1770).

Ἄλλ' ὁ ἀδάμας τῆς πόλεως Ἰωαννίνων εἶναι ἡ νησίς
καὶ τα ἐπὶ ταύτης ἀξιοθαύμαστα χριστιανικὰ μνημεῖα.

Ἐπὶ ταύτης ὑπάρχει ἡ περίφημος Βασιλικὴ τοῦ ΙΕ'
καὶ ΣΤ' αἰῶνος, ἡ φερώνυμος τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ
«Σπανοῦ» κοινῶς καὶ ἀπὸ τῶν ἰδρυτῶν αὐτῆς τῶν Φιλαν-
θρωπινῶν καλουμένην.

Αὕτη γέμει τοιχογραφικῆς ἀρίστης τέχνης. Πάντες οἱ
τοιχοὶ ἀνεξαιρέτως καὶ τὰ φανώματα εἰσὶ κεκελυμμένα
διὰ γραφῶν, ἐξ ὀλοκλήρου τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθή-
κης εἰλημμένων.

Δυστυχῶς οἱ τοῖχοι ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἔχουσιν ἐνιαχοῦ
διαρραγῆ, ὡς καὶ ἡ στέγη, ἐκ τούτου δὲ ἡ ὑγρασία ἐκ τῶν
εἰσρέοντων ὑδάτων ἐφθειρε πλείστας τοιχογραφίας σπου-
δαιοτάτας, ὑπάρχει δὲ φόβος μὴ καταστραφῶσι πᾶσαι σὺν
τῷ χρόνῳ. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς νησίδος ὑπάρχει ἐπίσης καὶ
ἕτερος ναός, ὁ τῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσης, κατάκο-
σμος ἐκ θαυμασιωτάτων ἀγιογραφιῶν. Καὶ οὗτος δὲ ἐκ τῆς
ἀρχαιότητος ἔλαθε καὶ δεῖται ἐπισκευῆς. Ἐκτὸς δὲ τού-
των, σώζονται καὶ ἄλλοι ναοὶ καὶ κτίρια μεγάλης ιστορι-
κῆς ἀξίας.

Ἐν τέλει μνημονευτέον καὶ τοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ
Μιτσικελίου καὶ ἐν θέσει Πέραμα ἀρχαιοτάτου ναΐσκου τῶν
Ἁγίων Νικολάου καὶ Χαραλάμπους μὲ ξυλογραπτικὸν
εἰκονοστάσιον (τέμπλον), κατὰχρυσον καὶ ἐξόχου τέχνης.

Διὰ ταῦτα πάντα, δέον, Εἰσοχώτατε κ. Γενικὸν Διοικητῆ,
ἵνα λάβητε σπουδαίαν μέριμναν, διότι εἰσὶ κειμήλια ἀνεκ-
τίμητα, ὑπέχετε δὲ μεγίστην εὐθύνην ἀπέναντι τοῦ
Ἔθνους καὶ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἡ ἀμέλεια καὶ
ἡ ἐκ ταύτης φθορὰ τούτων θὰ ἦτο ἀσύγγνωστον σφάλμα.

Δὲν ἀπαιτοῦνται δὲ ποσὰ ὑπέρογκα εὐτυχῶς πρὸς ἐπι-
σκευὴν καὶ διατήρησιν τούτων. Δεκαπέντε μέχρις εἰκοσι
χιλιάδων δραχμῶν, μετὰ φειδοῦς καὶ μετ' ἐλέγχου δαπα-
νώμεναι, θὰ ἠδύναντο νὰ σώσωσι ταῦτα, νὰ περιποιηθῶσι
δ' ὑμῖν καὶ εἰς τὸ Ἔθνος μεγίστην τιμὴν, διότι τοῦτο εἶνε
ἔργον κατ' ἐξοχὴν ἐκπολιτιστικόν. Κατ' εὐτυχῆ δὲ συγκυ-
ρίαν, Δήμαρχος Ἰωαννίνων τυγχάνει ἀνὴρ λίαν φιλόμου-
σος καὶ ἐντριβῆς περὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἱστορικῶν καὶ καλ-
λιτεχνικῶν μνημείων αὐτῶν, ὁ κ. Πυρρινέλας, ὅστις δια-
πνέεται ὑπὸ ζωνοῦ ζήλου, ὅπως ἐργασθῆ πρὸς διάσωσιν
τούτων, ὥστε θὰ ἔχητε ἐν αὐτῷ σπουδαιότατον ἀρωγὸν
καὶ συνεργάτην.

Εὐελπιστῶν, ὅτι τὸ παρόν μου ὑπόμνημα θέλει τύχει
εὐμενοῦς παρ' ὑμῶν ἀποδοχῆς καὶ ὅτι θέλετε συνδέσει
τὸ ὄνομα ὑμῶν, τὸ τοσοῦτον ἱστορικόν, μετὰ τῶν μνη-

μείων τῆς θρυλικῆς πόλεως, ἐν ἣ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς
ἐδρεύετε, διατελῶ μετ' ἐξόχου τιμῆς.

Ὁ Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

(26) Ὀμήρου Ὀδύσσεια P, 322.

(27) Εὐριπίδου Ἐκάβη, στίχοι 379—382 καὶ στίχοι
597—599.

(28) Εὐριπίδου Ἐκάβη, στίχος 370 καὶ 371.

(29) » » στίχος 332 καὶ 333.

(30) Tho. Smart Huges, ἐνθα ἀνωτέρω, τόμ. Β', σελ. 68.

(31) K. N. Σάθα «Ἱστορικαὶ Διατριβαί», σελ. 306.

(32) Εἰς τὸν ἐκλεκτὸν φίλον καὶ θαυμάσιον συγγραφέα
τῆς «Δίκης τοῦ Σωκράτους», διὰ τὴν ὁποίαν ἐπαινετικὰς
καὶ πλήρεις θαυμασμοῦ κρίσεις ἔγραψαν οἱ τοῦ ἡμετέρου
Πανεπιστημίου Καθηγηταὶ Γ. Ν. Χατζιδάκις καὶ Θεόφι-
λος Βορέας, καθὼς καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν K. Præchter, I.
H. Lipsius, M. P. Nilsson, ὁ Διευθυντῆς τοῦ Βρετανικοῦ
Μουσείου F. G. Kenyon, καὶ τόσοι ἄλλοι, διαβιδάζω τὰς
πολλὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν ὠραίαν ἐπὶ τοῦ πενι-
χροῦ ἔργου μου κρίσιν του. Ἡ τοῦ διαπρεποῦς ἐπιστή-
μονος Ἡπειρώτου πολῦτιμος δι' ἐμὲ κρίσις μὲ ἀντα-
μείδει μὲν διὰ τοὺς κόπους μου, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐνθαρρύνει,
ὅπως μετὰ πλειοτέρου ζήλου ἀσχοληθῶ εἰς τὴν ἔρευναν
τῆς τόσον προσφιλοῦς μοι ἱστορίας τῆς πατρίδος του, τῆς
Ἡπείρου, πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν ξεύρω ἂν ἴσως, ὡς ἔλεγεν
ὁ ἀείμνηστος Βαλαωρίτης, «δὲν μὲ ἔλκουσι τὰ ὀστέ τῶν
προγόνων μου».

(33) Πόσον γλυκὴ καὶ παρήγορον εἶνε δι' ἐμὲ : νὰ συν-
αντῶνται εἰς τὸ ἔργον μου τρεῖς συμπαθέσταται κλη-
ρικαὶ φυσιογνομῖαι, τοῦ Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος, τοῦ Τρα-
πεζοῦντος Χρυσάνθου καὶ Κασσανδρείας Εἰρηναίου, φυσιο-
γνομῖαι εὐσεβεῖς, τίμιαι καὶ πατριωτικαί, αἱ εὐγενεῖς τῶν
ὀποίων καρδίαι πάλλονται ἀπὸ τοὺς ὠραιότερους καὶ
ιερωτέρους παλμούς ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ εὐκλείας καὶ
σωτηρίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους μας !

Τόσον εἰς τὸν ἀδελφικὸν μου φίλον καὶ συμπολίτην

Ἀρχιμανδρίτην Καλλίνικον Διλθέν, ὃσον καὶ εἰς τὸν ἐν Τεργέστη ἱερατεύοντα πολυφίλητον κατὰ πνεῦμα πατέρα μου καὶ διδάσκαλον καὶ συμπολίτην Ἀρχιμανδρίτην Χρυσόστομον Χ' Μάρκου, καὶ τοῦτον διὰ πατρικῆς πρὸς με ἐπιστολῆς του ἐπικυροῦντα καὶ ἀποδεχόμενον τὰ περὶ τοῦ Βάγια ἐπιχειρήματα καὶ συμπεράσματά μου, ἐκφράζω πολλὰς εὐχαριστίας. Οἱ δύο οὔτοι, μετὰ τοῦ ἄλλου συμπολίτου καὶ ἰσαδέλφου μου Κ. Καλλινίκου, ἀποτελοῦσιν ἐπίσης μίαν δι' ἐμὲ τριάδα προσφιλεστάτων προσώπων, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐγὼ καὶ ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς μας (Ἀλάτσατα) ὑπερηφανευόμεθα.

(34) Ὁ κ. Ἀρδανιτάκης γράφει, ὅτι εἰς τὸ Κόκκινον κίσκι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐφονεύθη ὁ πάππος τοῦ Θεοδώρου Δεληγιάννη, ἀλλ' ἐγὼ γνωρίζω, ὅτι ὁ φόνος ἐτελέσθη εἰς τὴν ἐν Ἀντιγόνῃ Μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Καρύπν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίσης συνήρχοντο οἱ Φιλικοί, καὶ ὅπου μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐσώζοντο πολῦτιμα ἐγγραφα αὐτῶν, ἀτυχῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡγουμένου Βησσαρίωνος ἄγνωστον πως ἐξαφανισθέντα.

Περὶ τῆς Κυρὰ-Βασιλικῆς ἐτοιμάζω νέαν ἐκτενῆ ὁπωσοῦν μελέτην, ἀκριβῶς δὲ πρὸς ἐξακριβῶσιν τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ἠρωίδος μου, προτίθεμαι μετ' ὀλίγον νὰ μεταβῶ εἰς Μεσολόγγιον καὶ Κατοχήν, ὅπου καὶ ἀπεδίωσεν, ὡς λέγουσιν, ἐν μεγίστῃ πενίᾳ.

(35) Ὁ βαθὺς καὶ ἀνεπηρέαστος τῆς Ἱστορίας μελετητῆς κ. Τορναρίτης νὰ εἶνε βέβαιος, ὅτι τὸ ἐμβριθὲς ἄρθρον του θ' ἀναγνωσθῆ παρα πάντων τῶν περὶ τὴν ἐθνικὴν μας ἱστορίαν ἀσχολουμένων μετὰ πολλοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος· συμμερίζομαι κατὰ πάντα τὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις του καὶ ὅταν σὺν Θεῷ ἐπισκεφθῶ καὶ πάλιν τὰς Ἀθήνας, μία ἀπὸ τὰς καλλιτέρας μου ἀπολαύσεις θὰ μοῦ εἶνε νὰ μελετήσωμεν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἀπασχολοῦντα ἀμφότερους ἱστορικὰ ζητήματα. Καί, μὰ τὴν Νέμεσιν, δὲν θὰ εἶνε χαμένος ὁ κόπος μας.

(36) Ὁ καλὸς μου ἰατρός καὶ γλυκὺς μου φίλος κ. Βασιλειάδης φαντάζεται ἄρα γε τὴν ψυχικὴν ἀνακούφισιν, τὴν

ὁποίαν μοῦ ἐχάρισεν ἡ ἐπιστολή του ; δὲν ἀμφιδάλλω. Ἰατρός μου αὐτὸς ἀπὸ εἰκοσαετίας, ἀλλὰ καὶ βαθὺς ψυχολόγος, ἠδυνήθη νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ἐσωτερικοῦ μου ἀνθρώπου καὶ νὰ σφιγμομετρήσῃ τὰς ἐνδομύχους λύπας μου· καὶ ἦλθε νὰ χύσῃ βαλσαμῶδες ἄρωμα εἰς αὐτάς, ὅπως καὶ ἄλλοτε, ὅτε, πίπτων θῦμα ἀγνῆς υἱικῆς ἀφροσιώσεως, ἔφερον τὰ βήματά μου εἰς τὸ αὐτὸ μυρωμένο νησί, ὅπου καὶ τώρα εὐρίσκομαι, πεσὼν καὶ πάλιν ὀλοκαύτωμα ὑπὲρ ἄλλης ἐπίσης εὐγενοῦς καὶ ἱερᾶς ἰδέας...

(37) Τὸ γλαφυρὸν γράμμα τοῦ καλοῦ μου φίλου κ. Γρ. Παπαμιχαήλ, ἀπὸ τὰ πρῶτα γραφέν, ἐφθασεν ὕστατον πάντων, ἀλλ' ἦλθεν ἐγκαίρως νὰ ἐπιθέσῃ τὴν σφραγίδα εἰς τὴν τόσον ὠραίαν καὶ ἐκλεκτὴν συλλογὴν γνωμῶν καὶ σκέψεων καὶ κρίσεων ὑπὲρ ἐνὸς ἀδικηθέντος καὶ παραγνωρισθέντος Ἑλλήνος. Τὸν φίλον κ. Παπαμιχαήλ παρακαλῶ νὰ δεχθῆ τὰς ἐγκαρδίους εὐχαριστίας μου.

(38) «Δελτίον Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας», τόμ. Ε', τεύχ. δ'.

(39) «Βρεττανικὸς Ἀστήρ», 1886, σελ. 83.

(40) Holland, ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 189.

Μαθὼν ἐν Ἰωαννίνοις παρὰ τοῦ κ. Χρ. Χρηστοδασίλη, ὅτι ἐν Βραΐλα ζῆ ἔγγονός τις τοῦ Βάγια, ἀπὸ δεκάδων ἐτῶν χρηματίζων διδάσκαλος τῆς ἐκεῖ Κοινότητος, ἐσπευσα ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου νὰ τῷ γράψω, ζητῶν πληροφορίας περὶ τοῦ πάππου του. Ἀτυχῶς παρῆλθον μῆνες καὶ μόλις πρὸ τινων ἡμερῶν ἔλαβον τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν του, ἐλάχιστα δια φωτίζουσάν με.

Ἐν Βραΐλα, τῆ 12 Ἰουνίου 1922.

Πανοσιολογιώτατε Μ. Πρωτοσύγκελλε κ. Ἀθηναγόρα,

Εἰς Χάλην.

Πρὸ πολλοῦ ὁ ἐνταῦθα Ἀρχιμανδρίτης κ. Βατοπεδινὸς μοι εἶχεν ἀνακοινώσει, ὅτι ἡ Ὑμ. Πανοσιολογιότης εἶχετε εὐαρεστηθῆ νὰ κάμπετε μνεῖαν περὶ ἐμοῦ καὶ ὅτι ἐστείλατε καὶ βιβλίον τι, προωρισμένον δι' ἐμέ. Τὸ βιβλίον ἐκεῖνο δὲν τὸ εἶχε λάβει τότε ὁ Ἀρχιμανδρίτης. Ἐκτοτε

ἀπουσίασα ἐκ Βραΐλας πολὺν καιρὸν· εἶχα μεταβῆ εἰς Δράμην παρὰ τινι συγγενικῇ μου ἐκεῖ οἰκογενεῖα.

Ἐπανελθὼν ἐκεῖθεν μόλις πρὸ δύο ἡμερῶν, εὗρον ἐν τῇ κατοικίᾳ μου τὸ σταλὲν ἐπὶ συστάσει ἀξιόλογον καὶ σπουδαῖον βιβλίον σας περὶ τοῦ συγγενοῦς μοι Θανάση Βάγια, ὃπερ διεξελθὼν, ἐθαύμασα τὴν κριτικὴν σας δύναμιν καὶ σὰς εὐχαριστῶ τῇ μέγιστα, ἐπιφυλασσόμενος νὰ σὰς γράψω ὀλίγα τινὰ μετέπειτα. Ἄρκοῦμαι τῶρα μόνον νὰ σὰς διαβεβαιώσω, ὅτι παρέλαβον τὸ ρηθὲν βιβλίον.

Μετὰ τῶν θερμῶν μου εὐχαριστιῶν διατελῶ εὐγνωμῶν ὁ μὴ ἔχων τὴν τιμὴν νὰ σὰς γνωρίζω προσωπικῶς, ἀλλὰ τὰ μέγιστα ἐκτιμῶν σας

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΟΥΣΗ ΒΑΓΙΑΣ

Καὶ θὰ ἐμάνθανον τόσα πράγματα ἀπὸ τὸν ἕγγονον διὰ τὸν πάππον του, σχετικὰ πρὸ πάντων μὲ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἥρωός μου, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη ἀπὸ τοῦ 1834, ὅτε μετέβη εἰς Ἰωάννινα, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξιχνιάσω, καὶ μόνον, χάρις εἰς τὸν κ. Χρηστοδασίλην, γινώσκω, ὅτι ἀπέθανε καὶ ἐτάφη εἰς τὴν πατρίδα του Λέκλην, ὅπου δείκνυται εἰσέτι ὁ τάφος του!

(41) Τὸν σεβαστὸν καὶ ἀγαπητὸν μου Ἀρχιμανδρίτην κ. Χρυσόστομον πάντοτε ἐθαύμασα διὰ τὴν φιλοπονίαν του, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς ἐδωροφόρησε τόσα ἐκλεκτὰ συγγράμματα καὶ ἠσθανόμην βαθεῖα μίαν ἀνακούφισιν καὶ εὐχαρίστησιν, ἀποβλέπων εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἐν Μάντζεστερ Πατέρα Καλλίνικον, διότι ἐπὶ τέλους εὐρίσκονται καὶ παρ' ἡμῖν κληρικοὶ κατανοοῦντες τὸν προορισμὸν των καὶ πλουτίζοντες τὴν πτωχικὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν μας διὰ τῶν μεμελετημένων καὶ περισπουδάζτων ἔργων αὐτῶν.

Τόσοι κληρικοὶ, τόσοι ἀπόφοιτοι τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν Χάλκης καὶ Ἀθηνῶν, δὲν θὰ θελήσωμεν ἐπὶ τέλους, ἀφίνοντες «τὰ Καίσαρος Καίσαρι», ν' ἀποδώσωμεν «τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»;

Ἐγγραφον ἐν Χάλκῃ

ἀπὸ τῆς 15 Ἀπριλίου μέχρι 15 Ἰουλίου 1922.

† Μ. ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

1. «Αἱ Ἱστορικαὶ Μοναὶ τῆς νήσου Χάλκης», «Ἡ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος». Καὶ ἐν παραρτήματι: «Ὁ τόπος τῆς ἐξορίας καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγ. Πατριάρχου Φωτίου», ἐν Κωνσταντινουπόλει 1921.

2. «Θανάσης Βάγιας», ἐν Κων/πόλει 1920.

3. «Ἡ Κυρὰ-Βασιλικὴ καὶ τὸ Πατριαρχεῖον», 1920.

4. «Τὸ Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Κυρὰ-Βασιλική», 1920.

5. Ἐτήσιος Ἀπολογισμὸς ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1918 μέχρις Ὀκτωβρίου 1919, ὑπὸ τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου Ἀθηναγόρα.

(Τὰ ἀνωτέρω ἐξεδόθησαν εἰς ἰδιαίτερα τεύχη, αἱ δ' ἐφεξῆς σύντομοι μελέται ἐδημοσιεύθησαν εἰς διάφορα περιοδικά.)

6. «Πρωτομαγιά» («Ἀπ' Ὅλα», ἐβδομαδιαία ἐπιθεώρησις ἐν Κων/πόλει, τὸν Μάϊον τοῦ 1914).

7. «Εὐσεβῆς μελέτη», βιβλιοκρισία τοῦ «Ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ» τοῦ Κ. Καλλινίκου («Ἀπ' Ὅλα», τὸν Μάϊον τοῦ 1914).

8. «Εἷς εὐλαβῆς ἀνὰ τὴν μυροβόλον Χάλκην περίπατος» (εἰς σειρὰν φύλλων τοῦ «Ἀπ' Ὅλα», 1914).

9. «Ὀλίγαι λέξεις ἔτι περὶ Ἀντιμινσίων» («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 1918).

10. «Ἱστορικὴ σελὶς ἀπὸ τὴν νῆσον Πρώτην» («Ἀπ' Ὅλα», 1918).

11. «Ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα εἰς τὴν Μονὴν», σειρὰ μελετῶν (περιοδικὸν «Κόσμος», ἐν Κων/πόλει, 1918).

12. «Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ» («Νέος Ποιμὴν», 1919).

13. «Ἡ ἐν Ὀλύμπῳ ἱερὰ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ τοῦ ὁσίου Διονυσίου» («Γρηγόριος Παλαμᾶς», θρησκευτικὸν περιοδικὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1920).

14. «Μερικὰ εὐγλωττα κονδύλια ἀπὸ τοὺς Πατριαρχικοὺς Κώδικας» (σειρὰ ἄρθρων ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ», 1920). Μεταξὺ τῶν ἀπείρων κονδυλίων σημειῶ ἰδιαίτερος δύο κονδύλια, τὸ ἐν : «Ἐξοδα συμβάντα εἰς τὰ τρία ἡμερονύκτια, ὅτε ἐκρέματο πρὸ τῆς θύρας τῶν Πατριαρχείων ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος, Γρ. 880». Καὶ τὸ ἕτερον : «Τοῖς Γιανιτσάροις, **διὰ τὸ ξεκρέμασμα τοῦ Μακαρίου (Γρηγορίου τοῦ Ε')**, Γρ. 69».

15. «Κατάλογος τῶν κατὰ τὸ 1821 ἀποκεφαλισθέντων καὶ κρεμασθέντων ὁμογενῶν ἐν Κων/πόλει» («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 1920, ἀριθ. 24).

16. «Τὸ ὑπόμνημα τῆς παύσεως Γρηγορίου τοῦ Ε' καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀπὸ Πισσιδεῖας Εὐγενίου» («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 1920, ἀριθμ. 26 καὶ 27).

17. «Τὸ περὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας βιβλίον τοῦ Rev. I. Douglas», βιβλιοκρισία («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 1920, ἀριθμ. 30).

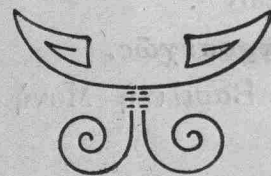
18. «Νοσταλγικὴ τελευτὴ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ» («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 1920, ἀριθμ. 36), μεταφρασθεῖσα εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Douglas, ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ἐπίσημον ἀγγλικὸν θρησκευτικὸν περιοδικὸν «The Cristian East».

19. «Σαμουήλ τοῦ Χαντζερῆ» ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ («Νέος Ποιμὴν», 1920).

20. «Ἡ Μονὴ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐν Κων/πόλει» («Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», 1921).

21. «Σύντομος μελέτη περὶ τῶν Μονῶν Κων/πόλεως καὶ Πριγκηποννήσων» («Νέος Ποιμὴν», ἔτος Γ', τεύχος 7, 1921).

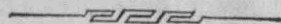
22. «Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος» («Νέος Ποιμὴν», Ἰούλιος τοῦ 1921).

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ
(ΑΝΕΚΔΟΤΑ)

1. «Βασιλική Κίτσου Κονταξή».
 2. «Αί ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ἰωαννίνων Μοναὶ τηλαυγεῖς φάροι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας μετὰ τὴν Ἰλωσην».
 3. «Μία κληρικὴ συμπαθὴς φυσιογνωμία τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα».
 4. «Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ».
 5. «Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς καὶ τὸ Πατριαρχεῖον».
 6. «Μία ἐκδρομὴ εἰς Κόνιτσαν».
 7. «Οἱ μετὰ τὴν Ἰλωσην Μεγάλοι Πρωτοσύγκελλοι τοῦ Οἴκου. Πατριαρχεῖον μετὰ συντόμου βιογραφίας αὐτῶν».
 8. «Ἡ νῆσος Χάλκη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν».
- Ἐκδίδεται ἴαν προσεχῶς.**
9. «Ἡ ἐν Χάλκῃ Βασιλικὴ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Παλαιολόγου».
 10. «Κατάλογος λεπτομερῆς τῶν χειρογράφων τῶν ἐν Βασιλικῇ τῆς Πατριαρχ. Μονῆς τῆς Παναγίας τοῦ Παλαιολόγου ἐν Χάλκῃ».
 11. «Ἡ ἐν Χάλκῃ Μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημονοῦ καὶ αἱ δύο ἄλλαι μικραὶ Μοναὶ ἧ Σκῆται τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος».
 12. «Αἱ Μοναὶ Πριγκήπου, Ἀντιγόνης, Πρώτης καὶ τῶν πέντε ἄλλων μικρῶν νησίδων».
 13. «Αἱ μονάσασαι Βυζαντιναὶ Βασίλισσαι καὶ Πριγκήπισσαι».

SISMANNOGLIO
MILANO